

I AASTAKÄIK 2007

NUMBER 1 (1)

AKADEEMIAKE

ÕPILASTE TEADUSAJAKIRI

Kolleegium:

Merike Harvo stud mag phil
Maili Kallaste stud mag hist,
Liina Kanger stud mag iur,
Lennart Kitt stud mag math,
Aitel Käpp stud dr theol,
Õie-Liisi Lipmaa stud mag politol,
Miina Norvik stud mag phil,
Peeter Piksarv stud mag rer nat,
Pille Säälük stud dr rer nat,
Janek Valge dipl mag geogr
Triin Vavilov stud dr theol.

SA Akadeemiake
(reg. kood 90008057)

Juhatus:

Liina Kanger 56671810 Liina@metsaylikool.ee
Õie-Liisi Lipmaa 5078341 oieliisi@hotmail.com
Triin Vavilov 56909272 Triin@metsaylikool.ee

Nõukogu:

Aitel Käpp
Pille Säälük
Indrek Ude

Aadress:

Vaksali 21-30, Tartu 50409
Eesti

Kodulehekülg: www.metsaylikool.ee/akadeemiake

Logo: Lea Malin

Küljendus: Atko Rimmel

SISUKORD

Maili Lehtpuu. Tehiskeskkonna taimestiku ühised jooned	5
Gerda Kuum. Kirjandus- ja kultuuritegelased Pärnu Alevi kalmistul	22
Greete Toming. Laenverbide morfoloogia eesti keeles	39
Janno Tilk. Temperatuuride erinevused Eesti piires november 2006 – jaanuar 2007	58
Liina Vanatoa. Laste hirmud	74
Mari Pajussaar. Kaitseväe ja ajateenistuse populaarsus.	95
Merilyn Viin. Ühe mehe elu XX sajandi muutuste keerises	116
Pille Pullonen. Nõiaprotsessid Eestis.	139

Illustratsioonid:

Tartu Lastekunstkooli 2007. a graafika lõputööd

- Anni Haldre.** Kurt Vonneguti "Galapagose" ainel (sügavtrükk)
Liis Linno. "Maskid" (reservaaž) ja "Charles Boudelaire "Raibe" (kuivnõel)
Anu Lajal. Bernhard Kangro "Mida olen armastanud" ainel
(ofort, akvatinta)
Taavi Turu. Andrus Kivirähk "Rehepapp" (kuivnõel)
Kersti Rebane. Elina Pirnipuu "Liikuva vee mõtted" (kuivnõel)

Hea lugeja!

Iga süvenenud kirjatöö on enesetunnetuse täpsustamine ja killuke eesti-keelse mõtte ajaloo.

Uue ajakirja „Akadeemiake“ idee võrsus Tartu Ülikooli akadeemiliste üliõpilasorganisatsioonide liikmete seas ning sai tuge Metsaülikooli kodanikualgatust soosivas õhkkonnas. Sedasama julget akadeemilist vaimu püüavad peegeldada ka järgnevad leheküljed, kirkastades lugejat teaduslik-kultuurilise uurimisvaraga. Ühtlasi soovib „Akadeemiake“ omal moel täiendada 1937. aastal Eesti Üliõpilasseltside Liidu hakatatud ja 1989. aastast Eesti Kirjanike Liidu poolt jätkatavat rahvuslikku taotlust ajakirja „Akadeemia“ väljaandmisel. „Akadeemiake“ on loodud ajakirja „Akadeemia“ eeskujul ja mõeldes kasvavale põlvkonnale. Olles suunatud vanemale koolieale, pakub see õpilastele võimaluse oma iseseisvat teaduslikku panust sisaldavate uurimuste avaldamiseks *humaniora*, *naturalia*, *socialia* ja *universalia* valdkonnas. „Akadeemiake“ ootab õpilaste kaastöid ja soosib nende kirjutamist. Loodetavasti tekib autorite, teemade ning kirjutiste vahele sünergism, mis ületab oma osade summa ja muutub tulevasele haritlaskonnale viljastavaks mõttelavaks.

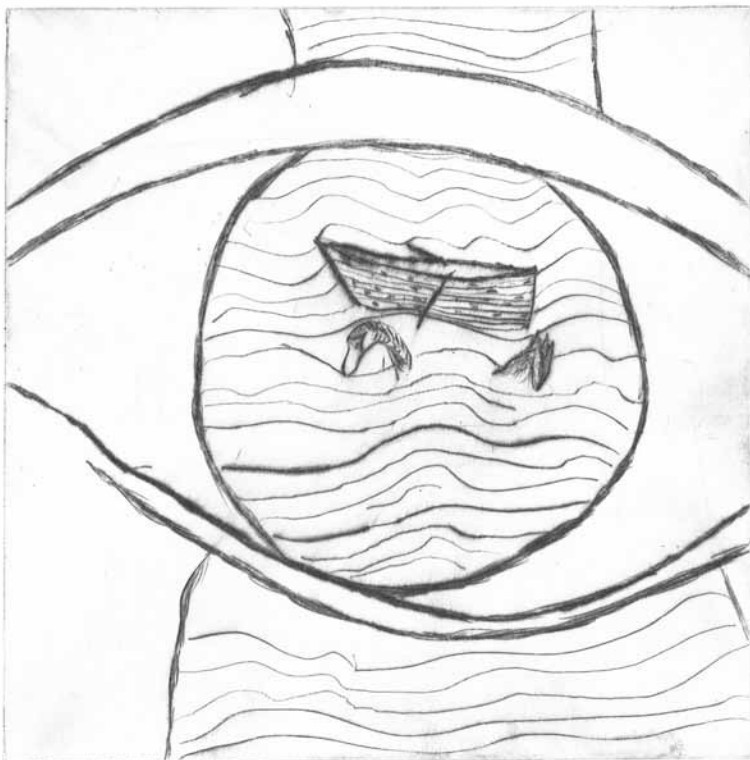
Akadeemiakese kolleegiumit rõõmustab iga väärtuslik killuke, mille jäädvustamisele saame kaasa aidata.

Vaimsust ja indu!

Ajakirja „Akadeemiake“ asutajad

Liina Kanger
Õie-Liisi Lipmaa
Triin Vavilov

Tartus 2007

Kersti Rebane. Elina Pirnipuu "Liikuva vee mõtted" (kuivnõel).

MAILI LEHTPUU
KOHTLA-JÄRVE JÄRVE GÜMNAASIUM
11. A KLASS

TEHISKESKKONNA TAIMESTIKU ÜHISED JOONED

JUHENDAJA: MALL SCHMIDT
KOHTLA-JÄRVE 2007

Ida-Virumaa hüüdlauseks on: “Eestimaa päike tõuseb Ida-Virumaalt!” ja seda nii otseses kui ka kaudses mõttes. Tõuseb ju päike alati idast ning siin paiknevad ka Eesti elektrijaamad, mis kõigi kodudesse tehisvalgust toovad. Kahjuks kaasneb teise aspektiga ka paratamatu keskkonnareostus, mis väljendub aheraine- ja poolkoksimägede, karjääride ning tuhaväljadena. Õnneks hakati kõhedat vaatepilti pakkuvaid mägesid/karjääre varakult haljastama ja tänapäeval ei tea paljud inimesed, et kaunis metsaalune on kunagi hoopis kõle karjäär olnud või et laste kelgumägi peidab endas põlevkivijäake.

Siiski on mõningad eripärad tänaseni säilinud. Näitena võib tuua vanad tuhaplatood, mille üks osa on soostunud, kuid mõnisada meetrit edasi kasvab männimets. Taolised veidrad kooslused võivadki tekkida üksnes kohdades, kus inimese käsi on mängus olnud. Loodus tühja kohta ei salli ja nii täidetakse tekkinud “auk” kõikmõeldavate ja -mõeldamatute liikidega.

Olles käinud aga kasvõi korra mõnel aherainemäel, üldises kõnepruugis “tuhamäel”, tekib inimestel enamasti küsimus, kuidas taolistes, lausa äärmuslikes tingimustes taimed üldse kasvada saavad?

Väidetavalt ilmuvad tehisobjektidele esimestena kõige vastupidavamad taimed – umbrohud, seejärel samblad/samblikud ja mullaviljakuse tõustes

ka nõudlikumad taimed. Siiski ei kasva mitte iga taim tehismaastikul. Kuna mäed ja nendel valitsevad tingimused on erinevad, saabki kokku pika nimestu taimedest, millel esmapilgul midagi ühist ei tundu olevat.

Kirjeldusi erinevate tehisobjektide taimekoosluste kohta leidub kirjanduses suhteliselt vähe või on need puudulikud. Enamasti on tegemist karjääritaimestike kirjeldustega, ent näiteks tuhaväljade või aherainemägede kohta on andmed vägagi lünklikud.

Töö eesmärgiks oligi välja selgitada, millised taimed kasvavad erineva taimeastmega ja erinevate kasvutingimustega tehisobjektidel. Neid võrreldes selgitati välja, kas neil taimedel on ka mingeid kokkulangevaid üldiseid näitajaid ja kui palju olenevad tehisobjekte asustavad taimeüliigid erinevatest mõjuteguritest (niiskuserežiim, valgusolud, pinnase toitainetesisaldus jne).

1. MATERJAL JA METOODIKA

1.1. VÄLITÖÖD

Uurimise alla võeti 4 erinevat tehisobjekti: Kukruse aherainemägi, Kohtla kaevanduse aherainepuistangud, Ahtme tuhaplatood, Kohtla-Nõmme õlivabriku poolkoksimägi. Vaatluste käigus tehti kindlaks, millised taimed nimetatud alad asustavad ning missugune on taime kasvutihedus üldkatvuse näol (100% – kogu ala on kaetud taimedega; 0% – taimed puuduvad). Vastavalt ala suurusele ja taimeistiku liigirikkkusele märgiti ära erinev arv (suurema/liigirikkkama ala puhul rohkem, väiksema/liigivaesema puhul vähem) 1x1 meetri suuruseid prooviruutuseid. Igal ruudul määrati taimeistiku liigiline koosseis (ka puud/samblad/samblikud, kui neid oli, kusjuures lähiumbruses kasvavaid suuri puid ruutude sisse ei loetud) ja üldkatvus, samuti mõõdeti mullakihi paksus (juhul kui muldkatet esines). Kui taimi ei osatud kohapeal määrata, herbariseeriti need ja otsiti rohkem informatsiooni erinevate määrajate ning Interneti abil. Välitööd toimusid 2006. aasta suvel (juunis-juulis) ja sügisel (septembris-oktoobris). Kukruse mäel ja Ahtme tuhaväljadel tehti välitööd ka 2005. aasta septembris.

Ahtme tuhaplatoodelt võeti uurimiskoha kevadiste ja sügiseste üleujutuse ajal veeproove ning määrati vee pH. Kukruse mäel mõõdeti pinnase temperatuuri gaasi väljumiskohast (valgusele avatud kohas, päikesepaistelise ilmaga) ja selle ümbrusest ning võrdluseks ka tavatingimustes (valgusele avatud kohas, päikesepaistelise ilmaga). Lisaks tehti prooviruutudest ja uuritavatest aladest digifotod (töö autori poolt), mida ka käesolevas uurimustöös kasutatakse.

TÖÖS KASUTATAVAD VÕÕRASTE (SPETSIIFILISTE) MÕISTETE SELETUSED:

Aherainemägi – e terrikoonik, püramiidikujuuline aherainekuhjatis

Antropofüüt – e inimkaaslejad võõrliigid, levivad kas inimese tahtmata (tulnukliigid) või inimese kaasabil (hemerofüüdid, endised ja praegused kultuurtaimed)

Apofüüt – e kohalikud inimkaaslejad, eelistavad inimtegevuse tagajärjel muudetud kasvukohti (nt paiseleht)

euuraasia flooraelement – kogu Euraasia põhjaosas kasvavate taimede leviala

euro Siberi flooraelement – Euroopa mandrilistel osadel ja Lääne- ning Kesk-Siberis levinud taimed

erosioon – pinnase ärakanne (tuule või vee mõjul)

flooraelement – (geoelement), rühm (taime)liike, mille leviala enam-vähem kattub

hemeradiafoor – inimtegevusse teatava määranii ükskõikselt suhtuvad liigid, jagunevad apofüütideks ja antropofüütideks

hemeroobsus e kultuurisuhe – looma ja taimeliikide suhtumine inimtegevusse, eristatakse hemerofiilseid (inimkaaslejaid), hemerofobseid (inimkaaslematuud e kultuuripagejaid) ja hemeradiafoorseid (inimtegevusse teatava määranii ükskõikseid) liike

kosmopoliit – vähemalt kolmel (või enamal) mandril levinud liik

poolkoksimägi – koosneb põlevkiviõli tööstusest pärinevatest utmisjääkidest (nn tumedad mäed)

rekultiveerimine – tehisobjektide taimestamine, mille käigus kas külvatakse, istutatakse või levitatakse muul moel tehisobjektile taimi; karjäärilade rekultiveerimisega kaasneb ka tasandamine

sagedamini esinevad taimed – nendeks loeti taimed, mis esinesid enamikul tehisobjektidest, olenemata tehisobjekti prooviruutude arvust, või enam kui pooltel ruutudel ühel kindlal tehisobjektil; samuti võeti arvesse taimede elujõulisust ning mõõtmeid

tuhaplatoo (-väli) – tuhaväljad on hiiglaslikud lamedad platood, kus tuhke veega segunemise järel kivistub

2. TULEMUSED

Uurimispaikadeks valiti kolme erinevat tüüpi tehismaastikke: Kukruse aherainemägi, Kohtla karjääri aherainepuistangud, Kohtla-Nõmme esimese õlivabriku tuhamägi ja Ahtme Soojuselektrijaama (SEJ) tuhapuistangud (platood).

2.1. KUKRUSE AHERAINEMÄGI

Kukruse aherainemägi asub Ida-Virumaal Kohtla valla aladel, Kukruse asula vahetus läheduses. Kukruse kaevandus alustas tööd 1916. a, paekivi ladustamine terrikoonikutesse lõpetati 1952. aastal (Susi 1998: 5–6). Kokku ladustati 756 000 kuupmeetrit rikastusjääke. See on üks vähestest lahtise leegiga põlenud aherainemägedest – põleng algas 1967. aastal (Kattai, Saadre, Savitski 2000: 166). Nähtava leegiga põles mägi üle 10 aasta. Mäe kagunõlval on pinnases suured praod, millest eraldub hapuka lõhnaga gaasi. Ka maapinna temperatuur on siin keskmisest kõrgem: pragudes on +58 kraadi ja nende ümbruses +34 kraadi. Utmise tagajärjel põles rikastamisjääkides sisaldunud lubjakivi lubjaks ning on hakanud vihmade mõjul ajapikku kustutatud lubjaks muutuma. Mäe pinnase keskmine pH on 7,7.

Kukruse mäel on uuritud aladest taimekooslus kõige paremini välja kujunenud. See puudub üksnes mõnel, peamiselt sisemise utmise tagajärjel vajunud mäeküljel. Seetõttu paigutati ka prooviruudud võimalikult eriilmelistele aladele. Kokku on mäe erinevatel külgedel 7 prooviruutu.

Neist **esimesed kaks** märgiti gaasi väljumiskohtadesse, esimene veidi kaugemale, kus taimeistik oli tihedam, ja teine nende vahetusse lähedusse, kus valitsesid üsna ekstreemsed tingimused. Nimelt oli pinnase temperatuur ruudu vahetus läheduses tunduvalt kõrgem – prooviruudul oli +34 kraadi ja seda valgusele avatud kohas. Võrdluseks: pinnase temperatuur tavatingimustes (samuti valgusele avatud kohas) oli ainult +16 kraadi. Lisaks esines õhuke mullakiht (u 3 cm), mis suvel pidevalt läbi kuivas. Kuna talvel ja kevadel on need alad enamasti lumevabad, algab nendel ruutudel taime vegetatsiooniperiood varem kui teiste ruutude taimedel.

Kolmas ja neljas ruut paigutati orhideede (käpaliste) kasvukohale, et teha kindlaks, kas rohttaimede liigirikkus on siin suurem. Need ruudud paiknevad suhteliselt varjulises kohas, raagremmelgate all, ning mullakiht on siin küllaltki tüse – 10 sentimeetrit, samas leidus ka paljandunud kohti. Läbikuivamist täheldatud pole, üksnes siis kui sademeid väga pikka aega polnud, kuivas mulla pealne osa kergelt läbi. Varis on siin suhteliselt suur, kuid taimed märkimisväärselt kõrgeks ei kasva.

Viies ja kuues ruut märgiti mäe enim paljanduvale põhjaküljele, viies avatud alale, kuues puude (raagremmelgate) alla. Erinevused on siin küllaltki suured. Viiendal ruudul oli mullakiht suhteliselt paks – 15 cm – ja taime kasvutihedus väga suur. Läbikuivamist peaaegu ei esinenud, erosioonioht puudus. Samas jäid taimed väikesteks, seda arvatavasti suure

Joonis 1. Vaade Kukruse aherainemäele

omavahelise konkurentsi tõttu. Kuuendal ruudul puudus mullakiht praktiliselt täiesti, erosioonioht oli olemas ning kohati esinesid ka erosioonivaod. Taimed olid kidurad, pinnas kuivas kergesti läbi ja langenud varis kanti suuremate vihmade korral allapoole (suur kaldenurk).

Seitsmes ruut asus mäe lõunaküljel, kus taimestik oli kõige tihedam, puudusid täielikult puud ja põõsad, sammalt (peamiselt harilikku keerikut) leidis väga vähe. Oma iseloomult meenutab see ruut enim niidukooslust, samas leidub ka mõningaid umbrohtusid, mida niitudel tavaliselt ei esine (harilikku puju, tõlkjat). Taimede- vaheline konkurents on siin suur, hakkab moodustuma kamarakiht ning mullakiht on samuti paks – 17 cm. Erosioonioht puudub täiesti, pinnas läbi ei kuiva.

Kokku leiti Kukruse aherainemäelt 22 rohttaimeliiki, 2 samblaliiki, 1 samblikuliik ning 4 puuliiki. Neist sagedamini esinevad on näha lisas 2, ülejäänud loetelu kujul siin: rohttaimedest must vägihein, h malts, h hiierekõrv, h piimalill, tedremaran, palu-võnkvars, h käoraamat, valge ristik, kahkjaspunane sõrmkäpp, roomav tulikas, arujumikas, h orashein, tõlkjas, h karutubakas; sammaldest harilik meelik, samblikest pruun kilpsamblik; puudest euroameerika pappel. Keskmine üldkatvus oli ~62,3%, suurim üldkatvus oli 7%. prooviruudul – 98% ning väikseim 6. prooviruudul – 3%.

Joonis 2. Kohtla karjääri aherainepuistangute metsastatud ala

2.2. KOHTLA KARJÄÄRI AHERAINEPUISTANGUD

Kohtla karjäär töötas 1958. aastani, lahtiselt kaevandatud alad on metsastatud (Kattai, Saadre, Savitski 2000: 107). Põhiliselt metsastati karjääriala männiga, kohati esineb ka lehtpuid, peamiselt kaske ja raagremmelgat. Praeguseks kasvab seal kohati üle 40 aasta vanune mets, samas leidub ka lagedaid alasid, kus taimestumine on alles algjärgus. Värskest tasandatud puistangutel esines enim paiselehte, harilikku kadakkaera, võilille, ahtalehist põdrakanepit, gallia koerasinepit (Kaar, Lainoja, Luik, Raid, Vaus 1971).

Kuna Kohtla karjäär on suhteliselt suur, kuid taimestik on liigivaene, said prooviruudud paigutatud taimestumise algetapis olevatele aladele, mida polnud taimestatud ja mis paiknesid juba rekultiveeritud alade läheduses.

Esimesel ruudul muldkate puudus, taimed kasvasid üksnes klibul ja koht oli valgusele täiesti avatud. Seetõttu polnud ka taimkate eriti tihe, domineerisid hoopis noored puud (harilik haab, arukask, raagremmelgas, harilikud männid) ja tumepunased neiuvaibad.

Teisel ruudul oli muldkate juba olemas, seda arvatavasti tänu selle ruudu paiknemisele tõusu jalamil, kuhu ülevalt kogunes ärakantud peenemat klibu. Taimedel oli klibul kergem kasvada ja nii oli siin ka taimede liigirikkus suurem. Samuti oli koht valgusele avatud, erosiooniohtu polnud, kuna pinnas oli tihkelt läbi kasvanud. Samas kuivas pinnas suviti läbi, ent sellest hoolimata olid taimed normaalmõõdmetes.

Kokku leiti prooviruutudelt 18 liiki soontaimi, sagedamini esinevad on näha lisas 2. Vaid ühel ruudul esinenud taimed on loetelu kujul esitatud siin: rohttaimedest tumepunane neiuvaip, **ahtalehine põdrakanep**, valge mesikas, valge ristik, ussikeel, h moorputk, humallutsern, h puju, h võilill, aasnurmikas, kortsleht; puudest h kuusk, arukask, raagremmelgas, h haab, h mänd. Keskmise üldkatvus oli 23,5%.

2.3. KOHTLA-NÕMME ÕLIVABRIKU MÄGI

Kohtla-Nõmme õlivabrik rajati inglise firma New Consolidated Goldfields Ltd. poolt 1930. aastal. Tuhk retortide küttekolletest lasti kallutatavatesse tuhavagonettidesse, mis vintsi abil veeti rongina õlivabriku hoovile. Seal haagiti rong tuhamäel oleva vintsi trossi otsa ja tõmmati tuhamäkke. Tuha kallutusruumi tegemiseks viidi pigivagunitega mäkke vett. Kallutades vett kuuma tuha peale see aurustus ja aur puhus tuha mäe küljelt alla. Tuhamägedele hakkasid aegade jooksul puud kasvama ning nad kattusid võsaga (Sarv, Karu 2005: 32). Hiljem töötas selles piirkonnas kummiremonditehas ning tuhamägedele veeti ka kummiremondist järelejäänud jääke.

Praegu tegutseb õlivabriku mäel rallirada ning ruutude märkimisel lähituti ka sellest, et antud kohad poleks radadelt loomulikku suksessiooni taastavaid mõjutusi saanud.

Esimene ruut märgiti mäe platoole, kus oli tihedam taimestik. Mullakiht puudub peaaegu täiesti, maapind on osaliselt kaetud okka- ja lehevarisega, leidub ka paljandunud kohti. Pind kuivab tihti läbi, kuid on tasane ning erosioonioht puudub. Samas võtavad taimedelt niigi vähest niiskust ära keskmiselt 15–20 aastased harilikud männid ja arukased, mida selle ruudu vahetus läheduses väikese saluna kasvab ning mis ka valguse varjavad.

Teine ruut sai valitud otse ühe tuhavalli alla, kus kasvas samuti rohkelt noori arukaski ja harilikke mände. Mullakiht siin puudub, kuid varist on rohkem ja taimed lopsakamad.

Kolmas ruut paigutati nõlvale, ühe suurema euroameerika papli vahetusse lähedusse, mille juured pinnast veidi kinni pidasid. Erosioonioht on siin suur (põhiliselt vee-erosioon), pinnas väga kuiv ja taimed paiknevad samuti hõredalt. Ruut asub poolvarjus, varis siia enamasti pidama ei jää. Samas on palju peenest, kuhu taimedel on lihtsam kinnituda. Domineerisid kidurad tumepunased neiuvaibad, mis õitsesid ja viljusid siiski edukalt.

Kokku leiti selle ala prooviruutudelt 12 soontaimeliiki, sagedamini esinevad on näha lisas 2. Vaid ühel prooviruudul esinenud taimed on loete-

Joonis 3. Kohtla-Nõmme õlivabriku mäe läänenõlv

lu kujul toodud välja siin: rohttaimedest aasnurmikas, jusshein, käbihein, jaani-õnnehein, tumepunane neiuvaip, paiseleht, ahtalehine põdrakanep; puudest euroameerika pappel, harilik mänd; sammaldest harilik keerik. Keskmine üldkatvus oli 5,7%. Suurim oli üldkatvus 3. prooviruudul (10%) ning väiksem 1. prooviruudul (2%).

2.4. AHTME SOOJUSELEKTRIAAMA TUHAPLATOOD

Soojuselektrijaama tuhapuistangud asuvad Ahtme linnaosa ja Kose asula vahelisel alal. Tuhapuistangud on erineva vanuse ja kõrgusega. Vanema tuhapuistangu tuhakiht (pH 7,2–7,9) on ligikaudu 30 meetri paksune. Ahtme soojuselektrijaamade suured tuhapuistangud on osaliselt rekultiveeritud. Tasandatud tuhaväljadele on rajatud katselapid heintaimedele ning ühele tuhavälja osale istutati 1979. aastal kased ja männid (Sarv, Karu 2005: 24). Osa uuritavast alast (rekultiveeritud tuhaplato) on aastaringselt vee all (vee pH 7,4), kuid kevaditi ja sügiseti ujutatakse kogu alast suurem osa üle. Põhjuseks on uuematelt tuhapalтоodelt läbiimbuv vesi, mille hulk vihmavõi lumesulamisperioodil suureneb. Nimelt kasutatakse tuha ladestamisel vett, mis tuha kivistumisel teise toru kaudu ära juhitakse. Tegelikult nõrgub suurem osa veest kõrge tuhavalli jalamilt hoopis juba rekultiveeritud plattoodele.

Esimesel ruudul puudus 2006. aasta suvel taimkate esmapilgul peaaegu täiesti. Siin kasvasid väga väikesed ja kidurad valged mesikad, valged hane-

Joonis 4. Vaade Ahtme SEJ tuhaplatoo jalamile

maltsad ja humallutsernid ning katvus oli üliväike (0,5%). Kogu pinnas oli läbi kuivanud ja mullakiht puudus täiesti. Pinda katsid ka mõned sambla (hariliku meeliku) mättad. Sama aasta sügiseks oli olukord tunduvalt paranenud, katvus oli suurenenud ja juurde oli tulnud uus samblaliik – harilik helvik.

Teine ruut sai valitud tuhavallile ja püsivale nõrgveele lähemalt. Seal oli taimestik tunduvalt liigirikkam, isendid olid normaalsuuruses ning elujõulisemad. Mullakiht oli väga õhuke (2–3 cm) ja kogu ala oli täiesti avatud, varju pakkusid üksnes kõrgemad taimed.

Kolmas ruut paigutati teisele poole tuhavallile viivat teed, kus enne püsivat üleujutamist oli olnud madalsoo-tüüpi kooslus. Taimed kasvasid väga ebahühtlaselt, oli nii suuri kui ka päris kiduraid isendeid. Kogu ruut oli valgusele avatud ja mullakiht puudus, seda asendas talvel/kevadepool tekkinud setetekiht. Pinnas oli väga kuiv.

Neljäs ruut märgiti eelmisest veelgi kaugemale, rekultiveeritud alade poole (Sarv, K. Karu 2005: 24). Vaatamata nõrgvee kaugusele, muutus taimestik siin lopsakamaks ja isendid olid normaalsuuruses. Kogu ala oli täiesti avatud, varju andsid üksnes kõrgemad taimed. Mullakiht puudus, olemas oli ainult kuivanud setetekiht, kuid pinnas oli taimejuurtest tihkemalt läbi kasvanud kui eelmisel ruudul.

Kokku leiti Ahtme tuhaväljade prooviruutudelt 22 soontaimeliiki, neist sagedamini esinevad on näha lisas 2. Üksnes ühel ruudul esinenud taimed

on loetelu kujul toodud siin: rohttaimedest karvane pajulill, salunurmikas, h orashein, kõrvenõges, paiseleht, väikeseõiene pajulill, valge mesikas, põld-piimohakas, sarik-hunditubakas, arukaerand, aed-hiirehernes, metskastik; puudest arukask, tõmbilehine viirpuid, h toomingas; sabmbladest h meelik, h keerik, h helvik.

Keskmine üldkatvus prooviruutudel oli 25,1%. Suurim oli üldkatvus 4. prooviruudul – 45%, vähim 1. prooviruudul – 0,5%.

3. ARUTELU

Nagu kokkuvõtvas tabelist (lisa 1) nähtub, on enamik sagedamini esinevatest taimedest päikese- ja kuivalembesed apofüüdid, levimisviisiks on peaaegu kõigil tuullevi. Kokku leiti uuritud aladelt 52 erinevat soontaimeliiki. Kõige liigirikkamateks osutusid vanemad kooslused, mille muldkate oli suhteliselt paks ning mis põuaga läbi ei kuivanud. Seega saab tulemustele toetudes väita, et hüpotees – kõigil tehiskeskonna taimedel on mingid kindlad ühised omadused – peab teatavate mõõndustega paika. Üldiselt peavad kõik tehisobjektidel kasvavad taimed pidama vastu väga järskudele ja ekstreemsetele kasvutingimuste muutustele (liigvesi, pinnase läbikuivamine, pidev erosioonioht jne).

Võrreldes ruutude üldkatvust ja liikide arvu võib öelda, et need ei ole omavahel otseses seoses, pigem oleneb üldkatvus taimeliigi iseloomust ning isendite suurusest.

Võrreldes tulemusi olemasolevate rekultiveeritud karjäärialade (Kohtla, Narva ja Küttejõu) kohta tehtud tööde tulemustega (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005; Vaus 1971; Kaar, Lainoja, Luik, Raid 1971), saab väita, et vanematel karjäärialadel on taimestik tunduvalt liigirikkam ning oma osa on siin kindlasti ka rekultiveerimisel, mis taimede kasvuks sobilike tingimuste tekkimist soodustab. Samas oli Küttejõu karjäär (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005), mis pole rekultiveeritud, kõige liigirikkam, kuigi taimestumine kestis kauem. Ka siinses tööst on näha, et isegi kui rekultiveeritud alal on väljakujunenud kooslus mingil põhjusel hävinud (näiteks Ahtme tuhaväljadel), tekib sinna asemele siiski liigirikkam taimekooslus kui rekultiveerimata alale, millel saavad domineerivaks prahitaimed.

Kuigi uuritud alad olid väga eriilmelised, nähtub siiski, et neil kasvavatel taimedel on mitmeid ühiseid omadusi, nagu näiteks kuivalembus. Paika peab ka hüpotees, et esmalt asustavad tehisobjekte vastupidavamad umbro-

hud, millele järgnevad samblad (Ahtme tuhaväljade ja Kohtla karjääri näitel) ja alles seejärel tulevad tekkinud õhukesele huumuskihile nõudlikumad taimed (liigirikas taimekooslus Kukruse mäel). Tulemuste tõlgendamisel tuleb kindlasti arvesse võtta ka 2006. aasta põuast suve, mille tõttu olid prooviruutude taimed tavalisest kiduramad ning mis võis mõjutada üldkatvuse protsenti. Eriti ilmekalt avaldusid põua mõjud Ahtme SEJ tuhaväljade esimesel prooviruudul, kus 2006. aasta suvel oli 1. prooviruudu üldkatvus kõigest 0,5% ja kus taimed olid väga kidurad, ent sama aasta sügisel suurenes üldkatvus tunduvalt (nüüd ~ 40%) ning juurde oli tulnud uus sambla liik – harilik helvik.

Analüüsinud olemasolevate tööde tulemustes sagedamini mainitud taimi (erinevaid liike kokku 13) ja võrrelnud neid enda tulemustega, tuli tõdeda, et leidub nii mõndagi kokkulangevat. Näiteks on nii rekultiveeritud karjääride aladel kui ka tuhapuistangutes/aherainepuistangutes (olenemata nende rekultiveerimise ajast) sagedamini esinevad taimed enamasti tuullevijad ning need kasvavad lagedatel aladel (valguslembesed) tavatingimustes. Samuti langes kokku enamike taimede flooraelement (tsirkumpolaarne) ja suhe inimtegevusse (apofüüdid). Erandiks on siin üksnes Narva karjääri rekultiveeritud alad (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005: 129– 132), kus sagedamini esinevatel taimedel langes kokku üksnes levimisviis (tuullevi), kuid flooraelement (eurosiber) ja valgusnõudlikkus (varjulembesed) kokku ei langenud.

Kui antud töös oli enamik sagedamini esinevatest taimedest pinnase suhtes vähenõudlikud, mis tähendab, et need kasvasid kuival ja toitainetevaasel pinnasel, siis olemasolevates töödes esinenud taimed olid tunduvalt nõudlikumad ja eelistasid kasvukohaks niisket/märja ja viljakat pinnast, seda eriti Narva ja Küttejõu karjääri rekultiveeritud aladel (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005: 129–132). Kohtla karjääri rekultiveeritud aladel (Kaar, Lainoja, Luik, Raid 1971), mis on nüüdseks täielikult metsaga kattunud, olid taimed tunduvalt vähenõudlikumad ja niiskel ning kuival pinnasel kasvavaid taimi oli võrdselt. Samas peaaegu kõik need taimed kasvasid tavatingimustes viljakal pinnasel.

Veelgi vähem kui karjäärialade kohta, leidis töid aheraine- ja poolkoksimägedest (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005).

Võrreldes enda tulemusi analoogsete aheraine- (Jõhvi, Sinivoore, Käva, Kukruse aherainemäed) ja (Viru Keemia Grupi) poolkoksimägede taimesliku kohta tehtud uurimustega (Karu, Luud, Pensa, Rull, Vaht 2005), selgub, et sarnasused on suuremad kui rekultiveeritud karjäärialade tööde puhul.

Sagedamini esinevaid taimeliike oli aherainemägedel kokku 14, neist enamik olid rohttaimed (8 liiki). Suurem osa nendest moodustasid apofüüdid, nagu ka siinses töös, samuti langes kokku levimisviis – tuullevi. Tavatingimustes kasvasid aherainemägedel esinevad taimed enamasti lagedamates kohtades (olid valguslembesed), mis nähtub ka antud tööst. Sama oli ka flooraelement – tsirkumpolaarne. Pinnase poolest esines samuti rohkem sarnasusi kui karjääride taimedel. Enamik neist (8 liiki) eelistas tavatingimustes toitainevaest pinnast ja pooled (7 liiki) eelistasid kuiva, pooled niisket pinnast. See langeb samuti suures osas kokku käesoleva töö tulemustega (7 rohttaime 11-st eelistasid toitainevaest pinnast, 7 kuiva pinnast).

Poolkoksimgägede kohta tehtud uurimuse tulemused on mõnevõrra erinevad. Taimeliike oli siin aherainemägedest vähem – 31 (aherainemägedel 51), sagedamini esinevaid liike aga kõigest 8 (neist enamik põõsad). Suurem osa (7 liiki) eelistas kasvukohta niisket pinnast, seda erinevalt antud uurimustöö käigus leitud sagedamini esinevatest taimedest. Võrdsest oli toitainetevaest ja viljakat kasvukohta eelistavaid taimi. Samas eelistasid kõik sagedamini esinevad taimed valgusrikast kasvukohta. Suhtes inimtegevusse domineerisid apofüüdid (7 liiki), flooraelemendist oli kõige levinum eurosiber (4 liiki) ja levimisviisilt olid peaaegu kõik tuullevijad.

Seega saab tulemustele toetudes väita, et hüpotees peab teatavate mööndustega paika. Üldiselt peavad kõik tehisoobjektidel kasvavad taimed pidama vastu väga järskudele ja ekstreemsetele kasvutingimuste muutustele (liigveisi, pinnase läbikuivamine, pidev erosioonioht jne).

Samas tekkis kirjandust uurides ning tulemusi analüüsides uus küsimus: kas esimestena ilmuvad umbrohuliigid võivad tekitada soodsaid tingimusi üksnes kindlatele (nõudlikumatele) taimeliikidele? Näiteks gallia koerasinap rikastab pinda fosfori ja lämmastikuga ning nii ilmuksid järgmiste taimeliikidena just fosfori- ja lämmastikurikast mulda eelistavad liigid. Ühtset järjekorda pole seni veel määratletud ning see võiks olla uus, uurimist vajav hüpotees.

4. KOKKUVÕTE

1. Üldiselt eelistavad aherainemägedel, poolkoksimägedel ja karjäärides kasvavad taimed valgusrikast ja niisket kasvukohta.
2. Mullaviljakuse suhtes on taimed leplikumad, võrdselt eelistatakse nii toitainetevaest kui ka -rikast pinnast.
3. Peaaegu kõik taimed on hemeroobsuselt apofüüdid ja tuullevijad.
4. Kuigi kõik uuritud objektid olid erineva taimestumisastmega (Kohtla kaevanduse aherainepuistangud olid osaliselt rekultiveeritud, suures osas paljad; Ahtme tuhaväljad ja Kohtla-Nõmme õlivabriku mägi oli juba olulisema taimestikuga; ning Kukruse mägi oli ühtlaselt taimedega kaetud, moodustades erinevaid kooslusi), samuti erineva keemilise koostisega, on neil rohkem siiski sarnasusi kui erinevusi, mis taimedele rohkem mõjuvad (põhiliselt valgusolud, erosioonioht, pinnase toitainetesisaldus ja märgumine).
5. Kõik tehisoobjekte asustavad taimed peavad vastu pidama kiiretele kasvutingimuste muutustele (liigniiskus, kõrge pinnase temperatuur, erosioonioht jne).
6. Kokku leiti uuritud aladelt (Kukruse aherainemägi, Kohtal karjääri aherainepuistangud, Ahtme SEJ tuhaplatood, Kohtla-Nõmme õlivabriku mägi) 53 erinevat taime-, sambla- ja samblikuliiki, neist sagedamini esinevaid oli kokku 13: harilik võilill, harilik puju, põld-piimohakas, harilik raudrohi, aasnurmikas, humallutsern, tumepunane neuuvaip, valge ristik, valge mesikas, ahtalehine põdrakanep, sarik-hunditubakas, arukask ja harilik keerik.

LISAD

Lisa 1

Tabel 1. Sagedamini esinevate taimede nõuded kasvukohale (tavatingimustel), levimisviis, flooraelement ja kultuurisuhe.

*h- harilik

Taim	mulla viljakus	mulla määrgumine	valgusnõudlikkus	hemeroobsus	levimisviis	flooraelement
h võilill	lämmastikurikas	niiske	valguslembene	apofüüt	tuullevi	kosmopoliit
h puju	toitainetevaene	kuiv	varjulembene	apofüüt	tuullevi	tsirkumpolaarne
Põld-piimohakas	toitainetevaene	niiske	valguslembene	apofüüt	tuullevi	europa
h raudrohi	viljakas	kuiv	valguslembene	apofüüt	tuullevi	tsirkumpolaarne
Aasnumikas	viljakas	niiske	valguslembene	apofüüt	tuullevi	tsirkumpolaarne
Humallutsern	toitainetevaene	kuiv	valguslembene	apofüüt	vegetatiivne/seemnetega	tsirkumpolaarne
tumepunane neuvaip	toitainetevaene	kuiv	valguslembene	hemera diafoor	tuullevi	euroasiana
valge ristik	toitainetevaene	niiske	valguslembene	hemera diafoor	vegetatiivne/seemnetega	tsirkumpolaarne
valge mesikas	toitainetevaene	kuiv	valguslembene	hemera diafoor	iseleviv/vegetatiivselt	tsirkumpolaarne
Ahtalehine põdrakanep	viljakas	kuiv	varjulembene	antropofüüt	tuullevi	tsirkumpolaarne
sarik-hunditubakas	toitainetevaene	kuiv	valguslembene	apofüüt	tuullevi	tsirkumpolaarne
Arukask	toitainetevaene	niiske	valguslembene	hemera diafoor	tuullevi	europa
h keerik	toitainetevaene (lubjarikas)	kuiv	valguslembene		eastega	

Lisa 2. Ühel uuritud tehisobjektidel sagedamini esinenud soontaimed ja nende üldine esinemine uuritud aladel (mitu protsenti moodustasid antud taimede leiuiga ruudud ala ruutude üldarvust/ ruutude arv, kus antud taim esines)

Liigi nimi ladina keeles	Liigi nimi eesti keeles	Esinemis- sagedus Kukruse aherainemäel (%)	Esinemissa- gedus Ahtme tuhaplatoo- del (%)	Esinemis- sagedus Kohtal-Nõm- me karjääri aherainepuis- tangutel (%)	Esinemis- sagedus Kohtla-Nõme õlivabriku mäel (%)
Achillea millefolium	h raudrohi	42,9% (3/7)	-	-	-
Artemisia vulgaris	h puju	42,9% (3/7)	-	-	-
Betula pen- dula	arukask	0,07% (1/7)	-	-	66,7% (2/3)
Calamag- rostis epigeios	jäneskastik	-	-	100% (2/2)	-
Chenopo- dium album	valge hane- malts	-	75% (3/4)	-	-
Dactylis glomerata	h kerahein	42,9% (3/7)	-	-	-
Epilobium angustifo- lium	ahtalehine põdrakanep	-	50% (2/4)	-	-
Hieracium umbellatum	sarik-hundi- tubakas	0,07% (1/7)	-	-	66,7% (2/3)
Medicago lupulina	humallut- sern	28,6% (2/7)	50% (2/4)	-	-
Melilotus albus	valge me- sikas	28,6% (2/7)	50% (2/4)	-	-
Poa pratens- is	aasnurmikas	-	-	-	66,7% (2/3)
Salix caprea	raagremmel- gas	42,9% (3/7)	-	-	-
Sonchus arvensis	põld-piimo- hakas	57,1% (4/7)	-	-	-
Taraxacum officinale	h võilill	71,4% (5/7)	-	-	-
Tortula ruralis	h keerik	57,1% (4/7)	-	-	-

KIRJANDUS

- Kaar, E., Lainoja, H., Luik, L., Raid, M., Vaus 1971. Põlevkivikarjääride rekultiveerimine. Tallinn: Eesti Metsamajanduse ja Looduskaitse ministeerium
- Karu, H., Luud, M., Pensa, E., Rull, R., Vah t. Taimkatte arengust põlevkivikarjääride taastamisel. TLÜ Ökoloogia Instituut Publikatsioonid 9/2005, lk 121-133
- Kattai, V., Saadre, L., Savitski 2000. Eesti Põlevkivi: geoloogia, ressurss, kaevandamistingimused. Tallinn: Eesti Geoloogikeskus
- Sarv, M., Karu 2005. Kohtla-Järve ümbruse erinevate tööstusmaastike käpalised (uurimistö). Kohtla-Järve
- Susi, E. 1998. Taimestiku kujunemine tehisestikkonnas (uurimistö). Kohtla-Järve
- Vah t, R., Pensa, H., Karu, A., Luud, E., Rull. ETF grant nr. 5764 "Taimkatte ajalise ja ruumilise varieeruvuse uurimine põlevkivitootmise- ja töötlemisjäakidega rikunud aladel"
- Vaus, M. 1970. Eesti põlevkivikarjääride pinnaste metsakasvatustlikud omadused. Tallinn

Taavi Turu. Andrus Kivirähk "Rehepapp" (kuivnõel).

GERDA KUUM
PÄRNU ÜHISGÜMNAASIUM
G2C KLASS

KIRJANDUS-JA KULTUURITEGELASED PÄRNU ALEVI KALMISTUL

UURIMUS
JUHENDAJA: MAAJA HAGE
PÄRNU 2006

Pärnu Alevi kalmistu rajati aastal 1773. Kalmistu paistab silma kunstiväärtuste, aga ka ühiskonna- ja kultuuritegelaste kalmude rohkuse poolest. Tundub olevat hea väljakutse otsida kalmistult üles tuntud inimeste hauad ja seada kokku kultuurilooline ekskursioon. Käesoleva teema valisingi sellepärast, et mind köitis uurimuse praktiline pool.

Ekspeditsiooni alguses soovin esitleda Suve Jaani, kes oli jutukirjanik ja koolmeister; pastor-keeleuurijat J. H. Rosenplänterit; vendi Lorenzsonne, kes mõlemad olid ka köstrid; ning trükkal F. W. Bormi. Seejärel soovin rääkida kahest linnapeast: O. A. Brackmannist ja J. Leesmentist.

Peamisteks allikateks kirjandustegelaste kohta on raamatud „Paar samukest eesti kirjanduse uurimise teed” ja „Eesti rahvaraamat”, Pärnu linna-
peade kohta sain palju informatsiooni Linnakodanike majas olevatest kaustadest. Täna kaasabi eest Hilja Treubergi ja Eduard Rajarit, kes osutasid märkimisväärset abi.

Kuna tegu on üsna kaua aega tagasi elanud inimestega, kerkis uurimise

käigus sageli esile vastuolulisi fakte ning mõnes väites pole võimalik täiesti kindel olla, sest ajalugu on väga raske objektiivselt üles märkida. Uurides erinevaid raamatuid, püüdsin toetuda sellele, mida oli kõige enam mainitud.

1. KIRJANDUSTEGELASED

1.1. SUVE JAAN, KODANIKUNIMEGA JOHANN FRIEDRICH SOMMER (1777- 1851)

1.1.1. ELUKÄIK

Johann Friedrich Sommer (kirjanikunimega Suve Jaan) sündis 23. detsembril 1777. a Tallinnas rätsepa pojana. Esialgu õppis ta kohalikus saksa, seejärel kolm aastat vene kreiskoolis. Järgnevalt tegi ta kaasa retke sõjalaeval „Saraatov”. Pärast teenistuse lõppu ei leidnud ta kohe võimalust oma oskuste rakendamiseks, mistõttu asus õppima mõisamajandust Virumaal Saksi mõisas (*Saximois*), kus oli ametis valitsejana. Soodsa võimaluse tekkides asus Sommer uuesti Tallinna elama, hakates seal vene keele tunde andma. Ühtlasi täiendas ta oma teadmisi vene keele alal, et asuda tööle mõnda avalikku õppeasutusse. Pärast vastava eksami sooritamist määratigi tulevane kirjamees 1808. aastal ajutiseks, 1810. aastal aga koosseisuliseks vene keele õpetajaks Rakvere kreiskooli. Sommeri üheks õpilaseks oli ka F. R. Faehlmann. 1814. aastal siirdus Sommer Viljandisse, järgmisel aastal aga Pärnu kreiskooli õpetajaks, kus ta töötas edukalt 22 aastat (1815-1837). (Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu 22.02.2006), (Tammekann 1930:155)

1815. aasta esimesel jõulupühal laulatati Sommer ligemale 15 aastat noorema Christine Dorothea Zachariasega. 1817. aasta kevadel sündis Sommerite esimene laps Heinrich Wilhelm. Talle järgnesid 1818. aastal Jacob August (suri varakult 1921. aastal), 1820 Maria Louise, 1823 taas Jacob August, 1825 Ferdinand, 1827 Carl Adolph, 1829 Alexander Julius ja 1830 viimase lapsena Agnes. Õpetajahärra oli nii kodus kui ka koolis ümbritsetud aina lastest. (Anvelt 1979:162)

Kui koolimees pidi 1837. aastal vanaduspensionile minema, algas parajasti elavnemine eesti kirjanduselusel. Ka Sommer hakkas eesti kirjanduspõlul tegelema. Suve Jaan tõi meie lugejate teadvusse vene ajaloo ained ning rahva kangelasliku võitluse teema, aga ühtlasi ka kroonumeelset vaimu,

osutudes oma jutustustes silmapaistavaks lahingu- ja looduskirjeldajaks. 1839. ja 1840. aasta vahetusel esitas ta ÕES-ile oma juttude ja luuletuste kogu „Suwwe Jaani ohta aia-wiite”. 1841. aastal jõudis aga lugejateni „Wenne Südda ja Wenne Hing. Suwwe Jaani mällestamised surest Wenne ja Pransuse sõast”, kus ta ülevaatlikus laadis tutvustab lugejatele Venemaale tunginud Napoleoni armee purustamist 1812. aastal. Kõige silmapaistvamate saavutusteni jõudis kirjanik oma viimases teoses „Luige Laus. Suwwe Jaani sõbra-dele” (1843), mille sisuks on Vene laevastikus teeniva vakra eesti sõjamehe elujuhtumused XVIII sajandi lõpul. See raamat on tänapäevani jäänud loetavaks kirjandusteoseks. (Kruus 2000:556), (Lepik 1955)

Suve Jaan räägib eesti lugejate poole pöördudes „meie rahvast” ning „meie keelest”. Selle põhjal võiks arvata, et ta on rahvuselt eestlane, aga tema pärisnimi (Johann Friedrich Sommer) reedab tema saksa päritolu.

J. Sommer suri 18. jaanuaril 1851 ja on maetud Pärnu kalmistule. (Tam-mekann 1930:155)

1.1.2. HUVITAV TEADA

1.1.2.1. SUVE JAANI ÕPETAJAPÕLVEST PÄRNUS

J. Sommerit on nii temaaegseis pabereis kui ka hiljem nimetatud enamasti vene keele ja ilukirja, vahel aga ka vene keele ja joonistamise õpetajaks. Tegelikult oli lugu nii, et Sommer õpetas Pärnu kreiskoolis alati vene keelt, ilukirja aga suhteliselt vähest aega, joonistamist väga lühiajaliselt, vahel mõnda kolleegi asendades. Kreiskooli tegevuse poolaasta-aruandeist selgub, et 1816. a teisest pooltest kuni 1820. a teise poolaastani (välja arvatud 1817. a esieme-ne poolaasta) õpetas Sommer madalaimas klassis prantsuse keele algeid. Ühteaegu õpetas ta tütarlastekoolis (Töchterschule) vene keelt, sellest ta aga vabanes 1822. aasta teisel poolel. Alates 1826. a teisest pooltest andis Sommer kreiskooli juures veel vene keele „seaduslikke eratunde”. Peale kreiskooli ja tütarlastekooli on Sommer õpetanud vene keelt ka väikestes Pärnu erakoo-lides (1823–1826 Joachim Christian Philipp Stenderi erakoolis, aastal 1823 Theophile Ernst Kriese tütarlastekoolis, 1829–34 Amilie Arendsi koolis).

Sommer olevat koolist vähe puudnud: 150 kuu kohta oli Sommer puu-dunud 43 tundi. Kui kõrvale jätta üks tund, mis kulutati kolleeg Stenderi sünnipäeva tähistamisele, olid Sommeril puudumiste põhjuseks ikka va-jalikud asjaõiendused. Tema kõige pikem teadaolev puudumine (15 tundi 1822. a 1. veebruaril) oli näiteks seotud ühe vajaliku dokumendi hankimi-

sega. Haiguse tõttu oli vähe puudumisi ja tundub, et Sommer oli kõnealuse 17 aasta jooksul üsna terve mees.

Koolimajas asus ka neli ametikorterit õpetajate jaoks. Korterid olid kolme- ja neljatoalised. Ühest 1833. a-st pärinevast õpetajate registrist selgub, et Sommeril oli ametikorter, ja 1836. a register märgib, et see asub koolimajas.

Sommeri vahekord õpilastega oli hea, võib öelda, et ta oli õpilaste poolt armastatud. Talle olevat meeldinud korraldada mitmesuguseid mänge ning isegi venekeelsete lühinäidendite etendusi. Sommeri vananedes ja koduste murede kasvades selline aktiivsus kindlasti vähenes. Tänu Rosenplänterile teame, et 1820. a septembris organiseeris Sommer Pärnus heategevusliku õpilasühingu nii vasemate kooliõpilaste kui ka muude hädaliste aitamiseks. Ühing eksisteeris pea kaks aastat.

Sommerile kui vene keele õpetajale annavad ülemused enamasti hea hinnangu. Näiteks aastal 1816 mitut kooli revideerinud professor Böhlendroff märgib aruandes, et „Sommer kui vene keele õpetaja on üks parimatest”, aga ei saa märkimata jätta ka väheseid erandeid, kus halvustati õpilaste liiga nõrku teadmisi vene keeles. Sommer leiab põhjuse olevat vajalike õpikute puudumises. (Anvelt 1979:162)

1.2 JOHANN HEINRICH ROSENPLÄNTER (1782–1846)

1.2.1. ELUKÄIK

Johann Heinrich Rosenplänter oli saksa päritolu literaat, haridustegelane, toimetaja ja bibliograaf. Ta sündis 23. juulil 1782. aastal Volmaris (praegu Valmiera) postijaamapidaja pojana. Kooliharidust sai Rosenplänter Tallinna gümnaasiumis ja Riia toomkoolis. Õpingud katkestas isa surm, kui nooruk oli neljateistkümnepäevane. Seejärel tuli tal hakata ise endale ülalpidamist teenima koduõpetajana, kantseleiametnikuna ja sajandi algul Hetzeli erakooli õpetajana Tartus. Et samal ajal taasavati Tartu ülikool, asus ta seal õpinguid jätkama. Õppinud aastail 1803–1806 Tartu ülikoolis teoloogiat, sai ta Tori pastori kutse ja 1808. aasta lõpul valiti ta Tori koguduse õpetajaks. Järgmisel kevadel asus Rosenplänter õpetaja kohale Pärnu Eliisabeti kiriku kogudusse, kus ta töötas kuni surmani 1846. aasta aprillis (suri vesitõppe). (Anvelt 1979:181), (Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu 22.02.2006)

Vaatamata viletsapoolsele tervisele oli Rosenplänter äärmiselt toimekas inimene. Üsna suure Eliisabeti eesti koguduse pastorina (tegevuse algaastail tuli tal teenida umbes 3000, lõpuaastail aga ligi 10000 koguduseliiget) kor-

raldas ta korjandusi vaeste heaks, organiseeris puude istutamist kalmistule ja kalmistuni viivaallee rajamist Riia maantee äärde, hankis kirikule oreli, mis teenis kogudust veel iseseivunud Eestiski (1845–1928).

Koolihariduse arendamiseks asutas ta 1814. aastal Eliisabeti koguduse pastoraadis (praegu Kuninga 30) kolmeaastase kursusega „Eesti koolmeistrite kooli“, mis valmistas ette kooliõpetajaid külakoolidele. Koolis õpetati lugemist, kirjutamist, arvutamist, geograafiat, kasvatusteadust, raamatu-köitmist ja aiatööd. Ta kogus õpilaste kaudu rahvajutte ning õhutas neid kirjanduslikele katsetustele.

Tema organiseerimisel kanti ette ka esimesed eestikeelsed näidendid Pärnus: 1816. aastal saksa-eesti segakeelne A. F. Kotzebue näitemäng „Der Talkus“, 1924. aastal esitati see eesti keeles ning saksa publikule mängiti J. Steinbergi mugandatud „Permi jago unnenäggo“. Rosenplänteri rahvaalgustuslikest püüdlustest annab veel tunnistust aabitsa (1823), kirjanäidiste („Kirjutusse-lehhed“, Pärnu 1820; läti keeles 1821 aastal) ja „Kolilaste seäduse“ (1845) avaldamine. (Kruus 2000:475)

Rosenplänteri tähtsaim töövaldkond hõlmab aga eesti keele tundmaõppimist ja selle täiustamist. Ajakiri „Beiträge zur genauern kenntniss der Ehstnischen Sprache“ („Lisandusi eesti keele tundmaõppimiseks“) oli esimene teaduslik eesti keele, kirjanduse, folkloori jms alane väljaanne. „Beiträge’s“ pandi alus eesti poetikakäsitlusele, kirjanduskriitikal ning bibliograafiale. Peamistest „Beiträge’s“ avaldatud värsidest koostas Rosenplänter luulevalimiku „Lillekesed I“ (Pärnu 1814).

Rosenplänter abistas ka O. W. Masingut Maarahva Nädalalehe väljaandmisel Marquardt trükikojas Pärnus. (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed IV 1966), (Tammekann 1930:156)

1.2.2. HUVITAV TEADA

1.2.2.1. ROSENPLÄNTERI PÜÜDED PANUSTADA EESTI HARIDUSE JA KULTUURI ARENDAMISSE

Peamiselt eestikeelse kirjanduse väljaandmiseks püüdis Rosenplänter asutada oma trükikoda, kuid vaatamata Liivimaa superintendendi Karl Gottlob Sonntagi toetusele ei saanud ta selleks luba, sest pastoril ei leitud olevat kohane tegeleda äriliste ettevõtmisega. Rosenplänterit ei kannustanud siiski mitte ärilised huvid, vaid missioonitunne. Ta maksis oma palgast pidevalt peale, et saaks ilmuda tema eestvedamisel ja toimetamisel eesti keele uuri-

miseks loodud ajakiri "Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache" (1813–32). Kirjanäidiste väljaandmine viis ta aga võlgadesse, mida tal tuli tasuda aastakümneid. Valmidus panustada eesti hariduse ja kultuuri arendamisse isiklikku raha oli seda hämmastavam, et Rosenplänteril oli palju lapsi, kelle kasvatamise ja koolitamise finantseerimiseks tuli tal nii mõnigi kord pöörduda toetuse saamiseks Pärnu rae poole. (Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu 22.02.2006)

1.2.2.2. ROSENPLÄNTERI PEREELU

On teada üks õnnetu juhtum: 25. juunil 1831. a laskis Rosenplänteri poeg Ernst Heinrich Pärnus Rothschildi poes kogemata maha Johannseni-nimelise pärnulase. Õnnetus juhtus seetõttu, et noor Rosenplänter proovis püssi, mille arvas olevat laadimata.

Rosenplänteril oli oma elu jooksul kolm naist, kellega sündis talle kokku 27 last. Rosenplänteri viimastel eluaastatel algas tema vanemate laste lahkimine Pärnust – neid läks nii Venemaale ja Siberisse kui ka Soome ja Poolasse. Pärast Rosenplänteri surma kolis leskki nooremate lastega Venemaale. (Anvelt 1979:181)

1.3. CASPAR FRANZ LORENZSONN (1811–1880)

1.3.1. ELUKÄIK

Caspar Franz Lorenzsonn sündis Tori kihelkonnas Suigu vallas 1811. aastal. Ta oli Pärnu Eliisabeti koguduse köster ja kooliõpetaja aastatel 1830– 1875. C. Fr. Lorenzsonn on eestistanud hulga sentimentaalseid jutukesti, nt „Jenowewa ellust; üks wägga armas ja hella luggemine wannemate ja lastele" (1839). Eelnevale järgnesid „Hirlanda", „Ristiinnimesse teekond Taewa linna pole. Teine jagger" (1861) jt lood. Tema oli ka esimese eestikeelse naljanditeraamatu „Märgo-säddemed" (1867) väljaandja. Tuleks siiski mainida, et 1860ndatel ei võetud Lorenzsonni enam muutuvais kirjanduselu oludes tõsisemalt arvesse.

Pärast Jannsenite lahkumist Tartusse 1863. a sai C. Fr. Lorenzsonn Pärnu Postimehe toimetajaks (1864–1879). Ta püüdis küll jätkata Jannseni joont, kuid olles veelgi usumeelsem, alalhoidlukum, moraliseerivam, kartlikum ja ka vähem populaarsem, algas temaga „Perno Postimehe" allakäik. (Kruus 2000:303), (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VIII 1974:26), (Vinkel 1966)

1.3.2. HUVITAV TEADA

1.3.2.1. C. FR. LORENZSONN JA MUUSIKA

Kui vanem vend 1830. aastal Eliisabeti kiriku köstri kohalt lahkus, hakkas Rosenplänter kohe selle ameti jaoks ette valmistama Caspar Franzi. Viimase ja A. Holteri jaoks, kes Sauga koolmeistrina oli endale hea klaveri mu-retsenud, tõlkis Rosenplänter saksa keelest lühikese klaverimängu õpiku. Tundub, et C. Fr. Lorenzsonn oli mingit moodi muusikahuviline, sest teadaolevalt organiseeris ta 1867. aastal Pärnu kihelkonna laulupüha Uulus. (Anvelt 1979:207)

1.3.2.2. SEKELDUSED TSENSUURIGA

Vaatamata toimetaja suurele alalhoidlikkusele ja ettevaatlikkusele, ei pääsenud C. Fr. Lorenzsonni toimetatud „Perno Postimees” siiski sekeldustest tsensuuriga. 1867. aasta 37. numbris oli avaldatud sõnum, et vähem kui aasta jooksul on Tõstamaa kihelkonnas kolm talupoega lõpetanud elu enesetapuga. Sõnumid igasugustest õnnetustest ja kuritegudest ei olnud toleaeegses ajakirjanduses haruldased. Käesoleval juhul tuli aga pahandus sellest, et talupojad olid vene usku. Toimetaja olevat andnud asjale sellise varjundi ja tsen-sor lasknud läbi, nagu oleksid talupojad oma muudetud usu pärast olnud jumala erilise viha all. Liivimaa kindralkuberner leidis, et selline lõppjärel-dus on solvav õigeusulistele. Selle tagajärjel nõuti Pärnus tsensori kohustusi täitva A. Grimmi (raehärra, apteeker) asemele usaldatavamast meest, kelleks sai esialgu politseibürgermeister Jacoby. Lorenzsonn ja Borm pääsesid õnneks hoiatusega. (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VIII 1974:26)

1.3.2.3 LORENZSONN VÕTTIS LEHE TOIMETAMISE ENDA ÕLULE OLUDE SUNNIL

Oma võimetesse lehte toimetada ei ole ka Lorenzsonn ise kuigi optimistlikult suhtunud. Juba 1866. aastal vastas ta C. R. Jakobsoni etteheidetele „Perno Postimehe” aadressil järgmiselt: „Et meie leht Tartu omaga mitte ühel tasemel ei seisa, ei saa ma kui selle redaktor mitte eitada, ...sest esiteks jään ma Jannsenist talendi poolest maha, teiseks olen ma umbes 11 000-hingelise linnakoguduse köster, siis on mul veel kool 40 kuni 50 lapsega, kust mul siis nii vähe aega üle jääb lehe kirjutamiseks. Juba algusest peale ei tahtnud ma selle toimetamist üle võtta, kui Jannsen Pärnust lahkus, kuna

tundsin oma nõrku jõude. Ometi, kuna kedagi käepärast polnud, kes selle töö üle oleks võtnud või võtta saanud ja kuna mina ei tahtnud lasta lehte hingusele minna, siis võtsin ma ta prooviks vastu.” (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VIII 1974:27)

1.4. HEINRICH GOTTLIEB LORENZSONN (1803–1847)

1.4.1. ELUKÄIK

H. G. Lorenzsonn sündis 8. oktoobril 1803. aastal. Heinrich Gottlieb oli enam tuntud Caspar Franz Lorenzsonni vanem vend. Ta oli Eliisabeti koguduse köster-kooliõpetaja. 1830. aastal lahkus ta Eliisabeti kiriku köstri kohalt ja asus tööle kohaliku elementaarkooli õpetajana (uus koht pakkus mõningaid paremusi, muuhulgas vabanemist pearahast ja ihunuhtluse hirmust). Sel ajal levisid laialdaselt sentimentaalsed juturaamatud ja aastail 1822–1823 valmis tal „Norema Robinsoni ello ja juhtumised ühhe tühja sare peal”, kusjuures tema eeskujuks oli J. H. Campe populaarne „Robinson der Jüngere” (1779–1780). H. G. Lorenzsonn suri 1847 aastal. (Kruus 2000:303)

1.4.2. HUVITAV TEADA

1.4.2.1. ROSENPLÄNTERI KASVANDIK

Rosenplänter nimetab teda ühes ametlikus kirjas Pärnu raele oma „kasvandikuks ning õpilaseks”. Kuna Rosenplänter hoidis väga oma andekamaid kasvandikke oli see ka loomulik. (Tammekann 1930:207)

1.4.2.2. „NOREMA ROBINSONI ELLO JA JUHTUMISED ÜHHE TÜHJA SARE PEAL”

Kahjuks ei leidnud Lorenzsonni tänapäevani kirjandusmuuseumis säilinud 749-leheküljeline rohkesti Pärnu murrakut sisaldav käsikiri oma mahukuse tõttu kirjastajat. Alles 20 aastat hiljem sai ilmuda tõlke lühendatud variant, kust Campe dialoogiline raam on kõrvaldatud. Didaktilis-moraliseerivast tendentsist hoolimata tähendas Lorenzsonni „Noorema Robinsoni” avaldamine tõsist sammu edasi eesti noorsookirjanduses, sest lugejatele pakkus jutu erakordne süžee ja olustik kindlasti huvi. (Vinkel 1966:180)

1.5. FRIEDRICH WILHELM BORM (1812–1881)

1.5.1. ELUKÄIK

Friedrich Wilhelm Borm sündis 12. detsembril 1812. aastal Saksamaal Königsbergis. Ta käis Berliinis koolis ja õppis raamatutrükkijaks. Alates 1831. aastast tegutses ta Eestis. 19-aastasena alustas ta tööd Tallinnas Gresseli trükikojas juhataja abina. 1840. a ostis Borm Marquardti trükikoja ja kolis Pärnusse. Saanud Pärnu Trükikoja omanikuks, pööras ta eelkõige tähelepanu eestikeelse kirjavara trükkimisele. Saksakeelne raamatutoodang moodustas vaid kolmandiku üldkogust. Borm kujunes 19. sajandi keskel H. Laakmanni kõrval produktiivseimaks eesti raamatute trükkijaks ja kirjastajaks. Tema trükikojast tulid aabitsad, lugemisraamatud, „Jenoveva” ja „Hirlanda” lood, „Robinsoni seiklused”, mitmed Suve Jaani, Berend Gildenmanni, Carl Wilhelm Freundliche, Mihkel Jürgensi jt tööd. 1845. a alustas ta „Ma-rahwa Kalenderi” väljaandmist, mille tiraaž ulatus isegi 10 000 eksemplarini. Aastail 1847–49 kirjastas ta poolperioodilist väljaannet „Leiwakorwikene”. Kooliraamatutest ilmus temalt esimene geograafiaõpik – B. Gildenmanni „Maailma maade õpetus” (1849) – ja nõuanderaamatutest oli üks populaarsemaid C. W. Freundliche „Põllumehe ait”.(Eesti Raamat 1978), (Kruus 2000:60)

Borm abiellus G. H. Frantzeni tütreaga ja sai seega majaomanikuks (1850. aastatel). Perre sündis neil kaheksa last. Saanud loa ajalehe väljaandmiseks, hakkas Borm 1857. aastal trükkima ja välja andma Johann Woldemar Jannseni toimetatud „Perno Postimeest”, mida trükiti samas trükikojas kuni 1885. aastani, kokku 29 aastakäiku.

E. W. Borm suri 29. mail 1881. aastal Pärnus. Tema tööd jätkas neljas poeg Friedrich Aleksander Borm (1844–1908). (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VI 1969:12)

1.5.2. HUVITAV TEADA

1.5.2.1. „MA-RAHWA KALENDER”

August Kitzberg meenutab „Tuuletallajas”, kuidas Bormi ja Laakmanni kalendrilisasid loeti ja armastati: ”Oh kuidas neid igatsusega oodati, himuga osteti, mitte ainult, et näha millal vihma ehk lund tuleb, vaid pääsjalikult nende sabade pärast, oli uudist saada. Mitte üksi need ei ostnud kalendri, kes lugeda oskasid, vaid ka need, kes mitte ei osanud, – püüti teistele järele aimata. Naljatilck noorikust, kes kirikus lauluraamatu vastuoksa käes hoid-

nud, ei ole mitte väljaarvatud asi. Ka mina õppisin kalendri sabast lugemise kätte – ilma aabitsata.” Kalendrilisasid tavatseti ka kõita ja alles hoida nagu juturaamatuid. (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed IV 1966:77)

1.5.2.2. BORMI ISELOOMUSTUS

Elulookirjeldus „Postimehe” albumis ja järelhüüded toleaegsetes ajalehtedes iseloomustavad F. W. Bormi kui otsekohest, õiglast ja ausat meest, kellele oli ümberkaudse rahva hulgas olnud palju tõelisi sõpru. Ta tegutses aktiivselt Pärnu seltsides. Bormi olewat osa võtnud ka eesti pidudest ja seltsielust ning õppinud eesti keele niivõrd hästi ära, et ta ise olewat võinud oma kulul ilmuvate raamatute korrektuurpoognaid parandada. Teisalt leidub ka neid, eriti „Perno Postimehe” kaastöölise-eestlaste hulgas, kes oma mälestustes või erakirjades räägivad nii Bormi kiuslikkusest ja jonnakusest kui ka raha ja varanduse tagaajamisest. (Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VI 1969:25)

2. LINNAPEAD

2.1. OSKAR ALEXANDER BRACKMANN (1841–1927)

2.1.1. ELUKÄIK

Oskar Alexander Brackmann sündis 10. oktoobril (vana kalendri järgi) 1841. aastal Venemaal Tuula kubermangus Mihhailovskojes suhkruvabriku direktori pojana. Tema lapsepõlv möödus Pärnus isa ja ema sugulaste juures. Seal lõpetas ta ka kõrgema kreiskooli. 1861. aastal astus O. Brackmann Tartu ülikooli, asudes õppima meditsiini ja õigusteadust. Selle lõpetas ta 1868. a *caud jur* kraadiga, olles vahepeal (1864–1865) täiendanud end veel Heidelbergi ülikoolis. Aastail 1866–1868 töötas ta Miiitavi (Jelgava) linnavalitsuses raesekretärina (abina) ning aastast 1868 asus ta elama Pärnusse. Aastail 1870–1879 oli Oscar Brackmann Pärnu sündik. 1879.a valiti ta Pärnu Rae Justiits- bürgermeistriks ning uue Vene linnaseaduse põhjal sai ta kuni rae likvideerimiseni 1889. aastal ka linnapea olla.

Oskar Brackmann abiellus Johanna Alexandra Schmidtiga (1847–1936), neil oli kasupoeg Oscar Carl Brackmann.

Pärnu linnapea kohustusi täitis ta umbes 35 aastat: 1879–1915 ja saksa

okupatsiooni päevil 1918. aastal. 1915. a saadeti ta koos abikaasaga tsaarivõimude poolt Siberisse (Irkutskisse) asumisele, kust ta naases pärast Vene impeeriumi lagunemist.

Brackmann oskas oma valitsemisajal nutikalt majandada ja ka kogu Venemaa Pärnust rääkima panna. Nimelt oli Pärnu Brackmanni ajal ainus linn, mis sai hakkama võlgadeta.

O. Brackmann oli eesrindliku maailmanägemisega baltisaksa omavalit-sustegelane. Ta pani aluse Pärnu parkide ja puisteede plaanipärasele arendamisele, mille elluviimist võib nimetada ka tema elutööks. Tema initsiatii-vil osteti 1889. aastal eraomanikult vana kumblusasutus ja ehitati see ümber uueks ajakohaseks vesimudaravilaks, 1891. a ehitati ka rannasalong – nii sai Pärnu mustersupelasutuse. Aastal 1896 sai Pärnu linn O. Brackmanni eestvedamisel kitsarööpmelise raudtee abil ühenduse Tallinna ja Valgaga – nii muutus väike isoleeritud kaubalinn ligipääsetavaks ka teistele linnade-le sisemaal. Ka sadamat süvendati ja täiendati uute ehitistega. 1898. a pandi alus jõe paremale kaldale rajatavale Waldofi tselluloosivabrikule, millest sai Mannheimi tselluloosivabriku filiaal, olles Venemaa suurim ja moodsaim sellelaadne vabrik.

O. Brackmann hoolitses järjekindlalt linna sanitaarse olukorra ja vee pu-hastuse parandamise eest: 1900. aastal sai linn kanalisatsiooni- ja joogivee-(puurkaevude) võrgu. Esimesena Vene impeeriumis võeti Pärnus plahva-tusohtrliku gaasivalgustuse asemel tarvitusele elektrivalgustus (1906).

O. Brackmann lasi ehitada endise püssirohukeldri arhiiviks (see sai ka üsna pea Liivimaa parimaks arhiiviks). Peale selle oli ta raamatukogu mõtte algataja. Eesti lugemistuba ehitatigi nn Elevandi Aita ja avati 1909. aastal. (Pärnu Linnakodanike majas kogutud materjalid¹)

O. Brackmanni kaudu sai väike kaubalinn Pärnu laialt tuntuks ja ligi-pääsetavaks kuurortlinnaks. Tänu tema energilisele tegevusele ja ettepane-kutele parandati tunduvalt linnaelanike eluolu. Tal oli omadus mitte ainult juhtida linnavalitsust ja teha ettepanekuid, vaid leida teid ka ettevõtmiste sihikindlaks elluviimiseks ja nende täideviimise kontrollimiseks.

Oskar Brackmanni auks avati 1978. aastal mälestustahvel Ringi tänava ma-jal (hetkel asub seal bussijaam), sest see maja oli olnud tema kodu. Kui suurel töömehel oli 150. sünniaastapäev, võeti kate tema büstilt Sütevaka humani-taargümnaasiumi ees Brackmanni pargis. Päevakohases kõnes toonitati: ”Te olete olnud truu, abivalmis nõuandja ja sõber, kelle uks igaühe jaoks, olgu too

1 Need materjalid on Hilja Treubergi kogutud ja tema enda koostatud.

siis kõrge või madalamat sorti linnakodanik, avatud oli”. (Naaber 2002)

Kui Brackmann 1927. aastal 10. veebruaril suri, oli omastel palve, et sarga juures kõnesid ei peetaks. Rahvast kogunes meeri saatma tohtu hulk. Brackmann oli populaarne: Endla selts valis ta oma auliikmeks ja hulk aastaid oli Brackmann olnud Eliisabeti kiriku võormeister. Seltsid ja eraisikud töid nii palju pärgi, et linnapea hauale Alevi kalmistul kerkis neist õitsev mägi. (Pärnu Linnakodanike majas kogutud materjalid)

2.1.2. HUVITAV TEADA

2.1.2.1. „KARUJAHT PÄRNUMAAL”

1999. aasta 18. oktoobri Eesti Ekspressis leidub artikkel pealkirjaga „Pärnu linnapea hädas karuga”, kus räägitakse Eesti esimese mängufilmi tegemise tõelisest põhjusest: „...selles kümneminutilises naljaloos ei peetud jahti mitte mingile müstilisele Vändra metsade karule, vaid konkreetsele Jaan Karule, Postimehe Pärnu väljaande toimetajale ja agarale eesti eduerakondlasele. (...) Frackmann on jäänud karu alla ja ta kuub on narmais. Lõputiiter teatab, et „karule seista pesa nii kindlasti, et vaevalt loota võib teda hävitada”. (...) Esilinastusel 13. veebruaril 1914. a tundsid vaatajad selles mõistujandis ära eestlaste ja sakslaste ägeda ja dramaatilise valimisheitluse Pärnu linnavolikogu valimistel ning sellele eelnenud kohtuprotsessi Pärnu linnapea Oskar Brackmanni ja Jaan Karu vahel. (...) Esimene eesti mängufilm jõudis rahva hulka. Poliitika oli sünnitanud entertainmendi.” (Ruus 28.10.1999)

Tõesti oli saksameelsete ja eestimeelsete jõudude vahel 1913. aasta Pärnu linnavolikogu valimiste eel ja ajal äge võitlus ja kibe sõnasõda. Selle käigus süüdistati Brackmanni korruptsioonis ning viimane pidi kohtu abil süüdistuse ümber lükkama, mis tal ka õnnestus. Kuigi eestlased said hääletamisel ülekaalu, valiti Brackmann ikkagi linnapeaks tagasi. (Pärnu Linnakodanike majas kogutud materjalid)

2.1.2.2. KUULUJUTUD BRACKMANNI KOHTA

Linnaelanike ürikutes on väidetud, et Brackmann jalutas tihti parkides ja tema üheks lahutamatuks kaaslaseks oli olnud vihmarvari. Et puisteedeparkide saatus oli talle südameasjaks, ärritus Brackmann iga kord, kui naised oma kitsi parkides karjatasid. Üks elanikest väitis: „Isiklikult sellesama vihmarvarjuga ajas ta ära nii kitsi kui ka neid karjatavaid naisi, et loomad ei

saaks vastistutatud puude latvu närida.” Jalutuskäigult tagasi tulles olid ta taskud sageli prahti täis, kuna Brackmann püüdis enda parke võimalikult puhtana hoida. Peale selle käisid veel jutud, et abikaasa olevat mehe matnud pidžaamas. Kui inimesed küsisid, miks proua ei pane talle ülikonda, olevat Johanna Alexandra vastanud: „Aga ta ei lähe ju pidusse, ta läheb magama.” (Naaber 2002)

2.2. JAAN LEESMENT (1870–1941)

2.2.1. ELUKÄIK

Jaani Leesment sündis Abja vallas Reitre talus. Aastatel 1884–1891 õppis ta Pärnu gümnaasiumis ning 1895. aastal lõpetas ta Tartu ülikooli *cand jur* kraadiga. Pärast diplomi saamist töötas ta Pihkva ringkonnakohtus, oli vandeadvokaadi abi Peterburis, siis advokaat Pärnus ja Riias.

1902. aastal asus J. Leesment lõplikult Pärnusse elama ning töötas seal vandeadvokaadina elu lõpuni. J. Leesment oli hinnatud advokaat ja aktiivne osaleja seltskonna- ja majanduselusel ning poliitikas.

Alates 1904. aastast oli ta 12 aastat Pärnu linnavolinik, siis linnaepeeri kohtuõnnetaja ja aastatel 1917–18 (v.a Saksa okupatsiooni aeg) esimene eesti rahvusest linnaepeeri Pärnus. Enne seda oli ta asendanud linnaepeeri ka pärast O. Brackmanni küüditamist Siberisse 1915. aastal.

J. Leesment oli paljude eesti seltside ja ühingute asutajaliige ning osales ka nende juhtimises. Ta oli Pärnu Linatööstuse ASI juhatuse esimees, Pärnu Lääne-Hoiuühisuse nõukogu esimees, Pärnu Villa ja Jahitööstuse kaasomanik, samuti kuulus ta Pärnu Majanduse Ühisuse asutajate hulka. J. Leesment oli ka Endla seltsi juhatuses ning osutas seltsile olulist abi teatrimaja ehitamise käigus, samuti osales ta Pärnu Eesti Kirjanduse Seltsi tegevuses. Kõige muu kõrval oli ta ka Prantsusmaa asekonsul Pärnus.

J. Leesment suri kopsupõletikku 8. jaanuaril 1941. aastal. (Pärnu Linna-kodanike majas kogutud materjalid)

2.2.2. HUVITAV TEADA

2.2.2.1. 23. VEEBRUARIL 1918. AASTAL

Jaani Leesmentil ei olnud au viibida Eesti Vabariigi väljakuulutamise ajal Pärnus, kuna ta viidi enamlaste poolt ära Tallinnasse. 1919. aasta Pärnu

Postimehe artiklis „Pärnu viis linnapead” on tema kohta kirjutatud: „Enamlased vedasid ta Tallinna, omaksed valasid juba pisaraid, aga pääses nende käest jälle Pärnusse ...” (Pärnu Linnakodanike majas kogutud materjalid)

2.2.2.2. MAAHINGEGA MEES, KES OLIGATI ABIVALMIS

„... tagasihoidlik mees. Kui nägi, et linnapeana pole mugav olemine, läks tagasi maa ametisse. Tagasi astudes mitmetest organisatsioonidest, maailma tülid teda enam ei huvita. Vanas eas igatseb rahu.” Tõepoolest oli ta maahingega mees, kes sai aru, et linnapea pole kerge olla, seepärast suunduski ta oma vanemas eas tagasi põllunduse juurde: oli mitmete maaühingute volikogu liige või juht ja võitles igati põlluharijate eest. (Pärnu viis linnapead 1919)

Peale selle oli ta veel väga abivalmis äi. Järeldan seda tema pojatütrel pr Lilja Vestre sõnavõtust mälestustahvli asetamisel J. Leesmenti kalmule 23. juunil 1994. aastal: „Lugesin hiljuti oma ema kirju tema äiapapale Jaan Leesmentile, kus selgub, et minu vanaisa oli talle suureks toeks ja nõuandjaks majaehituse probleemides. /.../ Kuna minu isa oli TV juura professor, tegeles teadusliku tööga ja käis tihti välismaal end täiendamas, siis talle ei istunud praktiliste elumurede lahendamine.” (Vestre 1994)

2.2.2.3. SAKSLASTE SUHTES LEPIMATU J. LEESMENT

Pärast saksa okupatsiooni tuli ta korraks taas linnapeaks ja sel hetkel pidi ta nägema kurba pilti: linnakassa oli praktiliselt tühi, viljatagavarast jätkus leiba vaid viieks päevaks (½ naela inimese kohta). J. Leesment nentis, et linn oli 9 okupatsioonikuu vältel palju kannatanud. „Enamlased läksid siit ära ja linnavalitsuse varandus jäi kohale. Sakste valitsuse järel otsis isegi linnavalikogu toole ja muud kraami, kust leida,” ütles linnapea. (Treuberg 28.03.1998)

Jaan Leesmenti pojatütrel sõnul oli vanaisa olnud sakslaste suhtes nii lepitamatu, et hiljem advokaadina töötades ei võtnud ta kaua aega isegi nende asju ajada. Tõepoolest, veel volikogu kokkutuleku päeval rippus okupatsiooni raske koorem pärnumaalaste õlgadel. (Vestre 1994)

KOKKUVÕTE

Uurimuse käigus mõistsin, et ajavahemikus 1777-1941 juhtus nii mõndagi, mis tekitas muret: nt viitavad Pärnu Postimehe kurb seis, sekeldused tseen-suuriga ja okupatsiooni tagajärjed ajastu keerulisusele, kuid selle kõrval on näha ka märgatav areng Eesti kirjanduselus ja Pärnu kui praeguse suvepealinna jõukas edasiminekuks. Mind üllatas, et võimuvõitlus linnavolikogus sünnitas Eesti esimese mängufilmi „Karujaht Pärnumaal”, ning jäi mõistatamatuks, kuidas Rosenplänter, olles nõrga tervisega ja omades 27. last, jõudis niivõrd palju oma elu jooksul ära teha. Kokkuvõttes kujunes uurimus neist seitsmest ajavahemikult 1777–1941 elanud ning Pärnu Alevi kalmistule maetud kirjandus- ja kultuuritegelasest (nende hulgas viis kirjandusnime: vene keele õpetaja ja jutukirjanik J. F. Sommer, köster ja eesti keele uurija J. H. Rosenplänter, vennad C. F. Lorenzsonn ja H. G. Lorenzsonn, kes olid samuti köstrid, ning trükikoja omanik F. W. Borm; ja kaks Pärnu esimest linnapead: O. Brackmann ja J. Leesment) küll suhteliselt mahukas, aga noppides kogu tehtud tööst välja tähtsamad faktid, saan läbi viia kultuuriloolise ekskursiooni Pärnu Alevi kalmistul, mis oligi minu uurimistöö eesmärgiks.

KIRJANDUS

- A n v e l t , L. 1979. O. W. Masing ja kaasaegsed. Tallinn: Eesti raamat
E e s t i v a n e m a kirjanduse digitaalne tekstikogu. Suve Jaan.
http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?do=autor_yldandmed&lang=1&aid=62 22.02.2006
- E e s t i v a n e m a kirjanduse digitaalne tekstikogu. Johann Heinrich
Rosenplänter.
http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?do=autor_yldandmed&lang=1&aid=22 22.02.2006
- K r u s , O., Puhvel H. 2000. Eesti kirjanike leksikon. Tallinn: Eesti
Raamat
- M i l l e r , V. (koostaja). 1978. Eesti Raamat: 1525-1975 Ajalooline ülevaade, Tallinn: Valgus
- N a a b e r , G. 5.12.2002. Brackmann tegi Pärnust Venemaa kuulsaima linna - Pärnu Postimees

- P a a r s a m m u k e s t e e s t i kirjanduse uurimise teed IV. 1966. Tartu:
Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandus-
muuseum
- P a a r s a m m u k e s t e e s t i kirjanduse uurimise teed VI. 1969. Tartu:
Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandus-
muuseum
- P a a r s a m m u k e s t e e s t i kirjanduse uurimise teed VIII. 1974. Tartu:
Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandus-
muuseum
- P ä r n u v i i s l i n n a p e a d . 1919. Pärnu Postimees
- R e i n b e r g , L. 5.10.1996. Tähtpäevi oktoobris. Pärnu Postimees
- R u u s , J. 28.10.1999. Pärnu linnapea hädas karuga. Eesti Ekspress
- S u v e J a a n , toimetaja Lepik, H. Luige Laos. 1955 Tallinn: Eesti riiklik
kirjastus
- T a m m e k a n n , A., K ö p p , J., K a n t , E. 1930. Pärnumaa: Maatea-
duslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi
kirjastus
- T r e u b e r g , H. 2007 Pärnu Linnakodanike majas kogutud materjalid.
- T r e u b e r g , H. 28.03.1998. Enne kukke ja pärast koitu. Pärnu Posti-
mees
- V e s t r e , Lilja J. Sõnavõtt Leesmenti Mälestustahvli avamisel 23.juunil
1994
- V i n k e l , A. 1966. Eesti rahvaraamat: Ülevaade XVIII ja XIX sajandi
lugemisvarast, Tallinn: Eesti Raamat

Liis Linno. "Maskid" (reservaaž).

GREETE TOMING
HALJALA GÜMNAASIUM
XII KLASS

LAENVERBIDE MORFOLOOGIA EESTI KEELES

UURIMISTÖÖ
JUHENDAJA KÜLLI HEINLA
HALJALA 2007

Sõnavara on keele kõige liikuvam ja muutlikum osa, seepärast ilmnevad teiste keelte mõjud kõigepealt just seal. Kui muutub meid ümbritsev tege-
likkus, siis muutub ka sõnavara.

Minu töö käsitleb uute tegusõnade vormistikku. Inglise keele ühesilbilised tüved peavad eesti keeles saama tüvevokaali ja sobivad vormitunnused. Töös püüdsin välja selgitada, milliste sõnade puhul kasutatakse *i*-tüve, milliste puhul *a*-tüve ja kui palju on sõnu, mille vorme moodustatakse mõlema muutmismalli järgi. Uurisin ka seda, kas selliseid kahesilbilise tüvega tegusõnu moodustatakse ainult inglise keele ühesilbilistest sõnadest või ka muudest tüvedest.

Uurimistöös tahan jõuda järeldusele, kas *a*-tüvelisi vorme kasutatakse kõikides vormides võrdselt või ennekõike tugeva astme vormides. Puudutan ka küsimust, kas *a*-tüvelised vormid on levinud pigem argikeeles või on nad kasutusel juba ka avalikus kirjakeeles, näiteks ajalehtedes.

Materjali kogumiseks lugesin mitmeid ajakirjandusväljaandeid, aga jälgin ka mõningaid telesaateid ning fikseerisin saatejuhtide keelekasutuse. Näiteid olen leidnud ka Interneti tekstidest ning vestlustest sõpradega, mis on peetud MSN-i teel.

Viisin läbi väikese testi 9.–12. klassi õpilaste hulgas (lisa 1), et saada selgust, kuidas moodustavad uute sõnade vorme koolikaaslased. Koostasin harjutuse, kus palusin 7 ingliskeelset sõna tõlkida eesti keelde ning moodustada nõutud vormid.

Minu töö jaguneb kaheks peatükiks. Esimese peatüki kirjutamisel toetusin teatmekirjandusele, sest huvitusin sellest, mis on üldse laenamine keeles ning missugustest keeltest on eesti keel laenanud.

Töö teine peatükk „Laenverbide morfoloogia“ jaguneb alaosadeks, millest esimeses toon välja laenverbide näited ajakirjandusest ning teises Interneti-tekstide ja MSN-i vestluste tegusõnad. Leitud näited süstematiseerin, lähtudes tüvevokaalist ja astmevaheldusest, ning analüüsin, kas nad on levinud argi- või kirjakeeles. Kolmandas alapeatükis teen kokkuvõtte korraldatud küsitlusest.

1. LAENAMINE TEISTEST KEELTEST

Mis on üldse laenamine? Laenamise all mõistetakse teistest keeltest uute keelelementide võtmist. Seega ei kuulu laenamise alla mitte ainult sõnad, vaid ka häälikud (näiteks *f* ja *š*) ning liited, tarindid, tüved, väljendid ja tähen-dused. Eesti keelde on laene võtnud paljude hõimude ja rahvaste keeltest, millega on kokkupuuteid olnud. Kõigepealt laenati suuliselt, hiljem juba ka kirjalikult. Tänapäeval oleme aga taas suuliste mõjukanalite – raadio ja televisiooni – meelevaldas. Tuletamine liidete abil ja sõnade liitmine on andnud meie keelde uusi sõnu peamiselt viimase saja aasta jooksul. Uuemate laenude tulek eesti keelde algas 18. sajandil. Sellest ajast on pärit paljud saksakeelsed laensõnad. Enamiku saksa laensõnadest moodustavad ühesilbilised *i*-tüvelised sõnad. Laensõnad jõuavad meieni koos laenatavate nähtuste endiga. Nii võin näiteks tuua sõnad *televiisor*, *Internet*, *kompuuter* ja veel palju teisi.

Teistest keeltest vahetult, ilma kolmanda keeleta laenatud keelendid, on otselaenuid. Kõige rohkem otselaene tundub praegu olevat inglise keelest ning nende hulk kasvab samuti kiiresti. Kogu nüüdismaailmas on inglise keele mõju suurenenud. Sõnavara uuendamise vajadus on eesti keeles viimastel aastatel olnud suur, sest taasiseseisvumise järel on toimunud poliitika, majanduses, ühiskonnaelus suured muutused ning tihenenuid on sidea-med lääneriikidega.

Mingi kolmanda keele vahendusel saadud keelendeid nimetatakse kaud-laenudeks.

Suur hulk sõnu on saanud tuntuks üle maailma või vähemalt mingi kindla kultuuriringkonna piires – neid nimetatakse rahvusvahelisteks sõnadeks ja neid on vahendanud eesti keelde eelkõige saksa, vene ja inglise keel. Siiski tasub olla ettevaatlik: paljud sõnad, mis tunduvad olevat rahvusvahelised, on võõras keeles kas hoopis teise või kõrvaltähendusega.

Kõige harilikumad meie kultuuriareaali rahvusvahelise leksika lähtekeeled on olnud vanakreeka ning ladina keel. Praeguse aja seisukohalt ei olegi nii suure kasutusprotsendiga mitte sõnad, vaid hoopis hulk tüvesid, eesliiteid, pooleesliiteid, järelliiteid ja pooljärelliiteid. Tuntumatest näidetest võib tuua ehk *aero-*, *anti-*, *auto-*, *-fil*; *-graaf*; *multi-*, *re-*, *ultra-* ja nii edasi. Osa neist morfeemidest võivad eesti keeles esineda ka iseseisvate sõnadena (*auto*, *disko*).

Meie "Võõrsõnade leksikonis" on ca 20 000 sõna, millest tarvitata vaimad on ca 3000.

Sõnavara on oma ajastu peegel ja eelkõige on muutumise taga välised tegurid (kultuuri ja tehnika kiire areng jms). (M. Erelt, T. Erelt, Ross 1997: 475-476)

2. LAENVERBIDE MORFOLOOGIA

Verbide puhul ei saa alati kindlalt otsustada, kas sõna ongi verbina laenatud või on ta nimisõnast tuletatud.

Uued laentüvede põhjal moodustatud tegusõnad paistavad eesti keelde tulevat kahesuguse tüvemoodustuse tulemusena – *i*-tüvelistena või *a*-tüvelistena. *a*-tüvelisi on siiski vähem, enamik ühesilbilistest laentüvedest on käibel *i*-tüvelistena.

i-tüvelised verbid muutuvad astmeheldusliku *õppima*-tüübi järgi: *klikkima* : *klikkida* : *klikin*; *surfima* : *surfida* : *surfin*. *a*-tüvelised tegusõnad aga muutuvad *hakkama*-tüübi järgi: *klikkama* : *klikata* : *klikkan*; *surfama* : *surfata* : *surf*. Tüvevokaal ja sellega automaatselt seostuv muutmistüüp on eestlaste oma valik, kuna võõrkeeltest tulevatel ühesilbilistel tüvedel vokaali ei ole, näiteks *shop*, *fan*, *surf*.

Eesti keeles on tavaline see, et alussõna tüvevokaal ei muutu ja samatüvelised tegusõnad on kas *i*-või *a*-tüvelised vastavalt sellele, kas tuletusalune nimisõna on *i*-või *a*-tüveline (*puur* : *puuri* > *puurima* : *puurida*).

Ka uued ja võõrtüvelised verbid on seni allunud sellele reeglile. Kust siis tulevad *a*-tüvelised laenverbid? Sealt, kust suur hulk teisigi keelendeid

– soome keelest. Soome kõnekeel on rootsi keele eeskujul võtnud kasutusele *a*-liiteliste kontraheerunud verbide moodustusmalli. Tuletuse aluseks olevad nimisõnad on ka soome keeles *i*-tüvelised ja tegusõnade *-a*- on tuletusiide (*meikki*, aga *meikata* : *meikkaan*).

Laenatud on ka astmevahelduseta verbe (*logima*, kõnekeelne *promoma*).

Soome verbide moodustusmalli kasutuselevõtmine on toonud eesti tegusõnavormistikku muutusi. Esiteks on senise *eeri*-liite kõrval kasutusele võetud võõrsõnaliide *-a*-, mis paistab kõnekeeles siirduvat juba ka omatuletistesse (*jõulud* : *jõulama*).

Teiseks on eesti keel avanud võõrsõnadele tugevneva astmevaheldusega sõnatüübid.

Kõnekeelest alguse saanud morfoloogiasüsteemi muutust on märkamatult hakatud kasutama ka kirjakeeles. (Kasik 2000: 889–890)

2.1. LAENVERBID AJAKIRJANDUSTEKSTIDES

Alljärgnevalt esitan ajalehtedest ja ajakirjadest sedeldatud näited. Trükiaja- kirjandusele lisaks olen siin ära toonud ka mõned teleasaadetes "Kahvel" ja "Pealtnägija" kõlanud verbid. Sedeldasin 90 verbinäidet ning 11 nimisõna, millest nulltuletamise teel saab tuletada tegusõna või mis ise on verbist teonime liite abil saadud, ning neli tegusõna kesksõnalist täiendit. Erinevaid tüvesid oli nende hulgas 40.

Mistõttu seostub mul A-Haga ennekõike see, et seda *fännaksid* mingid noored inimesed...¹

"Tellisid sõrmuse? Ei? Siis *kliki* siia!"²

Vorm – *klikkima*.³

Ja Raoul Kurvitz *e-mailib*: "Loodan ..."⁴

.... et need *süinkavad* omavahel paremini...⁵

Näib, et koonderakondlikkus *ruulib* kogu Euroopas.⁶

Aidsivastaseks võitluseks ja maailma vaeste abistamiseks mõeldud mak-

1 EE Areen 15.12.05.

2 EE Homme 15.12.2005 .

3 EE Homme 15.12.2005, nr 9.

4 K. Kivi, "Ameerika tragöödia" – EE 15.12.2005.

5 H. Võrno saates "Kahvel" 8.12.2005. Sama verbi vorme leidis veel EMT reklaamis ja EPLis (29.10.2005)

6 EPL-i juhtkiri 10.12.2005.

su on president Chirac *promonud* alates jaanuarist.⁷
... ja kui tahad kena daamiga *hängida*, pead tema pingutusi hindama.⁸
Carmen *tšillib* pubis ja *hängib* klubis.⁹
Ristida või *retsida*?¹⁰
Sel aastal läks noortel eriti hästi, sest kokku *skooriti* volikogukohti 78
(see ei sisalda neid, kes praeguseks on volikokku jõudnud asendusliik-
metena)!¹¹
Soomlased käivad igal nädalavahetusel Tallinnas joomas, miks ei võiks
meie Helsingis *joogamas* käia?¹²
MSN-is elustusi ka need tegelased, kellega muidu eriti ei *messigi*!¹³
Ehk siis *miksin* tihti uut ja vana.¹⁴
Kui ühel päeval oleks vastupidi, et hakataks *haipima* loomulikkust...¹⁵
*Spämmima*¹⁶
Ta oli üks esimesi, kes võttis nõuks *skrätstida* ehk plaate nõela all edasi-
tagasi krabistada.¹⁷
... või kaabli abil arvutiga, siis saab internetis *surfata* ja meile vahetada.¹⁸
Ära leima! Teisel pool arvutiekraani on ka inimene.¹⁹
Klaviatuuri abil saab arvutiekraanil elektrikitarriga *jämmida*. Võimalik
on näiteks akordioni ja kuradikesega võidu *rokkida*.²⁰
... ja isegi raadiühenduse kaudu *printida*.²¹
Kui oled virtuaalтуuningus algaja, siis proovi esmalt *tuunida* pilte...²²

7 EE Kohver 8.12.2005.

8 S. Luutsalu, "Uusbeibsus" – EE Areen 8.12.2005.

9 K. Aarma saates "Kahvel" 15.12.2005.

10 J. Muttina, "Ristida või retsida?" – EE 27.10.2005.

11 K.-L. Urke, "Julged murravad poliitikasse" – Versus 2005 november.

12 V. Kersna saates "Pealtnägija" 30.11.2005.

13 F. D. Morti, "Vajan sinu abi" – EE Areen 20.05.2005.

14 Intervjuu: "R. Aus vastab" – EE Mimi 3.05.2005, veel EE Mimi 16. 06.2005.

15 Tippjuuksur K. Pilk juuste värvimisest. – EE Mimi 6.10.2005, esines kaks korda, veel EPL 28.10.2005.

16 H. H. Luik saates "Kahvel" 10.11.2005.

17 EE Areen 10.11.2005, esines kaks korda.

18 EE Homme 17.11.2005, esines veel viis korda: M. Sarv, "Seitsekümmend neli bändi ühes puldis" – EPL 29.11.2005, EPL 15.11.2005, Küsitlus. VT 19.11.2005, PA 2005, nr. 12.

19 Reklaam EPL-is 29.10.2005; 5.11.2005; 6.11.2005; 27.11.2005 .

20 EPL 15.11.2005.

21 Samsungi reklaam. EE Homme 17.11.2005.

22 M. Tarum, "Virtuaalтуuning" – EE Homme 17.11.2005, esines samas artiklis veel neli korda.

Sõnavabadus *rokib*.²³

Eelmisel neljapäeval käis Tallinnas klubis Prive ühendriikidest esinemas maailmakuulus räppar Royce the 5'9" koos Proofiga, kes *backup*'ib ka näiteks Eminemi.²⁴

Piiskop Albat *promob*...²⁵

Kimub piipu ja patsutab vatsa²⁶

.. auto saab *liisida* odavalt.²⁷

Poodlema, ostlema – *osturetki* tegema.²⁸

Selle funktsiooni kasutamiseks tuleb kõigepealt *klõpsata* soovitud...²⁹

... või keegi *spämmib* desantoriseerimis-autoriseerimispaneelte, et ...³⁰

... *paremklõpsake* ikooni Wireless Networking Connecting ning...³¹

Balti jaama turul tädikestelt külmast võetud sibulõunu *šopata*.³²

Ma *login* kohe ilmajaama sisse ja vaatan järele.³³

Cool D *hiphopib* veebruaris Rakvere spordihoones.³⁴

Järgnevalt mõned näited *eeri*-liiteliste verbide ning nende nulltuletuslike variantide kohta.

Ametiühingud *protestivad* valitsuse eelnõu vastu.³⁵

...või teise kohta tõsta ning kogu projekt *arhiivida*.³⁶

...tuleb vastav uuendus eraldi alla laadida ja arvutisse *installida*...³⁷

Donna Karan *sponsib* noorte moeloojate näitust...³⁸

23 EE Versus 23. 12.2005.

24 EE Versus 23. 12.2005.

25 EE 29.12.2005.

26 EE 29.12.2005.

27 EE Areen 12. 12.2005.

28 EPL 3.01.2006.

29 PA 2005, nr. 12.

30 PA 2005, nr. 12.

31 PA 2005, nr. 12, lk 39.

32 EE 29. 12.2005, esines kaks korda veel: Reklaam. EPL 18.01.2006.

33 EE 29.12.2005, samuti EE Areen 22.12.2005.

34 VT 18.01.2006.

35 EPL 8.11.2005, veel K. Kalamees, "Erootilised reklaamid lähevad ilmselt keelu alla" – EPL 10.11.2005, H.Uldrich, "Virtuaalse kooli ohud" – EPL 8.12.2005.

36 PA 2005, nr.12.

37 PA 2005, nr 12.

38 Stiil 2005, nr. 8.

Passeeri madalal tuel ning võis umbes 10 min, kuid ära pruunista.³⁹
Eesti rahva muuseumi uut hoonet *viseerivad* sajad huvilised.⁴⁰
Pole siin enam midagi *kommentaarida*.⁴¹
....kas *installeerida* versiooniuuendus või jääda...⁴²

Paljud tegusõnatüved annavad nimisõnaliidete lisamisel nimisõnu. Lisan ka need näited.

Boheemlaslik elulaad, mis kirjasõnasse raiutud nii "Egos" kui ka "Ebanormaalses", oli Kurvitzi jutu järgi "müstiline" - mööda New Yorki *ringihängimine* lõppes tavaliselt kell viis hommikul...

Armin on maailmas ringi liikunud. Tuli just Brasiiliast, kus õppis *lohesurfamist*.⁴³

Lavaesise *fännimisplatsi* vallutas kõige esimesena arhitekt Joko Alenderi võsuke Kaarel Po Leht.⁴⁴

Õeldakse, et *ostlemine* ("ostlemine" on Ain Kaalepi pakutud sõna "šoppamise" asemele – toim) ja massitarbimine on tänapäeva inimese hukutaja....⁴⁵

Valitsus näeb *internetiseerimises* hooba, mis paneb aluse...⁴⁶

Seega ei pruugi nõukogu praegune koosseis jalgpalliklubi *ruulimist* staadionil enam niisama pealt, vaid võib asuda põhikirjas ette nähtud ülesandeid täitma.⁴⁷

Mida igaüks peaks teadma aasta kõige tõsisema – ilma *räppimiseta* – hip-hop albumi välja andnud Criticalist, kirjutab Siim Nestor.⁴⁸

Google andis 1. novembriks aega autoriõiguste omanikele, kui nad ei soovi vastavate teoste *skannimist* ning otsingusüsteemis kasutamist.⁴⁹
Tuuning kui kunst.⁵⁰

39 EPL 18.11.2005.

40 M. Ojakivi. EPL 8.11.2005.

41 EE 29.12.2005.

42 PA 2005, nr. 12.

43 S. Luutsalu, „Uusbeibsus” – EE Areen 8.12.2005.

44 EE 15.12.2005.

45 K. Kamenik, "Ostukeskused – õnn või ainult õnnetus?" – EPL 30.12.2005 .

46 K. Kalamees, "Julge kava lubab kõikjale interneti viia" – EPL 8.12.2005.

47 M. Kivine, "Lilleküla jalgpallistaadion on sisuliselt Aivar Pohlaku oma." – EPL 10.12.2005.

48 EE Areen 10.11.2005.

49 PA 2005, nr. 12.

50 EE Homme 17.11.2005, samas veel üks kord, artiklis ka sõnad:

Aga olgugi, et Kenneth Hildebrand on maailma kiireim *karditaja*, pole tal siamaani juhiluba.⁵¹

Seksišoppija lauluke.⁵²

Kriminaalne oleks keelustada *seksišoping*.⁵³

...võid kasutada nn. *brushimist* ehk joonistamist.⁵⁴

... – olgu selleks *internetiseeritust* parandavad programmid...⁵⁵

Täna oma lihtsusele ja atraktiivsusele levis "*tuubitamine*" kiiresti üle kogu maailma.⁵⁶

Miksike on leidnud hea koostöö Tallinna linna ja maakondadega ülelinnaliste/maakondlike *pranglimiste*...⁵⁷

Toon ära ka mõned näited, kus tegusõnatüvi esineb kesksõnalise täiendina. Ja järjekordne katse *üheülbastuvat* eramuprojekteerimist mitmekesistada...⁵⁸

Idee: Eesti esimeseks täielikult *guugeldavaks* riigiks.⁵⁹

...tehasekorras auto ja mõni *tuunitud* pilt.⁶⁰

Sedeldatud sõnadest olid *i*-tüvelised, ehk siis *õppima*-tüüpi, järgmised sõnad:

arhiivida, hängima, haipima, installima, klikkima, liisima, messima, mik-sima, printima, ruulima, rokkima, skoorima, surfima, spämmima, tsillima, tuunima, skrätsuma, räppima, brushima, šoppima, jämmima, protestima, sponsima, hiphoppima

a-tüvelised, ehk siis tugevneva astmevaheldusega 4. pöördkonna *hüppama*-tüüpi, olid järgmised näited: *joogama, fännama, leimama, sünkama, surfama, šoppama*

virtuaaluuninguga, tuunimine, põhituunijad, tuunimiseks.

51 EE Versus 23.12.2005.

52 E. Pajula nädala luuletus. EE Areen 12.01.2006.

53 EE Areen 12.01.2006.

54 M. Tarum, "Virtuaaluuning" – EE Homme 17.11.2005 .

55 R. Oks, "Kolm soovi tiigrile" – EE Homme 17.11.2005.

56 "Snowtubing, mis see on?" – EE 29.12.2005.

57 M. Pali, "Moodsa õpikeskkonna saladus" – ÖPL 14.10.2005.

58 EE Kohver 8.12.2005.

59 EE 3.11.2005.

60 M. Tarum, "Virtuaaluuning" – EE Homme 17.11.2005, ka: Reklaam. EPL 8.11.2005.

Samuti muutuvad *õppima*-tüübi järgi *eeri*-tuletised, millest vaadeldavatest verbidest osa on kasutusel nii võõrliitega *-eeri* kui ka nulltuletisena: *installeerima* ~ *installima*. Sõna *protesteerima* *eeri*-liitelist kuju ei leidunud, küll aga nulltuletis *protestima*, samuti esinesid nulltuletuslikud variandid *arhiivida* ja *sponsida*. Keelekorraldus soovib *eeri*-liitega mitte liialdada ning kasutada nulltuletust, näiteks *internetiseerima* asemel *internetistuma* ja *arvutiseerima* asemel *raalistuma* või *arvutistama*. Minu näidete seas viimati soovitatud vorme polnud. Kõnekeeles käibele tulnud *kommentaarima* esines ka minu kogutud materjalis. *eeri*-liitelistest verbidest esitan ainult üksikuid huvitavaid näiteid (*passeerima*, *viseerima* jt).

i-tüvelisena pöörduv kõnekeelne *retsima*.

Huvitavamad verbid olid tsitaatsõnad *backup*'ib ja *e-mail*'ib (mõlemad *i*-tüvelised). Lähtesõna hääldusel põhineb mугanenud sõna *guugeldama*, mille puhul tüvele on lisatud kausatiivi sufiks

-da. Samasugune tuletus on toimunud sõnadega *kart*, *karditama*, *karditaja* ja *tuubitama* (snowtube) puhul.

Laensõnade hulgas on ka astmevahelduseta verbe: *logima*, *promoma*, *kimuma*.

Laenverbi *šoppama* asemele soovitatakse sõnu *ostlema* ja *poodlema*. Uus verb on ka *pranglima*, mis tähendab peast arutamist.

Klikkima ~ *klikkama* omasõnaliseks vasteks on *klõpsama*, mis esines ka liitüvena *paremklõpsama*.

Nii *i*- kui *a*- tüvelisena olid kasutusel sõnad *surfima* ~ *surfama*, *installeerima* ~ *installima*, *šoppama* ~ *šoppima*.

Seega võib öelda, et suurem osa laenverbidest esineb ajakirjanduslikes tekstides *i*-tüvelisena. Tugevneva astmevaheldusega muutumismalli järgi muutuvaid *a*-tüvelisi verbe leidsin 6. Seega võib öelda, et laenverbide *a*-tüveline muutumismall on tunginud ka ajakirjanduskeelde. Minu kogutud näidete hulgas leids sõnadest *surfama* ja *šoppama* ka nõrgaastmelisi vorme (*surfata* ja *šopata*).

Ebajärjekindlust sõna pööramisel esines kolme tegusõna puhul.

2. 2. INTERNETI-TEKSTIDE JA MSN-I VESTLUSTE LAENVERBIDEST

Interneti-portaalid kujutavad endast uut tüüpi meediat ning suhtlust. "Interneti-portaalide ja jututubade keelekasutus kujutab endast omapärast kir-

jalikul kujul esinevat suulise kõne sümbioosi" (Kasik 2002: 262).

Samuti kasvab SMS-keele kasutusala ja selle võimalik mõju eesti kirja-keelele. MSN kuulub mitteametlike suhtlusviiside hulka, elektronpost on aga levinud mitteametlikku suhtluse. MSN jääb ilmselt aga siiski oma lühiduse ja kõnekeelsuse tõttu mitteametliku suhtluse vormiks. Allpool näiteid MSN-i ja Interneti-tekstide laenverbidest:

...magasin päeval ja *funkasin* öösel...⁶¹

...ülejäanud ansambel järgnes talle, jättes mind üksi klahvpillidega 25 minutiks *soleerima*.⁶²

Blogides *spämmimine* ja ühe ja sama sissekande mitmekordne sisestamine on keelatud.⁶³

Fiii-juuu, pedetukk ja väga veider *croppimine*.⁶⁴

Välja *logida* võid siis, kui lahkud Rate.ee saidilt.⁶⁵

...poisid panid padavai noortekale ja tema jäi üksinda külma tuule kätte *hängima*?⁶⁶

Inimesed võiksid enne artikli kirjutamist asja *RESEARCHIDA!*⁶⁷

Ma ei tea, aga mina küll sellist asja ei *promoks*.⁶⁸

Ära *promo* mind võõrastele naistele!⁶⁹

Tiina ürituse *promomine* kukkus ju ikka ülimalt haledalt läbi...⁷⁰

Foorumit *häkiti*, nüüd peaks jälle turvaline olema.⁷¹

Teema: Bestveebist *ripiti*?⁷²

Ei *meigi* end eriti tihti...⁷³

61 <http://www.rate.ee/mail.php?mode=2>, 12.12.2006.

62 <http://ajaviide.delfi.ee/news/muusika/article.php?id=11969237>, 14.12.2005.

63 <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&branch=2>, 12.12.2005.

64 <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&branch=2&parent=1640019&hidestart=1>, 19.01.2006.

65 <http://www.rate.ee/page.php?pageid=9>, 13.01.2006.

66 <http://noortekas.delfi.ee/tuum/intriig/article.php?id=12011205&com=1>, 19.01.2006.

67 <http://noortekas.delfi.ee/tuum/intriig/article.php?id=12011205&com=1&no=20>, 19.01.2006.

68 MSN, 17.01.2006.

69 MSN, 14.01.2006.

70 MSN, 14.01.2006.

71 <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=10>, 19.01.2006.

72 <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=353>, 19.01.2006.

73 <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&branch=4&parent=1652719&hidestart=1>, 13.01.2006.

...ega kõiki pilte pole mõtet *sharpendada*.⁷⁴

Nüüdsest on võimalik enda avatare *upload* 'ida (ülesse lasta) otse foorumisse.⁷⁵

Duubelda (Duplicate) tagatausta (backgroundi) kiht (layer).⁷⁶

Kui saaksin ühe, *blokin* automaatselt...⁷⁷

Juhul, kui sa *blokeerid* oma konto ja ei...⁷⁸

Uut ei pea sa ju *regama*.⁷⁹

Kõrvuti nulltuletusliku verbiga *regama* kasutatakse ka *eeri*-liitelist vormi: Kas teie arust peaks olema samasooliste abielude *registreerimised* lubatud?⁸⁰

Klikka neti avalehele?⁸¹

*Edit*i nüüd teema ära: foorumis 2000 posti ja kasvab.⁸²

Kopeeri ja siis kleebi see uuele kihile ning siis mine...⁸³

...miks sa peakski teksti *kopima*?⁸⁴

74 <http://site.bestveeb.net/?leht=83>, 19.01.2006.

75 <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=46>, 19.01.2006.

76 <http://site.bestveeb.net/?leht=64>, 19.01.2006.

77 http://www.rate.ee/forum_search.php, 13.01.2006.

78 <http://www.rate.ee/page.php?pageid=18>, 10.01.2006.

79 <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&parent=1532017>, 13.01.2006, esines veel neli korda: <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=55>, 19.01.2006, www.rallifoorum.ee/foorum/viewtopic.php?t=1655 - 11.01.2006, www.palace.ee/foorum/posting.php?mode=quote&p=37, 19.01.2006, <http://site.bestveeb.net/>, 19.01.2006.

80 <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&parent=1626544>, 12.01.2006, <http://www.rate.ee/forum.php?act=show&parent=1653204>, 13.01.2006, <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=110>, 19.01.2006, <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=110&postdays=0&postorder=asc&start=15>, 19.01.2006.

81 MSN, 14.01.2006, verbi esines veel 6 korda järgmistes allikates: <http://site.bestveeb.net/?leht=64>, 19.01.2006, <http://www.rate.ee/page.php?pageid=9>, 14.01.2006, <http://site.bestveeb.net/?leht=35>, 19.01.2006, <http://site.bestveeb.net/?leht=35>, 19.01.2006.

82 <http://www.foorum.bestveeb.net/viewtopic.php?t=110&postdays=0&postorder=asc&start=15>, 19.01.2006, samas allikas veel korra.

83 <http://site.bestveeb.net/?leht=64>, 19.01.2006, esines veel kolm korda: <http://site.bestveeb.net/?leht=71>, 19.01.2006, <http://site.bestveeb.net/?leht=71>, 19.01.2006, <http://www.rate.ee/page.php?pageid=18>, 10.01.2006.

84 http://www.rate.ee/forum_search.php, 12.01.2006, www.zone.ee/spst/index.php?spst=56, 09.05.2005,

...sealt kohast lahti kuhu *seivisid* ja *kopid* fontide kausta.⁸⁵

Minu leitud näidetes esines rohkem nulltuletuslikku verbi *kopima*. Jumalasse ja üldse krstlusest täielik võhik võtab julgelt endale vastutuse *kommenteerida* seda, mida ta ise ei tea.⁸⁶

...kellegil veel saaks peale Taavi pilte *kommida* hästi palju!⁸⁷

Ei *kommentaari*...⁸⁸

Kogutud 59 näitest olid enamik Interneti-keelest, mõned MSN-ist. Eri-nevaid tegusõnu oli 23. *i*-tüvelised verbid olid järgmised: *klikkima*, *hängi-ma*, *seivima*, *häkkima*, *rippima*, *meikima*, *spämmima*.

i-tüvelised olid ka *eeri*-liite kõnekeelsed nulltuletuslikud paralleelvariantid (*kommima* 'kommenteerima', *kopima* 'kopeerima'), neist viimane küll astmevahelduseta (*kopima* : *kopin* : *kopid*). Astmevahelduseta muutumis-mall iseloomustab ka sõna *editida*, millest käskiva kõneviisi vorm oli *editi*. Ka *logima* on astmevahelduseta. *Blokeerima* kõrval esines ka *i*-tüveline *blo-kin* ja nimisõna *blokkimine*.

Tsitaatsõnad *uploadida* ja *research*'ida olid leitud näidetes *i*-tüvelised, sa-muti sõnast *croppima* saadud nimisõna *croppimine*.

Võõrliite *-eeri* tuletised olid järgmised: *soleerima*, *propageerima*, *kom-menteerima*, *blokeerima*.

Kahe viimase sõna nulltuletuslikest variantidest oli juttu eespool. *Kom-menteerima* puhul leidsin ka ühe *ei kommentaari* vormi.

Sõna *registreerima* (*registreerida*, *registreerimised*, *registreerimata*) ja *funktioneerima* vormide kõrval on Interneti-keeles levinud *a*-tüvelised *re-*

www.kodutud.com/viewthread.php?fid=48&tid=3591, 02.11.2005,

forum.keskmaa.ee/viewtopic.php?t=2518, 24. 12.2005,

www.tuulelohed.com/foorum/posting.php?mode=quote&p=1388, 11.01.2006,

www.filmimees.ee/forum/posting.php?mode=quote&p=209, 17.01.2006,

www.siineiolekala.net/forum/viewt..storder=asc&start=40, 30.11.2005.

85 [www.halley.ee/modules.php?name=Fo..ng&mode=replay&t=2705](http://www.halley.ee/modules.php?name=Forum&mode=replay&t=2705), 22.12.2005.

86 <http://noortekas.delfi.ee/tuum/intriig/article.php?id=12011205&com=1&no=40>, 19.01.2006.

87 www.dates-web.net/picture.php?page=6&pid=3971, 13.01.2006, esines veel neli korda: www.looduspilt.ee/foorum/viewtopic.php?id=492, 11.01.2006, www.worldwide.ee/phorum/read.php?f=5&i=1744&t=1744, 28.05.2005, www.worldwide.ee/phorum/read.php?f=5&i=1744&t=1744, 28.12.2005.

88 <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/article.php?id=11996276&com=1&s=1&no=20>, 14.01.2006.

gama ja *funkama*. *a*-tüvelisena esines veel tegusõna *klikkama*, käskiva kõneviisi vormis *klikka* (MSN-is). Interneti-keeles oli see tegusõna minu leitud näidetes *i*-tüveline: *klikkida* : *kliki* (5 korda).

da-liite lisamisega olid saadud sellised tegusõnad nagu *duubeldama* ja *sharpendama*. Argikeelne *promoma* on astmevahelduseta tegusõna.

Interneti-foorumite ja MSN-i keelekasutus on kirjakeelest vabam keelekasutus [ootuspäraselt on rohkesti laene valdkonnas, mis on hiljuti aktuaalseks saanud (infotehnoloogia, tehnika, meelelahutus jms)]. Leitud näidetest olid enamik 3. pöördkonna *õppima*-tüübi *i*-tüvelised vormid (19). Tugevneva astmevaheldusega tegusõnu oli 2 (*funkama*, *klikkama*). Siit järeldub, et eesti keel on võtnud *eeri*-liite kõrval kasutusele ka võõrsõnaliite *-a-*. "Kindlasti kujutavad mitmedki tsitaatsõnad endast potentsiaalseid laensõnu. Sageli tähistatakse uut mõistet kõigepealt teise keele sõnaga. Kui mõiste jääb püsima ja kasutamine sageneb, siis sõna mugandatakse või talle leitakse emakeelne vaste" (Leemets 2003: 574).

Aeg näitab, kas minu leitud tsitaatsõnad muganevad või mitte. Laenverbide hulgas on ka mõned astmevahelduseta tegusõnad ning väike hulk *da*-liitelisi verbe.

2.3. HALJALA GÜMNAASIUMI ÕPILASTE KEELEKASUTUS

Kahes eelmises peatükis analüüsisin eesti keelde tulnud laenverbe ajakirjandusest leitud näidete ning Interneti ja MSN-i materjali põhjal. Mind huvitas aga ka mu oma koolikaaslaste keelekasutus ning alljärgnevalt teen kokkuvõtte korraldatud küsitlusest. Harjutust täitis 77 õpilast 9.–12. klassini. Osal õpilastest jäi mõni sõna tõlkimata, kuid neid juhtumeid oli siiski vähe. Sõnade järel olevad numbrid tabelis näitavad, mitu õpilast verbi vastaval viisil pööras.

Tööülesanne nõudis 6 ingliskeelse verbi tõlkimist eesti keelde ning seejärel *ma*-infinitiivi, *da*-infinitiivi, oleviku 1. pöörde ning *nud*-kesksõna moodustamist. Inglisekeelsed sõnad valisin juhuslikult.

Inglisekeelset sõna *to click* tõlkis 69 õpilast.

<i>ma</i> -infinitiiv	<i>da</i> -infinitiiv	oleviku 1. pööre	<i>nud</i> -kesksõna
klikkima (50)	klikkida (50)	klikin (50)	klikkinud(45) klika- nud(3) klikinud (2)
klikkama (5)	klikkida (3) klikata (2)	klikin (5)	klikkinud(5)

klikima (13)	klikida(12) klikkida (1)	klikin (13)	klikinud(9) klikkinud (4)
klikama (1)	klikata (1)	klikin (1)	klikkinud (1)

Tabelist näeme, et enamik õpilasi tõlkis ingliskeelse *to click* *i*-tüvelisena (*klikkima*), kuid on ka õpilasi, kes eelistasid *a*-tüvelist vormi *klikkama* (5). Suhteliselt palju (13 korral) esines vorm *klikima*. Kui mõne õpilase puhul võib kõne alla tulla see, et ta teeb selles sõnas lihtsa ortograafiavea, siis arvestades seda, et vastajad olid 9.–12. klassi õpilased, siis ei tohiks ortograafia olla nii suurele hulgale õpilastele enam probleemiks. Üks õpilane kasutas ka vormi *klikama*. *õppima*-tüübi järgi muutuv *klikkima* andis *da*-infinitiivi vormiks *klikkida* (50) ning oleviku 1. pöörde vormiks *klikin* (50).

Samas *nud*-kesksõna moodustamisel reeglipärase *klikkinud* (45) kõrvale ka sellised vormid nagu *klikanud* (3) ja *klikinud* (2). Seega kolm õpilast vahetas tüüpi ning kahe õpilase puhul võime rääkida ortograafiaveast.

Klikkama (*hakkama*-tüüp) andis *da*-infinitiivi vormideks reeglipärase *klikata* (2) ja *klikkida* (3) – seega kolm õpilast vahetas pööramismalli. Oleviku 1. pöörde *klikin* ning *nud*-kesksõna *klikkinud* moodustati *õppima*-tüübi järgi, *hakkama*-tüübi reeglipäraseid vorme *klikkan* ja *klikanud* ei moodustanud ükski õpilane.

Kolmteist õpilast kirjutas *ma*-infinitiivi *klikima* kujul, millest *da*-infinitiiv *klikkida* oli ühel õpilasel ning *klikida* 13-l. Kõik 13 õpilast moodustasid oleviku *klikin* vormiga, kuid *nud*-kesksõnas oli üheksa *klikinud* vormi kõrvale 4 korda ka **klikkinud**.

Seega on osa õpilasi seda verbi muutnud astmevahelduseta pööramismalli järgi (*klikima* : *klikida* : *klikin* : *klikinud*). Samas ei olda järjekindlad, sest üks õpilane on *da*-infinitiivis andnud vormi *klikkida* ning neli õpilast on moodustanud *nud*-kesksõna *klikkinud*. Üks õpilane kasutas *ma*-infinitiivi vormi *klikama* ja *da*-infinitiivi *klikata*. Oleviku 1. pöörde *klikin* puhul näeme *a*-tüvelise verbi muutumist *i*-tüveliseks ning sama lugu on *nud*-kesksõna vormiga *klikkinud*.

Ingliskeelne tüvi *to hang* tõlgiti eesti keelde sõnaga *hängima*.

<i>ma</i> -infinitiiv	<i>da</i> -infinitiiv	oleviku 1. pöörde	<i>nud</i> -kesksõna
hängima	Hängida	hängisin	hänginud

Kõikide õpilaste vastused olid ühesugused.

Sama võib öelda ka verbi *to chill out* kohta. Eesti keeles moodustasid kõik õpilased vormid *tšillima* : *tšillida* : *tšillin* : *tšillinud*, v.a ühel juhul, kus *ma*-infinitiiv esines vormi *chillima* kujul.

ma-infinitiiv	da-infinitiiv	oleviku 1. pööre	nud-kesksõna
tšillima	Tšillida	tšillin	tšillinud

Ingliskeelse verbi *to scan* vormistik eesti keeles on variandirohkem.

ma-infinitiiv	da-infinitiiv	oleviku 1. pööre	nud-kesksõna
skännima (62)	skännida (62)	skännin (62)	skänninud (62)
skanneerima (8)	skanneerida (8)	skanneerin (8)	skanneerinud (8)
skannima (3)	skannida (3)	skannin (3)	skanninud (3)

Näeme, et verbist *to scan* kasutatakse *i*-tüvelist nulltuletuslikku verbi, mis esineb kahel kujul: valdav enamus moodustas vormi *skännima* (62), mõned õpilased ka *skannima* (3). Samuti kasutatakse võõrliite *-eeri* tuletist (*skanneerima*).

Verb *to log in* andis üsna ootuspäraselt ühesuguse tulemuse. Tegemist on astmevahelduseta tegusõnaga, mille vormimoodustus on lihtne. Eesti keeles kasutatakse sellest võõrverbist reeglipäraselt *i*-tüvelist varianti *logima*. Minu kaasõpilaste vormimoodustuse näited:

ma-infinitiiv	da-infinitiiv	oleviku 1. pööre	nud-kesksõna
logima (71)	logida (71)	login (71)	loginud (71)
loggima (1)	loggida (1)	login (1)	loginud (1)

Omapärased olid ühe õpilase *ma*- ja *da*-infinitiivi vormid, kus sõna keskel kirjutati kaks *g*-d. Olevikuvorm ja *nud*-kesksõna esinesid ühe sulghäälikuga. Kas see on ühekordne juhuslik kasutus, teadmatus, "astmevahelduse" analoogia nägemine või veel midagi muud, ei oska seletada.

Alljärgnevalt kokkuvõtte verbi *to surf* vormidest.

ma-infinitiiiv	da-infinitiiiv	oleviku 1. pööre	nud-kesksõna
surfama (68)	surfata (68)	surfan (62) surffan(1) surfin (5)	surfanud(62) surfa- nud(1) surfinud (5)
surfima(5)	surfida(5)	surfin(5)	surfinud(3) surfa- nud (2)
surffama(2)	surfata(2)	surfan (1) surffan (1)	surfanud (2)

Valdav osa õpilasi kasutas sellest tegusõnast *a*-tüvelist vormi *surfama* (68). *Hakkama*-tüübi järgi on reeglipärane ka *da*-infinitiiiv *surfata* (68). Oleviku 1. pöördel *surfan* moodustas *a*-tüvelisena 62 ja *nud*-kesksõna *surfanud* 63 õpilast. Ilmselt tehti ortograafiline viga sõnas *surffan* (1). Viis õpilast moodustas oleviku ja *nud*-kesksõna vormi *i*-tüvelisena (*surfin* ja *surfinud*) – seega vahetati pööramismalli.

i-tüvelise variandi *surfima* on omaks võtnud viis õpilast, kellest kaks *nud*-kesksõna moodustamisel siiski vahetab tüüpi ning järgib *hakkama*-tüübi malli (*surfanud*) *õppima*-tüübi (*surfinud*) asemel.

Kaks õpilast on moodustanud *ma*-infinitiiivi *surffama* (kas ortograafia-viga?), millest üks moodustab oleviku 1. pöördel *surfan* ja teine *surffan*. *da*-infinitiiiv ja *nud*-kesksõna on ortograafiliselt õigesti (ühe *f*-iga).

Kokkuvõtteks tõden, et pakutud kuuest sõnast olid probleemsed sõnad *klikkima* ja *surfima*, mille vormistik oli variandirohke: kasutati nii *a*- kui ka *i*-tüvelisi vorme ning erinevate vormide tegemisel vahetati pööramismalli. Ka tegusõna *to scan* esines mitmel kujul: nii nulltuletuslikuna kui *eeri*-liitelisena.

KOKKUVÕTE

Laenamise all mõistetakse teistest keeltest uute keeleelementide võtmist. Oma töös üritasin selgust saada selles, kuidas neid peale ülevõtmist on eesti keeles pöörama hakatud.

Kokku sedeldasin 149 sõna koos lauseümbusega – 90 verbi ajakirjandu-

sest ning 59 näidet MSN-vestlustest ja Internetist.

Ajakirjanduslikest tekstidest sedeldatud näidetest saab järeldada, et suurem osa laenverbidest esineb seal *i*-tüvelistena. Tugevneva astmevaheldusega muutumismalli järgi muutuvaid *a*- tüvelisi verbe leidsin vaid 6.

Vaadeldavatest Interneti-näidetest olid enamik 3. pöördkonna *õppima*-tüübi *i*-tüvelised vormid (19). Tugevneva astmevaheldusega tegusõnu oli 2 (*funkama, klikkama*). Sellest järeldan, et eesti keel on võtnud *eeri*-liite kõrval kasutusele ka võõrsõnaliite *-a*- ning osa sõnade muutmismall võib olla nii *i*- kui ka *a*-tüveline (*šoppama ~ šoppima, surfama ~ surfima* jt).

Laenverbide hulgas on ka astmevahelduseta tegusõnu (*logima, kõnekeelised promoma ja regama* jt). Mõned laenverbid saavad ka *ta*-(*da*-)liite (*karditama, guugeldama, tuubitama*).

Tehtud küsitluse kokkuvõtteks saan tõdeda, et valikus olnud sõnadest tekitasid enim probleeme sõnad *klikkima* ja *surfima*. Nende sõnade vormistik oli variandirohke: kasutati nii *a*- kui ka *i*-tüvelisi vorme ning erinevate vormide tegemisel vahetati pööramismalli.

Interneti-foorumite ja MSN-i keelekasutus on kirjakeelest vabam keelekasutus. Ajakirjandustekstid ilmuvad aga ametlike väljaannetena, seega peaks sealne keelekasutus olema normipärasem. Minu kogutud näidete põhjal võib aga öelda, et ka kirjakeeles kasutatakse astmevahelduslike laenverbe reeglipärase *i*-tüvelise muutmismalli kõrval ka *a*-tüvelistena nagu *hakkama*-tüübis (*šoppama, surfama, fännama* jt pigem just sellises vormis).

Mõne sõna *eeri*-liiteliste tuletiste kõrval on levinud ka nulltuletuslikud vormid (*installima, kopima*).

Loomulikult on eesti keeles veel hulk uusi laenverbe (*faksima, liisima, häkkima, tšekkima ~ tšekkama, strippama* jt), kuid neid minu kogutud materjalis ette ei tulnud. Mõnest teisest ajakirjanduslikust väljaandest oleks kogunenud teistsugused näited.

KIRJANDUS

- E r e l t , Mati, Tiit E r e l t , Kristiina R o s s 1997. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- K a s i k , Reet 2000. Kas *surfima* või *surfama*? – *Keel ja Kirjandus*, nr 12, lk 889–890
- K a s i k , Reet 2002. Tekstiuurimine Eestis. – *Keel ja Kirjandus*, nr 4, lk 262–
- K u k k , Inga 2001. Kas elektrooniline õigekirjareform? – *Oma Keel*, nr 2, lk 271.
- L e e t s , Tiina 2003. Inglise laenud sajandivahetuse eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8, lk 571.

2005-2006 ajakirjandus ja Interneti-foorumid

LÜHENDID

- EE - Eesti Ekspress
 EPL - Eesti Päevaleht
 VT - Virumaa Teataja
 PA - Praktiline Arvutikasutaja
 ÕPL - Õpetajate Leht

LISAD

Lisa 1. Test _____

Tõlgi eesti keelde ja moodusta järgmised vormid:				
Sõna	<i>ma</i> -infinitiiv	<i>da</i> -infinitiiv	Olevik	<i>nud</i> -kesksõna
	Mida tegema?	Mida teha?	Mida teen?	Mida teinud?
To make up	Meikima	meikida	Meigin	meikinud
To click				
To hang out				
To chill out				
To scan				
To surf				
To log in				

Anu Lajal. Bernhard Kangro "Mida olen armastanud" ainel (ofort, akvatinta).

JANNO TILK
KURESSAARE GÜMNAASIUM

TEMPERATUURIDE ERINEVUSED EESTI PIIRES

NOVEMBER 2006 – JAANUAR 2007

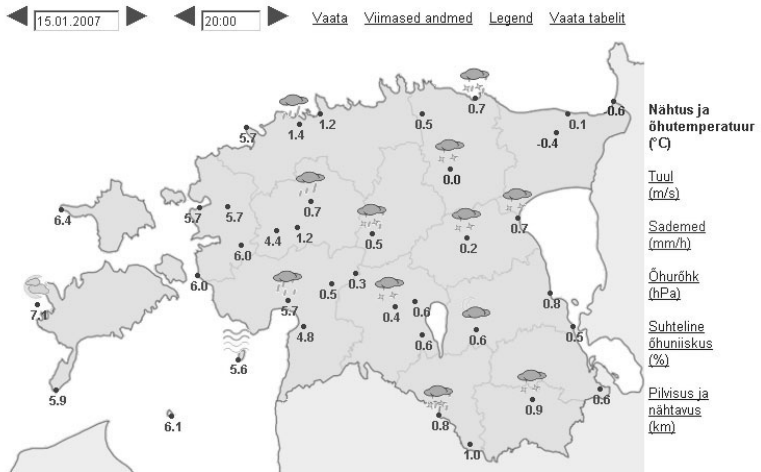
Eesti kuulub ilmastiku poolest suurriikide sekka: vähe on maailmas paiku, kus paarisaja kilomeetri ulatuses ilm niivõrd erinev on. Pole haruldane, kui Narvas on -20°C , Sõrves aga $+2^{\circ}\text{C}$. (Kändler 2000: 15–18) Seega temperatuuride vahe Narvast Sõrveni (lennulennult 390 km) on 22 kraadi.

See T. Kändleri esitatud huvitav tõdemus ajendas mind uurima, kui suures ulatuses temperatuurid Eesti piires kõiguvad ning kus on sügis-talvisel ajal (novembrist jaanuarini) Eesti kõige soojem ja kõige külmem paik. Jälgisin novembrist 2006 kuni jaanuari lõpuni 2007 madalaima ja kõrgeima temperatuuri erinevust Eestis. Selleks märkisin iga päev kell 6.00, 15.00 ja 21.00 üles Eesti madalaima ja kõrgeima temperatuuriga paiga. Andmed sain Eesti Hüdroloogia ja Meteoroloogia Instituudi (EMHI) pidevalt uuendatavalt kodulehelt¹ ilmavaatluste alt (joonis 1). Andmed kandsin *MS Exceli* tabelisse ning arvutasin temperatuuride vahed ja koostasin võrdlusgraafikud.

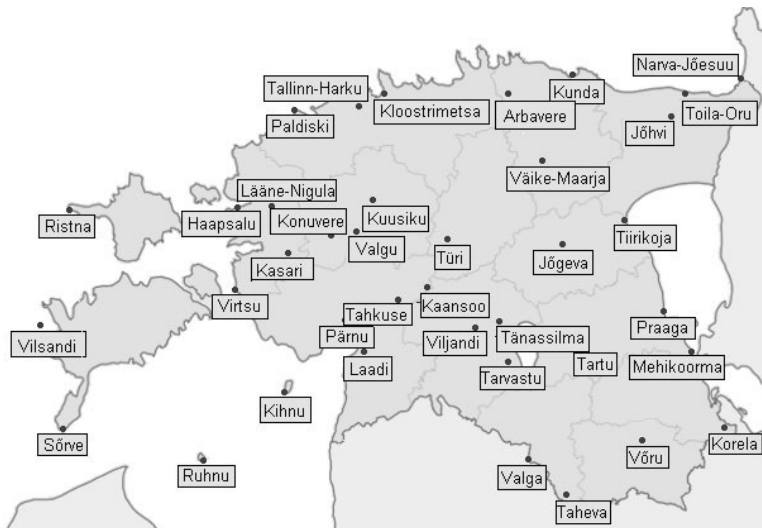
Valisin inimeste seisukohalt 3 olulist kellaaega: hommikuse ärkamisaja (6.00), pealelõunase (15.00) ja õhtuse aja (21.00). Andmete kogumist alustasin novembrist, kuna juunist oktoobrini on temperatuuride erinevus väike. Talvel on temperatuuri kontrast mereliste ja mandriliste õhumasside vahel suurim. (Tehver 1999: 74)

1 Eesti Hüdroloogia ja Meteoroloogia Instituut (EMHI): <http://www.emhi.ee/?ide=21>.

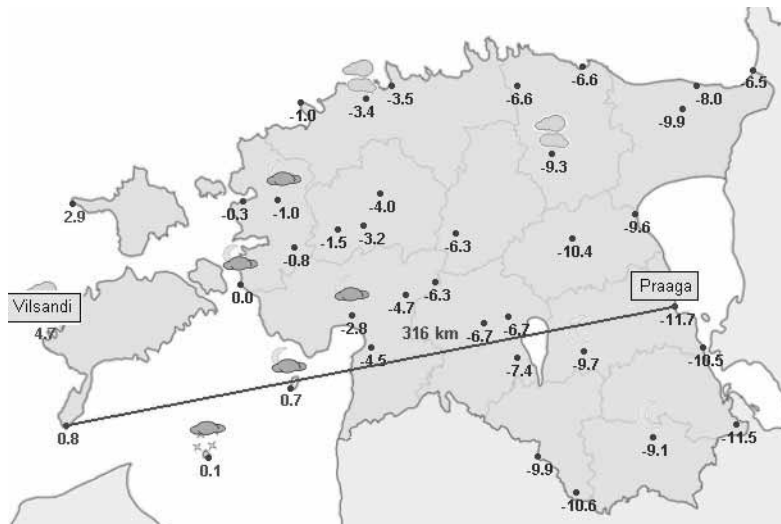
Ilmavaatlused

Joonis 1. Pildilõige EMHI ilmavaatluse kodulehelt (EMHI, 2007)

Joonis 2. EMHI automaatjaamad (EMHI, autor)

Joonis 3. Vaatlusjaamade andmed 6. novembril kell 6.00 (EMHI, autor)

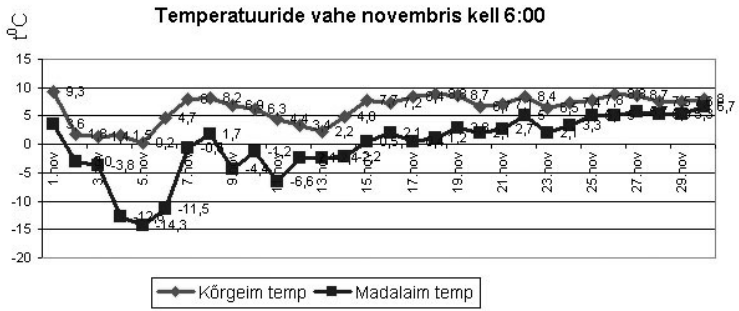
EMHI ilmavaatluste kodulehel on 38 jaama andmed, mida uuendatakse kord tunnis. Meteoroloogilisi automaatjaamu on 23 ja hüdrooloogilisi automaatjaamu on 15 (joonis 2).

TULEMUSED

EMHI kodulehel esitatud automaatjaamade mõõtmistulemuste jälgimise alguses, **4. novembril**, oli temperatuuride erinevus Eesti piires kell 6.00 hommikul 14,3°C. See kasvas 6. novembriks 16,4°C-ni, olles Vilsandil +4,7°C ja Praagas -11,7°C (joonis 3). Kahe mõõtejaama vaheline kaugus on 316 km, mis teeb temperatuuri muutuseks läänest itta 0,052°C 1 km peale. **6. novembril** oli ka kell 15.00 ja 21.00 temperatuuride vahe üle 12 kraadi. Kõige soojem oli Vilsandil ja kõige külmem Narva-Jõesuus.

Novembrikuus oli temperatuuride kõikumine Eesti piires kõige suurem hommikul kell 6.00, olles kõige suurem 4. ja 5. novembril (12,8–14,3 kraadi). Kuu lõpu poole vähenes erinevus 1–2 kraadini (joonis 4).

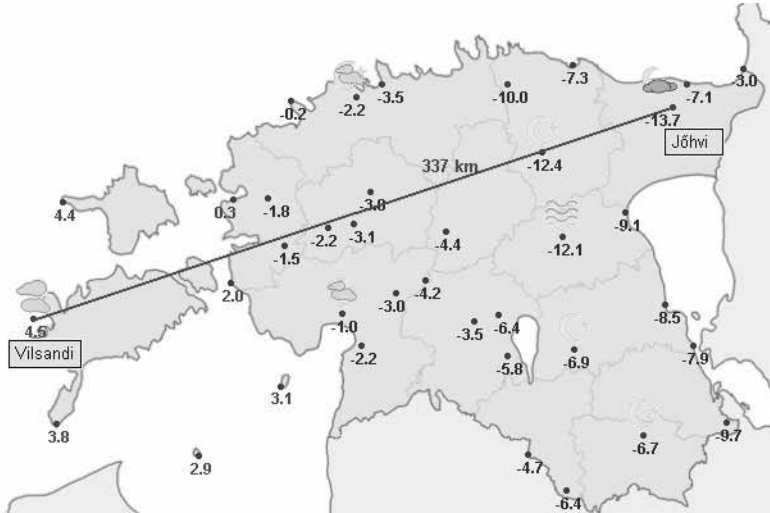
24. novembril kell 21.00 oli kogu minu vaatlusperioodi kõige väiksem temperatuuride erinevus Eestis – 1 kraad. Siis oli kõige soojem Sõrves (+8,1

Joonis 4. Temperatuuride erinevus novembris kell 6.00 (autor)

Joonis 5. Vaatlusjaamade andmed 24. november kell 21.00 (EMHI, autor)

Joonis 6. Vaatlusjaamade andmed 19. detsembril kell 21.00 (EMHI, autor)

kraadi) ja kõige “külmem” (+7,1 kraadi) Väike-Maarjas (joonis 5).

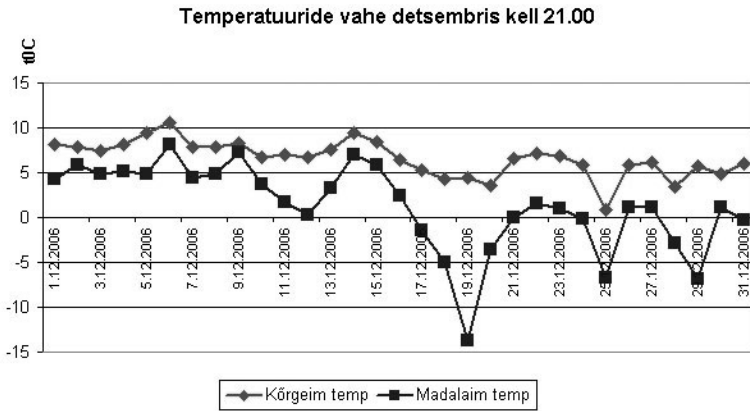
Novembris oli vaatlusperioodi ajal kõige soojem (+9,4 kraadi) 7. novembril kell 15.00 Vilsandil ja 30. novembril kell 21.00 Sõrves. Kõige külmem (–14,3 kraadi) oli 5. novembril kell 6.00 Väike-Maarjas.

Novembrikuus oli temperatuuride vahe suurim hommikul kell 6.00: kõrgeim ja madalaim temperatuur erinesid siis keskmiselt 6,43 kraadi. Päeval kell 15.00 oli vahe keskmiselt 4,69 kraadi ja öhtul kell 21.00 oli vahe 6,20 kraadi.

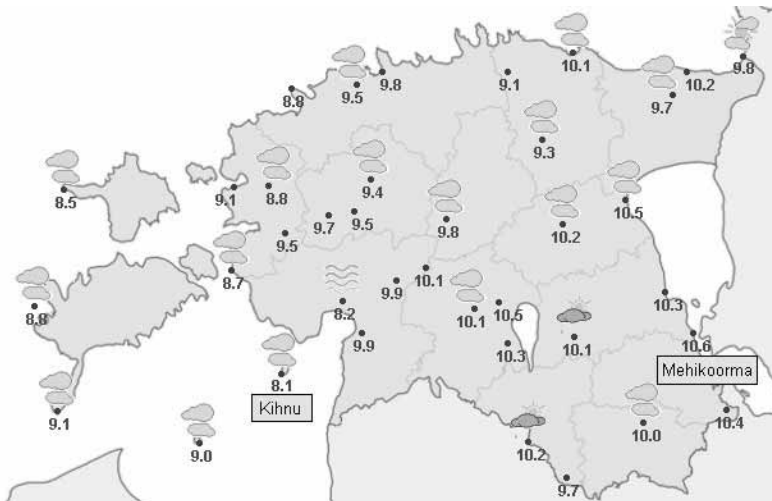
Detsembris oli suurim temperatuuride erinevus 19. detsembril kell 21.00 (joonis 6, 7), mil Vilsandil oli +4,5 kraadi ja Jõhvis –13,7 kraadi, seega temperatuuride vahe oli 18,2 kraadi. Kahe mõõtejaama vaheline kaugus on 337 km (joonis 6). See teeb temperatuuri muutuseks läänest itta 0,053°C 1 km peale.

Huvitav oli tõdeda, et **6. detsembril** olid kõrgeima temperatuuriga kohad hoopis Mandri-Eesti idapoolsemad paigad: näiteks Mehikoormas oli sooja +10,6 kraadi. “Jahedaim” koht asus Lääne-Eesti saarestikus: Kihnus oli sooja +8,1 kraadi (joonis 8).

Detsembris oli kell 6.00 Eesti kõrgeima temperatuuriga koht 18 korral Vilsandi, 6 korral Sõrve, 2 korral Kihnu ja 1 korral Ristna. Päeval kell 15.00 oli 15 korral kõige kõrgem temperatuur Sõrves, 10 korral Vilsandil, 3 korral Ristnas ja 1 korral Ruhnus ning Toila-Orus. Öhtul kell 21.00 oli 21 korral kõige soo-

Joonis 7. Kõrgeima ja madalaima temperatuuri erinevus detsembris kell 21.00 (autor)

Joonis 8. Vaatlusjaamade andmed 6. detsembril kell 15.00 (EMHI, autor)

jem Vilsandil, 9 korral Sõrves, 2 korral Ristnas ja 1 korral Toila-Orus.

Detsembris oli kell 6.00 Eesti madalaima temperatuuriga koht 7 korral Väike-Maarja, 4 korral Võru ja Jõhvi. Päeval kell 15.00 oli 11 korral kõige madalam temperatuur Väike-Maarjas ning öhtul kell 21.00 oli 5 korral madalaim temperatuur Väike-Maarjas ja Jõhvis.

Detsembris oli minu vaatlusperioodi ajal kõige soojem Mehikoormas, kus 6. detsembril kell 6.00 oli +11,1 kraadi, mis on soojem kui novembri kõrgeim temperatuur. Kõige külmem oli 19. detsembril kell 21.00 Jõhvis (-13,7 kraadi).

Detsembris oli temperatuuride vahe suurim kell 21.00: kõige külmema ja kõige soojema koha temperatuurid erinesid siis keskmiselt 5,32 kraadi. Päeval kell 15.00 oli vahe keskmiselt 4,32 kraadi ja hommikul kell 6.00 oli vahe 4,75 kraadi.

2006. aasta detsember oli soojem kui tavaliselt. Eesti Meteoroloogia ja Hüdroloogia Instituudi andmetel oli detsembrikuu keskmine õhutemperatuur Eestis 2,7 kuni 6,6°C (paljude aastate keskmine -4,6 kuni +0,3°C).²

Kui võrrelda kolme mõõtmiskuud, olid **detsembris** keskmiste temperatuuride erinevused kõige väiksemad. Kui tavaliselt on Lääne-Eesti saartel – tänu soojale Läänemerele – veel detsembriski tavalised üle 0-kraadise temperatuuriga ilmad, siis sel aastal oli see nii ka Mandri-Eestis kuu esimesel poolel, langedes seal alla 0 kraadi alles kuu teisel poolel. Sel perioodil on see seletatav valdavalt soojade õhumasside liikumisega Eesti kohal.

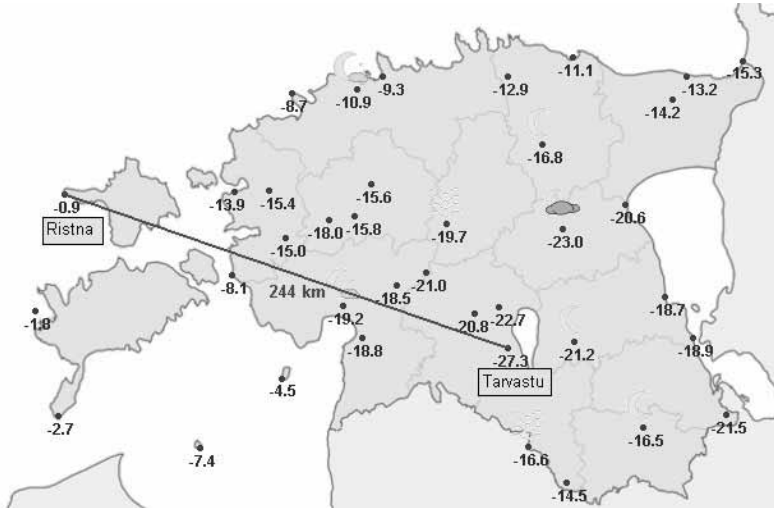
Jaauaris oli kogu vaatlusperioodi suurim temperatuuride erinevus. **25. jaauaril** kell 21.00 mõõdeti Ristnas -0,9 kraadi ja Tarvastus -27,3 kraadi, mis teeb erinevuseks 26,4 kraadi. Kahe mõõtejaama vaheline kaugus on 244 km (joonis 9). See teeb temperatuuri muutuseks 0,10°C 1 km peale.

Hommikuste temperatuuride suurim vahe vaatlusperioodi ajal oli **26. jaauari** hommikul, kui Ristnas oli +0,7 kraadi ja Tännassilmas -22,7 kraadi (joonis 10). Vahe oli seega 22,0 kraadi, mis teeb temperatuuri muutuseks läänest itta 0,096°C 1 km peale.

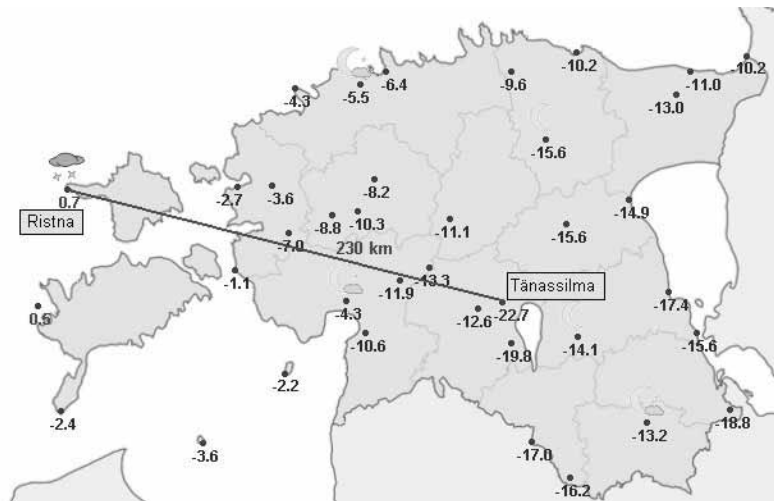
22. jaauaril oli kogu vaatlusperioodi jooksul kõrgeima ja madalaima temperatuuriga koha kaugus kõige väiksem. Kui Sõrves mõõdeti kell 21.00 -0,7°C, siis madalaima temperatuuriga paik oli Pärnu -12,1°C-ga. Mõõtmisjaamade vaheline kaugus on 155 km (joonis 11).

10. jaauaril kell 6.00 oli Eesti tavapärase “sooja- ja külmapoolsus”

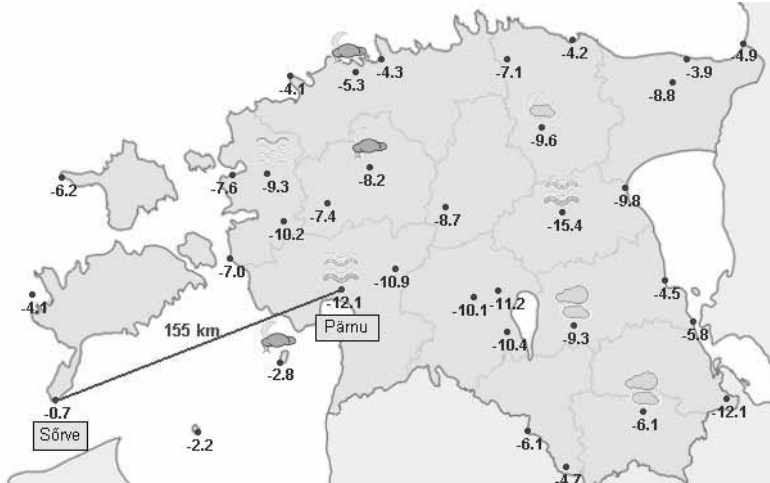
2 Ilm.ee – Ilmategija Internetis. Uudised: Jõulukuu oli rekordiliselt soe. <http://www.ilm.ee/index.php?43119>.

Joonis 9. Vaatlusjaamade andmed 25. jaanuaril kell 21.00 (EMHI, autor)

Joonis 10. Vaatlusjaamade andmed 26. jaanuaril kell 6.00 (EMHI, autor)

Joonis 11. Väiksem vahemaa madalaima ja kõrgeima temperatuuriga jaama vahel, mõõdetud 22. jaanuaril kell 21.00. (EMHI, autor)

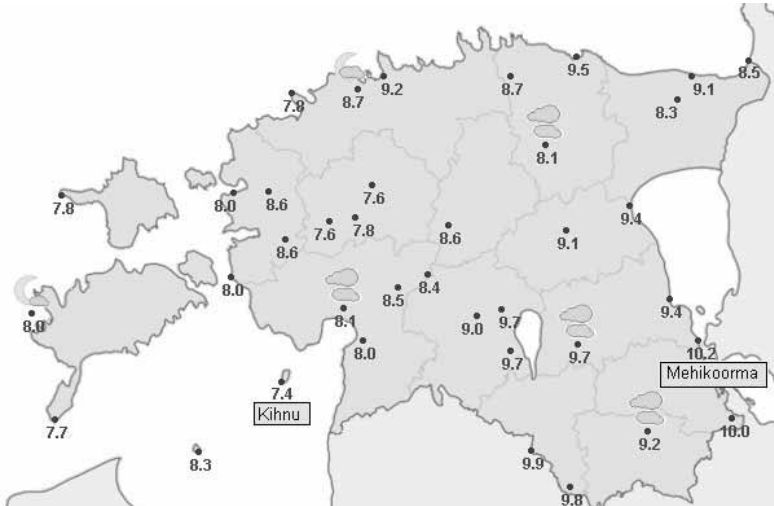
vahetunud: madalaima temperatuuriga koht oli Kihnu saar (+7,4 kraadi) ning kõrgeimaga Eesti idaosas asuv Mehikoorma, kus oli sooja +10,2 kraadi (joonis 11).

Jaanuaris oli kõige soojem Mehikoormas, kus 10. jaanuaril kell 6.00 oli +10,2 kraadi. See on soojem kui novembri kõrgeim temperatuur. Kõige külmem oli 25. jaanuaril kell 21.00 Tarvastus (−27,3^oC).

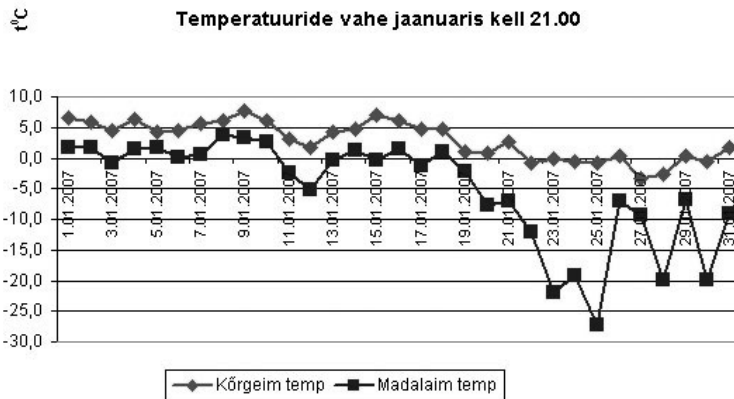
Jaanuaris oli temperatuuride vahe suurim öhtul kell 21.00 (joonis 13). Keskmine erinevus madalaima ja kõrgeima temperatuuriga paiga vahel oli 8,0 kraadi. Päeval kell 15.00 oli vahe keskmiselt 5,5 kraadi ja hommikul kell 6.00 7,9 kraadi. Suhtelisest soojast Läänemerest tingitud temperatuurikont-rast saavutab maksimumi jaanuarikuus. Temperatuuri erinevus merelise ja mandrilise kliimavaldkonna vahel suureneb talve poole kuni jaanuarini välja. (Jaagus 1999: 29–30)

KOKKUVÕTE

Kõige suuremaks kujunes keskmiste temperatuuride erinevus jaanuaris. Erinevus kasvas novembrist jaanuarini. Erandiks oli 2006. aasta detsember,

Joonis 12. Vaatlusjaamade andmed 10. jaanuaril kell 6.00 (EMHI, autor)

Joonis 13. Kõrgeima ja madalaima temperatuuri erinevus jaanuaris kell 21.00 (autor)

mil keskmiste temperatuuride erinevus oli väiksem kui novembris.

Selle põhjuseks pean detsembris valdavalt õhumassiivide liikumist lõuna suunas, mis oli hästi jälgitav ka Interneti satelliitpiltide pealt.

Tavaliselt läheb tsükloni kese meist mööda ning enne seda valitsenud edelatuulte asemel hakkab pööris meile loode-põhjasuunalt külma õhku tooma, möödunud sügisel aga oli sageli jälgitav aktiivse õhupöörise lagunemine, mistõttu loode-põhjasuuna tuult ei järgnenud (joonis 14).

Selle asemel hakkas õhumasside liikumist määrama järgmisena lähenev vastupäeva pöörlev madalrõhkkond, tuues taas kaasa soojemat õhku lõunasuunalt (joonis 14).

Toon näitena ka 2007. aasta 1. jaanuari satelliitpildi, kui võimas õhukeeris tõi meile sooja õhku Euroopa lõunapoolsematest piirkondadest (joonis 15).

Minu vaatlusperioodi ajal, novembrist–jaanuari lõpuni kolmel eri kellajal (6.00, 15.00, 21.00), oli kõige kõrgema temperatuuriga koht Vilsandi, kus mõõdeti kõrgeim temperatuur 132 korral, järgnes Sõrve 88 korraga (tabel 1).

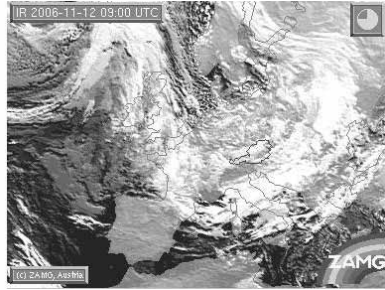
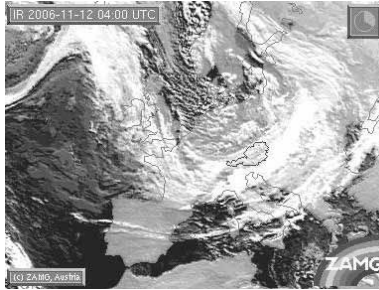
Tabel 1. Kõrgeima ja madalaima temperatuuriga jaamad novembrist jaanuarini

Kõrgeima temperatuuriga jaam	Kordi	Madalaima temperatuuriga jaam	Kordi
Vilsandi	132	Väike-Maarja	65
Sõrve	88	Jõhvi	47
Ruhnu	23	Narva-Jõesuu	21
Ristna	21	Mehikoorma	13
Kihnu	8	Praaga	12
Mehikoorma	5	Võru	12
		Korela	10
		Kuusiku	10

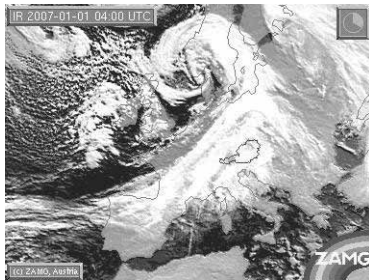
Seega on novembrist jaanuarini Eesti kõige soojem piirkond Lääne-Eesti saarestik (joonis 16).

Kõige madalama temperatuuriga paigad olid Kirde-Eestis: Väike-Maarja (65 korda), Jõhvi (47) ja Narva-Jõesuu (21); järgnesid Kagu-Eesti paigad: Mehikoorma, Praaga, Võru ja Korela ning Kuusiku Kesk-Eestist (joonis 17).

Sama on väitnud ka Jaan Jaagus: „Kõige madalam aasta keskmine õhutemperatuur on iseloomulik Väike-Maarjale, kõige kõrgem aga Vilsandile. See kasvab idast läände ning sellega kaasneb kliima kontinentaalsuse vähenemine ja merelisuse suurenemine. Aasta keskmise õhutemperatuuri mää-

Joonis 14. 11. detsembri satelliitpildid kell 6.00 ja 21.00 (ZAMG¹, autor)

Joonis 15. 1. jaanuari satelliitpilt kell 6.00 (ZAMG, autor)

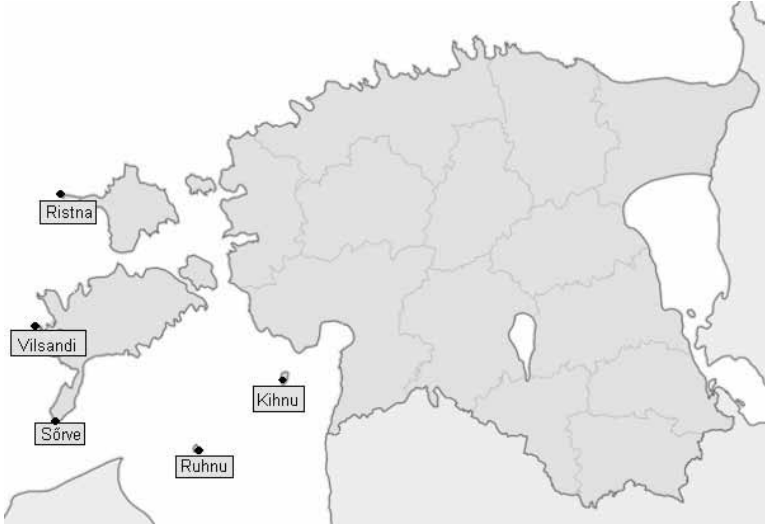
rab suures osas ära talvine temperatuur, mille korral on kõikumine aastast aastasse palju suurem kui mistahes teisel aastaajal“ (Jaagus 1999: 28)

Tabelis 2 esitan kümme suurima temperatuuri vahega jaama.

Tabel 2. 10 suurimat temperatuuride vahega jaama novembrist jaanuarini

Jrk	Kuupäev	kell	Kõrgeim temp (0C)	Koht	Madalaim temp (0C)	Koht	Temperatuuride vahe (0C)
1.	25.jaan	21.00	-0,9	Ristna	-27,3	Tarvastu	26,4
2.	26.jaan	06.00	+0,7	Ristna	-22,7	Tänassilma	23,4
3.	23.jaan	21.00	-0,2	Sörve	-21,9	Tarvastu	21,7
4.	29.jaan	06.00	-4,7	Vilsandi	-26,0	Kaansoo	21,3
5.	30.jaan	21.00	-0,5	Vilsandi	-19,8	Konuvere	19,3

1 Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik: www.zamg.ac.at.

Joonis 16. Kõrgeima temperatuuriga jaamad novembrist 2006 – jaanuarini 2007 (autor)

Joonis 17. Madalaima temperatuuriga jaamad novembrist 2006 – jaanuarini 2007 (autor)

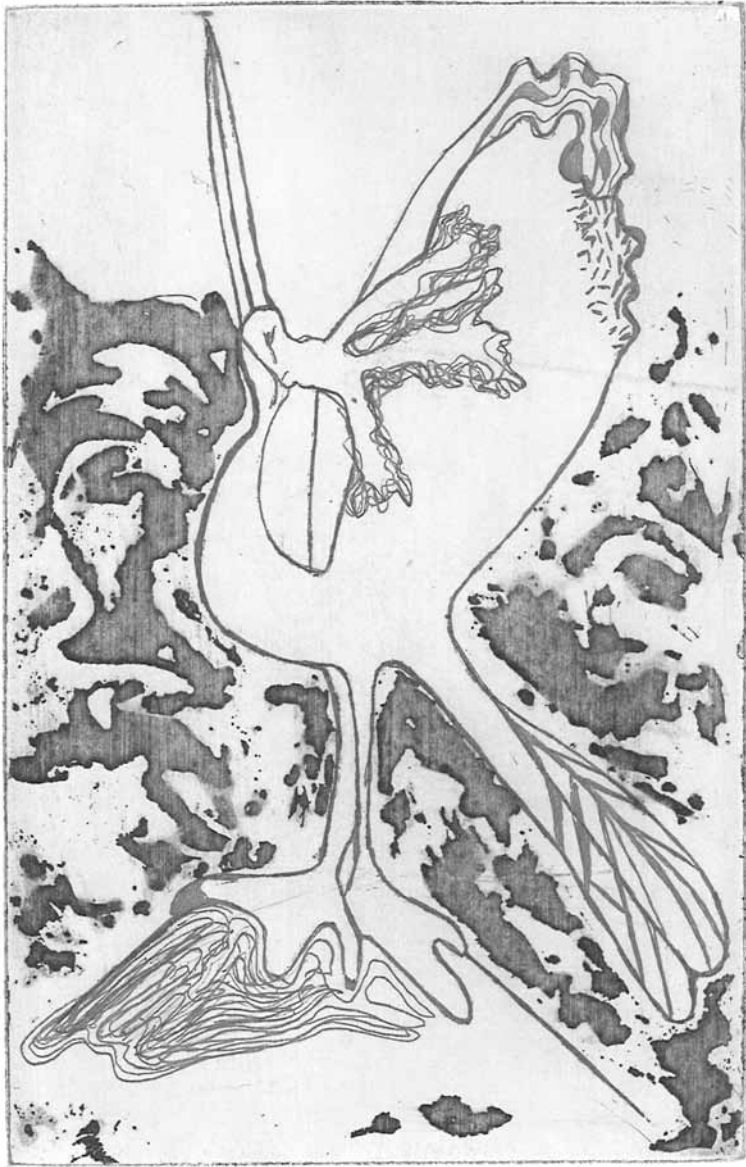
6.	24.jaan	21.00	-0,5	Vilsandi	-19,1	Tarvastu	18,6
7.	31.jaan	06.00	-0,3	Ristna	-18,7	Jõgeva	18,4
8.	19.dets	21.00	+4,5	Vilsandi	-13,7	Jõhvi	18,2
9.	28.jaan	21.00	-2,6	Sõrve	-19,9	Kaansoo	17,3
10.	4.nov	06.00	+1,5	Vilsandi	-12,8	Väike- Maarja	14,3

Kuigi ilmastikunähtuste keerukus ei luba otsustada seaduspärasuste üle ühe- või kaheaastase jälgimise järel, kinnitas minu läbi viidud uurimus Eesti teadlaste poolt juba varem tehtud järeldusi. Leidis kinnitust väide, et Eesti on ilmastiku mõttes suurriik. Tiit Kändleri järgi võin nüüd väita, et pole haruldane kui Tarvastus on külma $-27,3$ kraadi, aga Ristnas on nullilähedane temperatuur ($-0,9^{\circ}\text{C}$).

Eesti eri paikade temperatuuride jälgimine ning võrdlemine oli huvitav. Kuna ilmavaatluste põhjal tehtavaid järeldusi ei saa teha lühiajaliste uurin-gute järgi, siis jätkan ilma jälgimist ka edaspidi. Huvitav oleks jälgida Eesti eri paikade temperatuuride erinevusi ka kevadperioodil, kui külm Lääne-meri muudab Lääne-Eesti saarestiku Eesti üheks külmemaks piirkonnaks.

KIRJANDUS

- E e s t i M e t e o r o l o o g i a ja Hüdrolöogia Instituudi koduleht:
www.emhi.ee
- I l m e e – Ilmategija Internetis. Jõulukuu oli rekordiliselt soe. <http://www.ilm.ee/index.php?43119>
- J a a g u s, Jaak 1999. Uusi andmeid Eesti kliimast. – Uurimusi Eesti kliimast. 85. Tartu Ülikool, Geograafia Instituut, Tartu, lk 28–40.
- K ä n d l e r, Tiit 1999. Maa muudab oma ilmastikku. – Loodus, nr 5/6, lk 15–18
- T e h v e r, Gea 1999. Talve ja kevade ilmastikutüübid Eestis ning nende vaheline seos. – Uurimusi Eesti kliimast. 85. Tartu Ülikool, Geograafia Instituut, Tartu, lk 74
- Z e n t r a l a n s t a l t f ü r M e t e o r o l o g i e und Geodynamik (ZAMG) Wetter Server Österreich: www.zamg.ac.at

Anni Haldre. Kurt Vonneguti „Galapagose“ ainetel (sügavtrükk).

LIINA VANATOA
KUNDA ÜHISGÜMNAASIUM
11. KLASS

LASTE HIRMUD

UURIMISTÖÖ
JUHENDAJA: ÜLLE JUUSE-TUMAK
KUNDA 2006

Tänapäeva elu on kiire, ühiskond muutub ja areneb pidevalt. Positiivsete nähtustega kaasneb ka palju murettekitavat. Täiskasvanud peavad nüüdse elutempoga kaasa minema, et olla edukad, konkurentsivõimelised. See loob pingeid nii tööl kui ka kodus, ka lapse hapras maailmas. Tihti on laste ajaviitjaks ning meelelahutajaks hoopis teler, vanematega veedetud aeg on aga üsna napp. Üha vähem leitakse võimalusi lastega mängimiseks, rääkimiseks. Teisalt on õnneks aina enam hakatud tähelepanu pöörama laste siseelule, nende käitumisele ja loovuse arendamisele. Pidevalt ilmub uusi raamatuid lastekasvatamise ja -psühholoogia kohta.

Üks laste peamistest muredest on hirm, mille põhjust polegi alati võimalik välja selgitada või ei aima laps ega vanemgi selle kaudset põhjustajat. Mõnikord tuleneb see konkreetsest elusituatsioonist, selle põhjuseks on nähtu, kogetu. Hirmust üle saada on tunduvalt raskem kui sellest hoiduda, selleks peab olema tugev koostöö pedagoogide ning lapsevanemate vahel. Probleemi lahendamiseks on oluline vanema ja lapse vaheline usaldus, mida on sageli raske hoida.

Eesmärk:

Siinse töö eesmärgiks on välja selgitada lastel esinevad hirmud, toimetulek

nendega, hirmudega kaasnevad füüsilised vaevused, vanemate toetus ning abi hirmudest ülesaamisel.

Uurimistöö hüpotees:

Käesolevat tööd alustades eeldati, et lastel esineb palju erinevaid hirme, millest jagu saamine on lihtsam siis, kui lapsevanemad toetavad oma lapsi.

2005/2006. õppeaastal korraldas töö autor ankeetküsitluse 13–17-aastastele õpilastele ning lapsevanematele, kelle lapsed käivad Kunda lasteaia Kelluke. Lisaks on uuritud 1.b klassi õpilaste hirmuteemalisi joonistusi.

Uurimistöö koosneb neljast peatükist. Esimeses selgitatakse mõiste „hirm” tähendust ning selle väljendusviise. Samuti on antud ülevaade lastel enam esinevatest hirmudest, mis on esitatud vanuseastmete kaupa. Teine peatükk käsitleb lastel esinevaid unehäireid, nende põhjuseid, avaldumisvorme ning nendega toimetulekut. Kolmandas peatükis on eelkõige vanematele pakutud välja lahendusi, kuidas tulla toime laste hirmudega, sest neil on laste üle suurim mõjuvõim. Neljandas peatükis on esitatud töö uurimusliku osa analüüs. Eraldi on välja toodud erinevate hirmude esinemised vanuseklassiti.

1. HIRM

Hirm on inimese reaktsioon, mis hoiatab ohu eest ning valmistab ette sellega toimetulekuks. Tavaliselt reageerivad inimesed hirmule nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt. Füüsilised avaldumisvormid on hingamise kiirenemine ja südamelöökide sagenemine, samal ajal tuntakse end ohustatuna ning ärritatuna (Commonwealth Parenting kodulehekül¹). Hirme mõjutab tugevasti ühiskond, seda enamasti massimeedia kaudu (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse kodulehekül²).

Hirm on ka lastele omane emotsioon, mis aitab areneda, kasvada, identiteeti leida. Kuna laps alles õpib elama, võib maailm tunduda talle julma paigana. Talle valmistavad muret olukorrad, mida ta ei oska veel kontrollida, ning situatsioonid, millesse on satunud esmakordselt ning mida ei osata lahendada. Kartused kujunevad probleemiks aga pikemaajalisel kestusel või kui nad hakkavad segama laste igapäevast elu ning õnnetunnet.

1 <http://www.commonwealthparentingcenter.org/>.

2 <http://tnk.tartu.ee>.

Hirme jagatakse reaalse ohu elamuseks, milleks on ehmatuse, valu, ebaõnnestumised. Samuti eristatakse sisendatud hirme, mis on tavaliselt põhjustatud vanemate või kasvatajate ebaõigest käitumisest, näiteks kui täiskasvanud piiravad laste tunnetusaktiivsust (ronimist, eemaldumist kasvataja juurest), viitavad nad sellega ohule.

Tihti on vanematele probleemiks laste hirmu äratundmine, kuna väikesed lapsed ei oska oma kartusi kirjeldada. Jälgida tuleks lapse söögiisu, emotsioonide väljendust, temperamenti, aktiivsust ning magamise rutiini (Commonwealth Parenting koduleheküljel). Suuremate hirmude puhul võib aga lastel esineda ka näiteks närvilisust, agressiivsust, unehäireid, enureesi (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse koduleheküljel).

1.1. ENAM ESINEVAD HIRMUD LASTEL

Enamik hirme kaasneb vanuselise arenguga, laste maailmapildi pideva avarumisega. Väikelaste hirmud on tihedalt seotud nende turvalisusega. Mitmed laste hirme käsitlevate allikate autorid peavad suurimaks kartuseks vanema kadumist, eriti ema lahkumist, sest ema ja laps elavad sümbioosis ning laps hakkab alles pikema aja jooksul ennast emast eristama. Imikud ei mõista, et lahkumine on ajutine, et vanem jääb neile siiski alles, nad arvavad, et vanemad kaovad igaveseks hetkel, mil nad neid enam ei näe. Olukord on kõige hirmutavam magamamineku ajal, kui laps peab üksi olema terve uneaja.

Kuni aastastel lastel püsib kartus vanematest lahkumineku ees, lisanduvad aga ka tundmatute objektide ilmumine, kõrgused ning võõrad inimesed. Näiteks võib selles vanuses lapsi hirmutada foon või tolmuimeja, mis teeb lärmakat häält ning võib laste fantaasias neid sisse imeda. Aasta-paari vanustel on hirm ka vannis ja potil käimise ees. Lastel on seletamatu hirm minna alla koos vannist jooksva veega (Iowa State University koduleheküljel 1999³). Alates kolmandast eluaastast muutuvad lapsed eriti kartlikuks, nad hakkavad paremini tajuma, et ei suuda kõike kontrollida, eristada reaalsust väljamõeldust (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse koduleheküljel). Lapsed hakkavad kartma ka võõraid koeri, sest enamik neist on kõva häälega, kiiresti liikuvad, ettearvamatud. Selliste hirmude puhul soovitatakse anda lastele aega uute masinate või loomadega tutvumiseks. (Iowa State University koduleheküljel 1999).

3 <http://www.iastate.edu>.

1.1.1. PIMEDUSEHIRM

Üks enam levinud hirme on hirm pimeduse ees. See ei ole ainult koolieelikute hirm, vaid on üsna levinud ka 10–11aastaste seas. Hirmu ei tekita mitte niivõrd pimedus, kuivõrd olendid ning objektid, mis võivad pimeduses peituda (Põhjaranniku kodulehekül 2005⁴). Kui eelkooliealiste ärevuse peamisteks põhjusteks on üleloomulikud elukad, siis vanematel esinevaid kartusi põhjustavad rohkem elulised probleemid, näiteks kardetakse vargaid.

Kunda lasteaias Kelluke korraldatud küsitluse tulemusena tõdes 75% vanematest, et nende laps on tundnud hirmu pimeduse või kollide ees. Sarnaselt unehäirete tekkele võivad ka hirmud saada alguse telerist nähtust, sest väikelapsed ei oska nähtut analüüsida. Kuigi paljud psühholoogid peavad hirmu tekitajateks end pimeduses peitvaid kolle, ei ole vanemad märganud seost pimeduse- ja kollihirmu vahel.

Kolme- kuni kuueaastaste seas on levinud hirm äikese, tormi, arstide, „halbade“ inimeste ja kehaliste vigastuste ees. Selles eas täheldatakse hirme rohkem tüdrukutel kui poistel, mis võib tuleneda sellest, et vanemad julgustavad ja soodustavad tüdrukute suuremat sõltuvust pelgikkusest, poiste hirme aga laidavad maha (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse kodulehekül).

On leitud, et kartlikumad lapsed kasvavad peredes, kus on eakamad vanemad, üks laps või kus juhtiv roll on emal. Paljud lapsed peavad hirme põhjendamatuks ning ei püüagi neid ületada. Üldiselt hakkavad lapsed vanemaks saades aga tundma end suurema ning võimsamana ning enamus hirme kaob.

Kooliealiste laste hirmud on samuti sagedased ning need on põhjustatud mitmetest ebasoodsatest faktoritest. Tõsisteks probleemideks on vanemate närvilisus laste kasvatamisel, vastandlikud nõudmised lapsele, vanemate omavahelised konfliktid või liigne hõivatus tööga. Enamik hirme on seotud kooli ning perega: kardetakse kontrolltöid ning teste, üksijäämist, kehalisi vigastusi, teiste naerualuseks jäämist, viletsat toimetulekut koolis, kuid ka lapsrerõve, tuumasõjaohu (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse kodulehekül).

Kümne-kaheteistkümneaastaste maailmapilt muutub realistlikumaks ning nad on võimelised põhjuseid ning tagajärgi paremini ära tundma. Nende peamisteks kartusteks on füüsilised ohud, kehalised vigastused ning

4 <http://www.pohjarannik.ee>.

surm. Teismelisi vaevavad küsimused sotsiaalse esinemise, toimetuleku, välimuse ning seksuaalsusega seoses (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse koduleheküljg).

1.1.2. LOOMAHIRM

Loomahirm on üks levinumaid ning enim uuritud hirme, mille põhjustajateks võivad olla putukad, hiired, maod, nahkhiired, linnud, kärbsed ning teised loomad, kuid peamiselt tuntakse kartust ämblike ja koerte ees. Loomahirm tekib lastel tavaliselt kolmanda- neljanda eluaasta paiku (Haiguslikud hirmud 2002: 119).

1.1.3. HIRM ÄIKESE EES

Kartus äikese ees on laste seas vähe levinud, paljudel juhtudel areneb see välja just vanemas eas. Lapsed kardavad välku ning müristamist, seda eriti öisel ajal pimedas olles. Kuna äikese ning tormi tagajärjed võivad olla traagilised, on hirm nende ees inimloomusele omane, sest see kujutab reaalselt ohtu. Samas on laste seas äikesehirmu väljakujunemisel teguriks ka õõvarid, kus äikest on kujutatud negatiivseid veendumusi tekitavana (Haiguslikud hirmud 2002: 138).

1.1.4. HIRM SOTSIAALSE TOIMETULEKU EES

Lastepsühholoogi ja -arsti Ruth Raielo artikli „Laste hirmud” andmetel on 9aastaste ja vanemate noorte seas suurimateks hirmudeks sotsiaalne toimetulek, esinemine, välimuse, seksuaalsus ja õpitulemused (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse koduleheküljg).

1.2. FÜÜSILISTE VAEVUSTE KAASNEMINE HIRMUDEGA

Hirmudega võib kaasneda ka füüsilisi vaevusi (südame puperdamine, minestus, pea- ja kõhuvalu, palavik, süda paha, pea käib ringi). Nendele vaevustele on viidanud ka Lembit Mehilane (Mehilane 1997: 75). Inimese keha reageerib ohule alateadlikult ning seega käivituvad organismis ka teatud „häiresüsteemid”, mis meid hirmuobjekti eest hoiatavad. Olavi Noronen on seevastu seisukohal, et hirm ei ole ohuolukordades esmatähtis elu säilitav faktor. Ta on märkinud, et hirmunud inimesel vaistud ei toimi (Noronen 2001: 184). Siiski

ei tohiks alahinnata keha head füüsilist vormi, sest see on vaimule toeks. Sue Breton on märkinud, et keha ning vaim eksisteerivad koos, moodustades ühtse terviku (Breton 1999: 91). Sageli esinevad valud-vaevused ka enne uusi ning ärevaks tegevaid olukordi. Tihti kaasnevad füüsilised vaevused, kui probleemi – antud juhul hirmust – ei räägita, kui see jääb lahendamata, kui laps ei julge seda ise tunnistada või kui hirm on muutunud juba painajalikuks.

2. UNEHÄIRETE SEOS HIRMUDEGA

Unehäired esinevad tavaliselt just väikelaste seas, sest nad ei suuda kõiki päeva jooksul kogunenud emotsioone töödelda, nii töötleb aju neid öösel. Unehäireid on kolme sorti: uneskäimine, unepaanika, unenärvus (Psühhiaatriakliiniku kodulehekül⁵). On püütud leida seoseid julmade arvu-tingimängude, telerist nähtu ning unehäirete vahel, seda just eelkooliealiste laste seas. Teismeliste unehäirete põhjuseid on otsitud kaugemalt: maailma vapustanud katastroofidest, ärevaks tegevatest eksamitest-kontrolltöödest, konfliktidest sõprade või vanematega ning vanemate lahutusest.

Tihti pajatatakse väikelastele enne magamaminekut jutte Une-Matist. Paljude laste fantaasias ei pruugi aga Une-Matid olla head (Kivisalu 2003: 26). Lapsi ei tohiks hirmutada kurjade huntide ning pahade naabronudega, sest siis asendub jonn, nutt või mure hirmuga. Enne magamaminekut tulevad lapsele meelde päeva jooksul kogutud tunded, õnnestumised, pettumised. Tundliku loomuga lastele võib emotsioonide kuhjumine olla nii painav, et neil esinebki unehäireid. See võib olla märk sellest, et laps on alustanud oma elus uut etappi, iseseisvumine teeb uhkeks, kuid samas ka hirmutab. Kolmanda eluaasta ringis hakkavad lapsed tihedamini telerit vaatama. Paljud sealt nähtud tegevused, sündmused jäävad lapsele aga arusaamatuks, seletamatuks. Näiteks ei suuda lapsed mõista, et filmides on vaid näitlejad, kes tegelikult ei sure.

Unenärvuse puhul näeb laps hirmutavat unenägu, virgub kiiresti, on võimeline suhtlema ning seletama unenägu kohe, täiskasvanu ka hiljem. Tavaliselt näevad lapsed unes reaalseid probleeme, ohte kujutavaid sündmusi. Unepaanika esineb tavaliselt une esimese kolmandiku ajal. Magaja võib tõusta istukile, hingamine võib olla kiirendatud, inimene võib karjuda või vaadata jäise pilguga. Hoog kestab kümnekond minutit, magajal puudub kontakt keskkonnaga ning ta ei mäleta toimunut (Psühhiaatriakliiniku

5 <http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatrikliinik>.

kodulehekülj). Vanemate püüdlused last rahustada võivad aga anda vastupidise efekti ning laps võib rohkem ärrituda, hirmuda. Unehäired kaovad tavaliselt lapse kasvades. Vanemad võiksid aga lastele ära seletada vaadatud filmid, kollijutud ning väikestel lastel üldse mitte lasta vaadata ulme- ning müstikafilme. Lapsepsühholoog Tiina Valvase sõnul (Valvas 2003: 26) võiks koos lapsega mõelda välja mõne vahva tegelase ja rääkida temast unejuttu. Tundlikumatel lastel võiks aga olla rahulikum, isegi rutiinne päevakava, et neid emotsioonidega mitte üle külvata.

3. HIRMUDEGA TOIMETULEK

Laste üle on kõige suurem võim nende vanematel. Vanemad saavad vältida laste hirme, sisendades neile usaldust, mõõdukat ettevaatlikkust, neid austades ning julgustades neid rääkima oma probleemidest. Hirmunud lastele ei tohiks pidada loenguid, tuleks vältida naeruvääristamist, sundimist ning ähvardusi (Tartu Nõustamis- ja Kriisiabikeskuse kodulehekülj). Pigem on abi korduvatest selgitustest ning läheduse pakkumisest (näiteks süleshoidmisest), et tekitada lapses turvatunnet. Hirmust ülesaamiseks võib ka hirmu joonistada või seda läbi mängida. Lastele tuleks süstida lootust, et hirm ei kesta igavesti.

Tihti on laste hirm aga nii suur, et nad on hirmuobjekti teadvusest tõrjunud ega saa isegi aru, mida nad tegelikult kardavad. Hirmu väljendamine on raskendatud ka vähese sõnavara pärast, mistõttu on hirmu keeruline analüüsida. Laste puhul kasutatakse autogeenset treeningut, kus lapsed õpivad kõigepealt lõõgastuma, pingest vabanema. Vanuse- ja situatsioonikohaselt rakendatud autogeenne treening teeb lapsed aktiivseks, edasine avarandumine toimub läbi maalimise, joonistamise, muusika, liikumismängude, pantomiimi, voolimise ja meisterdamise. Lõpuks lahendab laps olukorra fantaasiasituatsioonis, kus ta väljendab vabalt oma tundeid, arendab keskendumisvõimet ning loovust (Lasteaed Väike Pauliine arengukava 2004/2005).

Vaike Veemees on oma artiklis „Lapsepõlve hirmud tulevad ellu kaasa”⁶ välja toonud fakti, et alati ei pruugi laste usaldusisikuks olla nende vanem, sest laps ei julge nii suurest murest rääkida. Samas võib ta sellest rääkida näiteks õpetajale juhul, kui laps pedagoogi täielikult usaldab.

6 Õpetajate Leht, 15.03.2002 nr 11: <http://www.opleht.ee/Arhiiv/2002/15.03.02/elu/1.shtml>.

4. UURIMUSPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

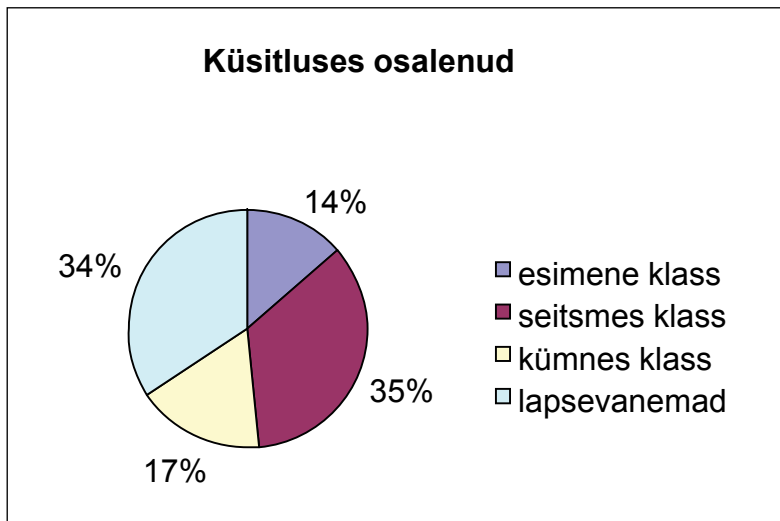
4.1. VALIMI MOODUSTAMINE JA KIRJELDUS

Käesoleva uurimistöö jaoks viidi läbi küsitlus 13 (14% vastanutest) esimese klassi lapse seas, kellel paluti joonistada oma hirmu ning sellest ka kirjutada. Küsitluslehtedele vastas ka 48 õpilast 7. ja 10. klassist. Valimis osales 16 (17%) 10. klassi õpilast, vanuses 16–17 aastat, kellest 4 olid poisid ja 12 tüdrukud; 7. klassist võttis küsitlusest osa 32 (35%) õpilast, vanuses 13–14 aastat, kellest 11 olid poisid ja 21 tüdrukud. Lapsevanematele mõeldud küsitluslehtedele vastajaid oli kokku 32 (34%) (joonis 1).

4.2. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

4.2.1. LAPSEVANEMATELE KOOSTATUD KÜSIMUSTIKU ANALÜÜS

Järgnevalt on välja toodud lapsevanematele esitatud ankeedi (lisa 1) vastustest meeldejäätavamad lood seoses lapse hirmuga:

Joonis 1. Küsitluses osalenud

Kolmeaastaste laste hirmud:

Laps jookseb teisest toast hirmukisaga kohale ja väriseb: „Venna ütles, et teises toas on koll!” Siis mõtleb vähe aega ja ütleb ise: „Onju, tegelikult kolle pole olemas. Venna tegi lihtsalt sellist mängu. Päril kollid on mul ninas, eks, emme.” Ja läheb teise tuppa tagasi.

Laps hakkas ühel päeval kartma pärleid ja paelu, mis olid elastsemast materjalist, kuna need meenutasid talle usse. Ostes ühel päeval üllatusmuna, tuli sealt välja ilus värvikirev uss, mida ta enam ei peljanud kätte võtta. Juurde seletasin ka, et kui sa ise ussile haiget ei tee, ei tee tema ka sulle midagi. Kust ussikartus pärineb – pole teada.

Nelja-aastaste laste hirmud:

Olles õhtul vaadanud koletisega filmi, tõusis laps üles ja nuttis ning palus ära ajada koletist, kes tema juurde voodisse oli tulnud.

Viieaastaste laste hirmud:

Kuskil 2–3-aastasena vaatas laps tihti video pealt multikat „Saabastega kass”. Talle meeldis see väga, kuid enne seda kohta, kus võlur end kord lõviks, kord hiireks muutis, peitis laps ennast diivani taha, et „koletis” teda ei näeks. (Koletis oli mingi lõvi-hundi segu).

Enamus hirmudest ongi seotud koertega, need ju armastavad lapsi, üks dalmaatslane lihtsalt hüppas käppadega õlgadele ja limpsis keelega ja sellest ajast me enam koeri ei armasta. Ei meeldi, kui siis koeraomanik lihtsalt ütleb, et ei tee midagi – väike laps sellest kahjuks aru ei saa.

Kuueaastaste laste hirmud:

Peale „Casper” multika vaatamist ühel pühapäevahommikul oli õhtul poisil hirmu magama jääda, sest keegi tuleb seina seest. Küsimusele, kes sealt seina seest siis tuleb, ei osanud ta vastata, aga magama ka jääda ei saanud. Käisime siis koos tema toas ja vaatasime seinad üle, alles siis sain aru, et ilmselt „Casper” vaatamisest, mille järel rääkisime veidi, kes Casper on ja, et ta ei ole üldse halb, vaid heatahtlik vaim, mispeale sai laps rahulikult magama jääda.

Kõige ebameeldivam lugu juhtus mõni aeg tagasi, kui peale uinumist ärkas laps ülesse ja hakkas paaniliselt nutma. Ta vaatas tühjusesse ja lihtsalt röökis.

Kontakteeruda polnud võimalik. Ta ei tundnud mind ära ja muudkui hüüdis mind. Nii toimus umbes kümme minutit. Peale toimunut viskas end pikali ja jäi lihtsalt magama. Sedasi juhtus meil mõndade aegade tagant. Ise ta toimunut kunagi ei mäletanud ega uskunud seda, kui sellest rääkisime. Konsulteerisime sellest spetsialistiga, enam seda õnneks pole juhtunud.

4.2.2. ÕPILASTELE JA LAPSEVANEMATELE KOOSTATUD KÜSI-MUSTIKU ANALÜÜS

PIMEDUSEHIRM

Esimese klassi õpilased tunnevad küsitluse kohaselt hirmu pimeduse, kollide, vampiiride, tulnukate, kummituste ning usside ees, samas on nendele hirmudele lisandunud ka kartus varaste ees. Ankeetides oli ära märgitud konkreetne seos üksinda ärkamise ning varastehirmu vahel. Kollihirmu tundnu mainis ka, et ei tohi enam arvutimänge mängida. Kummitusehirmu põhjuseks toodi: „Kummitused käivad öösel ja hirmutavad inimesi.” Vampiiride puhul aga: „Neil on pikad hambad ja imevad verd.”

85% 13–14aastastest vastanutest mäletasid end väiksena tundvat pimedusehirmu. Selleks eaks pole veel täiesti seljatatud hirme ka üleloomulike olendite ees, laiemalt on aga levinud just pimedusehirm. Küsimusele, kuidas hirmust vabanetud on, vastati: „lihtsalt üle saanud”, „välja kasvanud”, „lihtsalt üle elanud”, samas toodi välja ka kassi kaissuvõtmist, teleri mängima panemist, tulede põlema panemist, seda ka ruumis, kus hetkel ei viibita.

Gümnaasiumiosas ankeedi täitnute seast vastasid pooled, et on mingil perioodil tundnud hirmu pimeduse ees, veerand neist tunnistas, et ei ole pimedusehirmust siiani üle saanud. Kollihirmu mäletasid end olevat tundnud samuti pooled vastanutest.

LOOMAHIRM

25% eelkoolialiste laste vanematest tõdes, et nende lastel esineb koera- või kassihirm. Välja toodi ka juhtum, kus laps oli täiest põhjendamatult linde kartma hakanud. Samas tunnistati ka, et lapsel on hirm nii kasside, koerte kui ka muude loomade ees. Ämblikukartus oli 7aastaste seas koertehirmu kõrval üks levinumaid. Põhjusteks arvatakse olevat ämblike välimus ning kiire liikumisviis.

Ka esimese klassi õpilaste seas tuli ilmsiks, et hirm loomade ees on laialt levinud. Tõdeti, et neil esineb kartus koerte ees, ning lisati, et oma hirmu vältimiseks peidetakse end kohta, kus koerad neid ei märka. Vanema kooliastme õpilased meenutasid, et olid väiksena tundnud hirmu koerte ees, paljud tunnistasid, et sellest kartusest pole siiani vabanetud.

Hirmu põhjusena oli mainitud ka metsloomi, täpsemalt metsloomi autoteel. Hirmu oli põhjustanud läbi elatud avarii, kus auto ette oli jooksnud põder. Selles vanuses hakatakse tajuma ohte, mis võivad füüsilisi vigastusi tekitada, ning hirm vigastuste ees kasvab.

Hirmu tuntakse ka madude ees, põhjenduseks toodi, et nad võivad „sut-satada” ja „mürgitada“ ning et siis võib ära surra. Sageli on kartus madude ees välja kujunenud juba enne kooliiga, kuid siis peetakse põhjuseks pigem nende veidrat välimust, liikumisviisi ning omapärast häält. Vanemaks saades hakkavad lapsed aga reaalsemalt tajuma ohtu, mida maod inimesele kujutavad, nagu näitas ka uurimuse tulemus.

Kuigi haid Eestis endast tegelikku ohtu ei kujuta, oli ka see hirm esimese klassi joonistustes välja toodud. Seega tajutakse ohtu, mida hai võib kujutada, kuid samas mõistetakse, et reaalselt pole võimalik temaga Eestis kokku puutuda.

HIRM LAHUSOLEKU EES

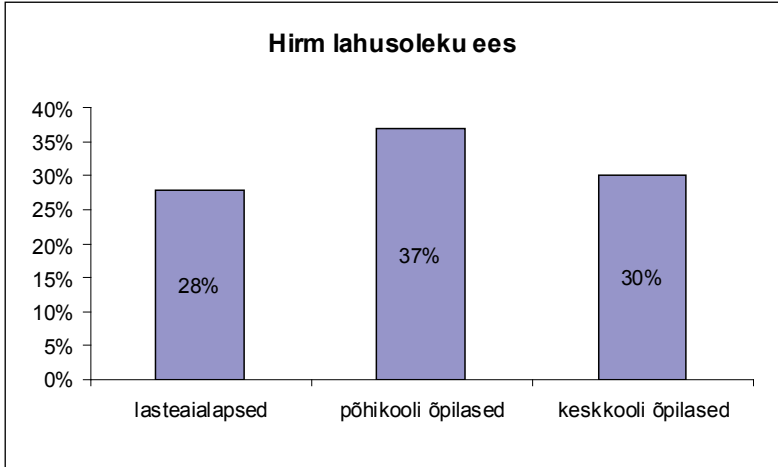
Uurimuse tulemusena selgus, et 3–8aastaste laste vanematest vaid 28% on täheldanud oma lastel hirmu lahusoleku ees. Hirmu lahusoleku ees tundsid poisid ning tüdrukud võrdselt.

Põhikooliõpilastest vastas 37%, et on seda hirmu nooremana kogenud. Gümnaasiumiõpilastest oli seda hirmu kogenud samuti üle 30%. Mõlemas kooliastmes oli poiste-tüdrukute jaatava vastuse suhe võrdne.

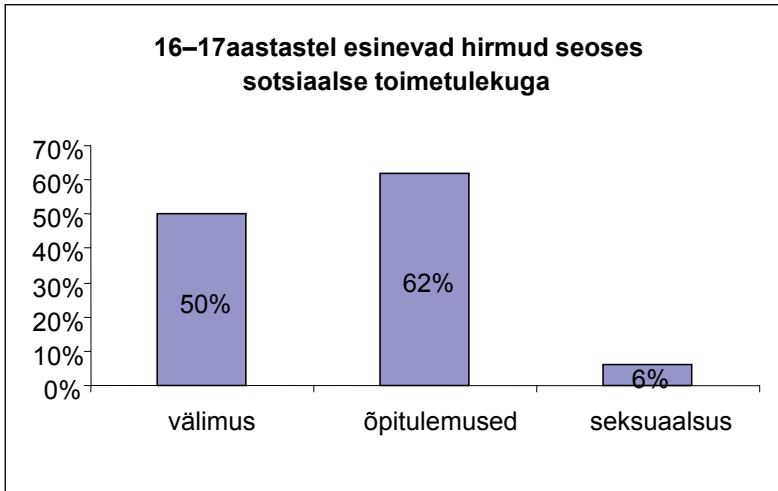
Küsimusele, kas ankeedi täitnud on kartnud, kardavad või on täheldanud oma lastel hirmu lahusoleku ees, vastas jaatavalt 9 lapsevanemat (28%), 12 põhikooli õpilast (37%) ning 5 keskkooli õpilast (30%) (joonis 2).

HIRM ÄIKESE EES

Esimese klassi õpilane, kel esines äikesehirmu, tunnistas, et ta ei suuda õhtul rahulikult magama jääda, kui on õõvareid vaadanud. Samuti oli ära märgitud ka äikese eest peitu, varju alla pugemine. 40% 13–14aastastest las-

Joonis 2. Hirm lahusoleku ees

Joonis 3. 16–17 aastastel esinevad hirmud seoses sotsiaalse toimetulekuga

test tõdes, et väiksena kartsid nad äikest või tormi. 16–17aastaste küsitletute seas tuli ilmsiks, et üle 30% neist on peljanud samalaadset loodusnähtust.

HIRM SOTSIAALSE TOIMETULEKU EES

Seitsmenda klassi õpilastest tunnistas 32%, et neil esineb hirme seoses välimusega. 75% küsitletutest vastas, et neile valmistavad muret õpitulemused. Kuna 13–14aastastel seisab murdeiga enamasti alles ees, on mõistetav nende hirm seoses välimusega ning fakt, et mitte keegi ei tunnistanud, et neil esineks kartusi seksuaalsusega.

Vanemaks saades on vähenenud mure oma õpitulemuste pärast: kümnenenda klassi õpilastest muretses 62% oma õpitulemuste pärast. Pooled ankeedi täitnutest tõdesid, et neil on kartusi seoses oma välimusega. Üllatuslikult tunnistas vaid 6% vastanuist, et neil esineb seksuaalsusega seotud hirme (joonis 3).

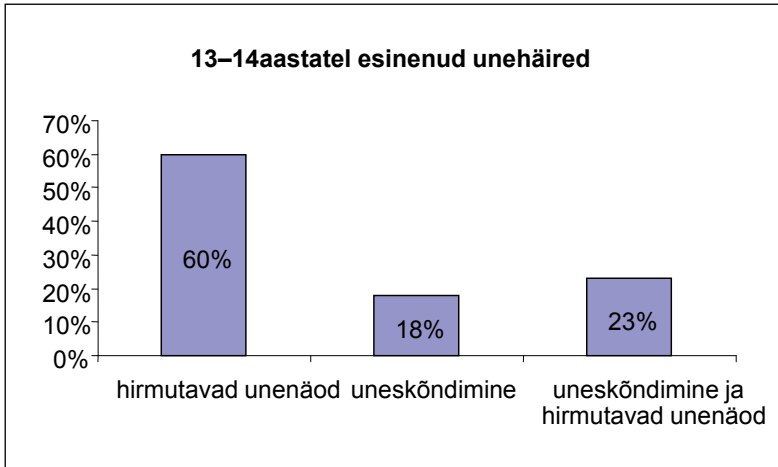
UNEHÄIREID

Peaaegu pooled lapsevanematest tõdesid, et nende 3–6aastastel lastel esineb või on nooremas eas esinenud unehäireid. 28% küsitletutest leidis kindla seose unehäirete ning filmide-arvutimängude vahel. 9% vastanuist tunnistas, et piirab teadlikult laste valikuid filmide vaatamisel ning arvutiga mängimisel. Leiti ka, et hirmude põhjuseks pole teler ega arvuti, vaid pigem just päeva jooksul juhtunu. Üks vanem tõdes, et tema lapsel on esinenud unepaanika.

13–14aastaste seas tunnistas 69%, et neid on vaevanud unehäired, 18% neist oli kimbutanud uneskäimine, 23%-l olid esinenud nii hirmutavad unenäod kui ka uneskõndimine ehk somnambulism ning 60% unehäirete all kannatanutest olid näinud hirmutavaid unenägusid. Kõige levinumaks unehäire põhjuseks toodi tüli või riid sõprade või vanematega, seejärel pingeid tekitavad eksamid ning kontrolltööd, sellele järgnesid maailma vapustanud katastroofid ning vanemate lahtus.

Küsimusele, missuguseid unehäireid on lastel esinenud, vastas 4 (18%) õpilast, et uneskäimine, 5 (23%) õpilast tunnistas, et neil on esinenud nii uneskäimist kui ka hirmutavaid unenägusid, 13 (60%) õpilast väitis, et neid painavad hirmutavad unenäod (joonis 4).

Kümnenda klassi õpilastest esines unehäireid peaaegu 75%-l. Tunnistati, et kõige enam vaevavad hirmutavad unenäod, mis olid põhjustatud kont-

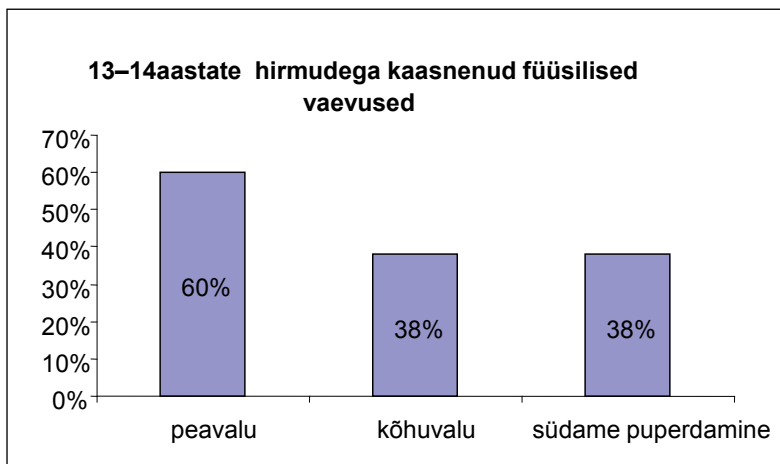
Joonis 4. 13–14aastastel esinenud unehäired

rolltöödest, eksamitest, väiksemal määral tülidest-riidudest vanemate ning sõpradega, vanemate lahtusest, maailma vapustanud katastroofidest ning surmast. Kahel inimesel esines nii uneskäimist kui ka hirmutavaid unenägusid, nendegi põhjusteks toodi konfliktid lähedastega. Somnambulismi tunnistas endal esinevat vaid üks õpilane, kes tõi põhjuseks samuti konfliktid inimsuhetes.

FÜÜSILISTE VAEVUSTE KAASNEMINE HIRMUDEGA

Uurimuse tulemusena selgus, et üle 30% vanematest peab lapsel esinevate valude üheks põhjuseks hirmu. Enim mainiti hirmuga kaasnevat kõhuvalu eelkooliealistel lastel – 25%-l juhtudest. Sageli esinesid mitmed sümptomid koos, näiteks pea- ja kõhuvalu, kõhuvalu ning süda paha. Toodi välja juhtum, kus lapsel tõusis palavik, kui ta pidi lasteaeda minema, aga juba järgmisel päeval polnud enam viga midagi. Kirjeldati ka juhtumit, kus lapsel tõuseb kõrge palavik iga kord, kui lahkusolek emast-isast on üle nädala pikk. Kõhuvalu tekke põhjuseks toodi uus ning tundmatu olukord, kuid lisati, et pärast hirmutavana tundunud sündmuse läbielamist ei mäletanudki laps enam eelnevat kõhuvalu.

13–14aastaste seas väitis üle 80% vastanutest, et neil on kaasnenud hirmuga ka valud. Üle 60% neist tõdes, et enamasti esineb neil peavalu. 38%

Joonis 5. 13-14 aastaste hirmudega kaasnenud füüsilised vaevused

füüsiliste vaevuste all kannatajatest mainis, et neil on probleeme kõhuvalu. Sama tulemuse andsid ka vastused küsimusele südame puperdamise kohta. Paljud tunnistasid, et neil esinevad mitmed sümptomid koos, näiteks kõhuvalu ja peavalu. Vaid üks vastanuist mainis, et on hirmununa kogunud südame puperdamist ja minestust.

Vastustest selgus, et 16 seitsmenda klassi õpilast (60%) tundis hirmununa peavalu, võrdselt 10 õpilast (38%) tunnistas endal esinevat südame puperdamist ning kõhuvalu (joonis 5).

Küsitlusest selgus, et vanemas kooliastmes on 2/3-l seoses mõne hirmuga esinenud ka füüsiline valu. Võrdselt oli õpilastel esinenud pea- ja kõhuvalu, südame puperdamist, ka mitme vaevuse kooslust.

Erinevas vanuses esinevad erinevad vaevused: kui nooremaid kimbutab kõhuvalu, siis vanematel esineb rohkem just peavalu.

HIRMUDEST VABANEMINE

15% vanematest tõdes, et pole tundnud vajadust aidata oma lapsel hirmudest üle saada. 6% vastanutest tunnistas, et on abi palumiseks pöördunud spetsialisti poole. Enamik vanemaid ütles, et on aidanud lapsel hirme maandada korduvalt selgitades, rääkides, rahustades, julgustades, põhjuseid uurides, koos veendudes, et hirmudel ei ole põhjust, ning kinnitades, et last

armastatakse. Paljudel juhtudel püüti luua ka füüsilist kontakti: võtta last sülle, kallistada; tõdeti, et piisab vaid lapse juurde istumisest, et laps tajuks, et ta kõrval on „oma inimene”, ning ta rahuneb. Toodi välja ka asjaolu, et laps otsib ise lähedust ning poeb kaissu, kui tal hirm tekib. Pimedusehirmust püütakse vabaneda tule põlema panemise, magamistoa ukse lahtijätmise või lapsega koos magama minekuga. Vanemad on hirmude vältimiseks keelanud ka arvutiga mängimise või jälginud, mida laps telerist vaatab, eelistatakse südamlikke, arusaadavate tegelastega filme, näiteks „Bambi” ja „Pingviinipoeg Lolo”. Samuti mängiti koos lapsega, et kartusest üle saada.

18% põhikooliõpilastest tõdes, et pole veel kõikidest hirmudest üle saanud, enamasti hirmust pimeduse ees. Küsimusele, kuidas oma hirmudega toime on tulnud, vastati enamasti, et on suureks kasvatud, ei mõelda enam nendele, sisendatakse endale, et hirmuobjekti kujutatakse ette, et see on naeruväärne, aitab ka positiivsetele ja ilusatele asjadele mõtlemine, pimedusega ollakse juba harjunud. Võõraste inimeste pelgusest on üle saadud suhtlusringi suurenemisega. Abi on leitud ka parimalt sõbralt, kes lohutab.

Üle 30% vastanud gümnasistidest tõdes, et neil esineb siiani mõningaid hirme. Kartusi püütakse ignoreerida, üritatakse neist üle olla, mõelda, millestki heast, võtta asju reaalselt. Tõdeti ka, et oma roll on vanusel: aeg kasvatatakse. Mainiti, et väiksenä saadi hirmudest üle vanematega rääkides.

4.3. JOONISTUSTÖÖDE ANALÜÜS

Selleks, et väikelaste hirmudest aimu saada, on uurimiseks kasutatud joonistusmeetodit, milles osales 13 esimese klassi õpilast. Selgus, et võrreldes lasteaialastega põhinevad 7aastaste laste hirmud palju rohkem reaalsel ohtudel, kuid hirmuobjektidena pole kaugeltki unustatud kolle, kummitusi ega muid üleloomulikke olendeid.

Selles eas olid levinuimateks hirmudeks looma- ning kollihirm, neid hirme oli võrdselt välja toonud 6 last. Loomahirmu põhjustajateks olid nii maod, koerad, haid, ämblikud kui ka metsloomad. Üleloomulikest olenditest toodi välja kummitused, kollid, vampiirid ning tulnukad. Kaks last tunnistasid, et neil esineb mõningast hirmu varaste ees. Üks vastanu tõdes, et selle tõttu ei julge ta ka üksi ärgata. Kaks tüdrukut ütlesid, et kardavad joodikuid. Põhjenduseks toodi: „Paha hais ja joob viina. Ta karjub ja kakleb.”

Ühel joonistusel oli kujutatud põlevat maja, mille aknal seisid kaks last. Laps, kes selle töö oli teinud, lisas kommentaariks: „Lapsed mängisid tikku-dega. Tekkis tulekahju.” See näitab, et juba 7aastased mõistavad, et lohaku-

sel võib mõningatel juhtudel olla traagiline tagajärg.

Maailma katastroofide mõju laste mõttemaailmale oli märgata joonistusel, kus oli kujutatud plahvatust. Lapse enda kommentaar: „Plahvatus Londoni linnas Alberti silla peal. Autod lendavad parajasti õhku. Pomm teeb sellise põmaka, et silla osad lendavad üksteise peale ja autoteele. Selle silla parandamine võtab aega 5 aastat.”

KOKKUVÕTE

Uurimistöös „Laste hirmud” on püütud anda ülevaade levinumatest laste hirmudest. Arenenud ühiskonna ning suurte iibeprobleemide tõttu on see teema aina aktuaalsemaks muutunud. Paljud hirmud võivad hakata segama väikelaste igapäevast elu, sest neil puuduvad teadmised, kuidas muredega hakkama saada. Tihti võib probleemide põhjustena näha elutempo kiirust: vanematel lihtsalt ei jätku aega oma järeltulijate jaoks. Õnneks jääb enamus hirme siiski lapseõlve ning kaob suuremaks saades. Teadlikumaks muutuvad ka vanemad, kes lapse kartusi paremini hinnata ning vältida oskavad.

Uurimistöös valimi moodustasid Kunda Ühisgümnaasiumi 7- ja 13–17aastased õpilased ning lapsevanemad, kelle lapsed käivad lasteaias.

Uurimismeetodina on kasutatud ankeetküsitlust ning joonistusmeetodit, selgitamaks välja lastel esinevaid hirme, toimetulekut nendega, hirmudega kaasnevaid füüsilisi vaevusi, vanemate toetust ning abi hirmudest ülesaamisel. Õpilastele ja lapsevanematele olid koostatud erinevad küsimustikud.

Uurimusest järeldus, et

- hirmuga kaasnevad füüsilised vaevused on väga levinud nii lasteaialaste kui ka kooliealiste seas, nooremas eas oli peamiseks vaevuseks kõhuvalu, vanematel õpilastel aga peavalu;
- kõige levinumateks hirmudeks väikelaste seas olid hirm pimeduse ees, lahutamine lähedastest ning koera- või kassihirm;
- noorukite ning teismeliste suurimateks hirmudeks olid õpitulemused ja välimus. Selgus ka, et Kunda Ühisgümnaasiumi noored ei tunne muidu teismeliste seas laialdaselt levinud hirmu – hirmu seksuaalsuse ees;
- unehäired on väga levinud nii väikelaste, põhikooliõpilaste kui ka gümnasistide seas, lasteaialaste hirmsaid unenägusid mõjutab ka telerist nähtu;

- laste hirmudest ülesaamiseks on vaja vanemate tuge, nende kor-
duvaid seletusi ning lapsega tuleks luua ka füüsiline kontakt.

Tööle püstitatud hüpotees leidis kinnitust: lastel esineb palju erinevaid hirme. Kõige enam vajavad lapsed vanemate tuge nooremas eas, mil ei suudeta veel hirmutavatest situatsioonidest aru saada ega nende põhjusi leida.

LISAD

Lisa 1. Ankeet lapsevanematele

Lapse vanus:

sugu N M

Millised hirmud teie lastel esinevad?

- Pimeduse ees
- Kollide ees
- Lahusoleku ees
- Võõraste koerte, kasside ees

On teie lapsel esinenud unehäireid?

Kas on olnud juhuseid, kus unehäireid või hirme on põhjustanud julmad arvutimängud või telerist nähtu?

On lapsel esinenud regulaarseid füüsilisi vaevuseid, mis võivad olla tingitud tema hirmust?

- Peavalu
- Kõhuvalu
- Palavik
- Süda paha
- Pea käib ringi

Kuidas olete aidanud oma lastel hirmudest üle saada?

Olete te abipalumiseks pöördunud professionaali poole?

- Ei
- Jah

Mõni meelde jäänud lugu seoses oma lapse hirmuga:

Lisa 2. Ankeet õpilastele

Vanus: _____

Sugu: M N

On sind vaevanud unehäired?

- Uneskäimine
- Hirmutavad unenäod
- Ei ole

On need järgnenud/eelnenud mingile ärevale sündmusele? Millisele?

- Ei
- Vanemate lahusus
- Kontrolltöö/eksam
- Tüli/riid vanemate või sõpradega
- Maailma vapustanud looduskatastroof

On sul esinenud hirme seoses

- Õpitulemustega
- Välimusega
- Seksuaalsusega

On sul esinenud seoses mõne hirmuga ka füüsiline valu?

- Kõhuvalu
- Peavalu
- Minestus
- Südame puperdamine
- Ei

Mida kartsid väiksenä?

- Koeri
- Üksijäämist, vanemate lahkumist
- Pimedust
- Võõraid inimesi
- Tormi, äikest

- Kolle, üleloomulikke olendeid
 - Teiste naerualuseks jäämist
 - Vigastust, haiglasse sattumist
-

Kuidas oled oma hirmudega toime tulnud, neist üle saanud?

KIRJANDUS

- Brenton, Sue 1999. Milleks muretseda? Kuidas vabaneda murekoormast ja tunda rõõmu elust. Sinisukk.
- Commonwealth Parenting, „Understanding and Hepling with Children`s Fears” <http://www.commonwealthparentingcenter.org/documents/Fears.pdf> (12.04. 2006)
- Iowa State University University Extension, „Understanding Children. Fears” <http://www.extension.iastate.edu/Publications/PM1529D.pdf> (18.03.2006)
- Kahro, Anne, 2003, „Hirmumängud ja mänguhirmud” Eesti Naine nr 10/11. <http://www.eestinaaine.ee/10563> (10.04.2006)
- Kivisalu, Krista 2003. Ema nähtamatud „abilised”. *Pere ja Kodu*. Nr 10, lk 26-27.
- Lasteaed Väike Pauliine arengukava 2004/2005
- Lepik, Tatjana, 2.07.2005 „Laste hirmudest tuleb jagu saada” Põhjarannik <http://www.pohjarannik.ee/modules.php?name=News&file=article&sid=646> (13.03.2006)
- Livamägi, U. (tõlkija) Haiguslikud hirmud 2002. ERSEN.
- Mehilane, Lembit 1997. Mis on koolilapsel muret? OÜ Stilet.
- Noronen, Olavi 2001. Eluraamat. Tallinn: Olion.
- Psühhiaatriakliinik, „Unehäired” <http://www.kliinikum.ee/psyhiaatriakliinik/Programm/ravi/ph/51unehaired.htm> (8.04.2006)
- Raielo, Ruth, „Laste hirmud”. <http://www.tnk.tartu.ee/0laste.html> (23.01.2006)
- Veemees, Vaike, 15.03.2002 „Lapsepõlvhirmud tulevad ellu kaasa” Õpetajate Leht nr 11. <http://www.opleht.ee/Arhiiv/2002/15.03.02/elu/1.shtml> (3.04.2006)

Anni Haldre. Kurt Vonneguti „Galapagose“ ainetel (sügavtrükk).

MARI PAJUSSAAR
KURESSAARE GÜMNAASIUM
XA KLASS

KAITSEVÄE JA AJATEENISTUSE POPULAARSUS

UURIMISTÖÖ
JUHENDAJA: SIRJE KEREME
KURESSAARE 2007

SISSEJUHATUS

Kodanike vabatahtlik osalus riigi julgeoleku tagamises on riigi püsijäämise alus. Kas meie kaitsevõime on parem, kui toetume sundteenistusel põhinevale reservarmeele või läheme üle kutselisele kaitseväele? Kas kaitseväeteenistus kasvatab kodanike kaitsetahet või on see noortele meestele üks tüütu kohustus võimalusterohkes maailmas? Areneva riigi jaoks on selleteemalised debatilid paratamatud ning seetõttu on vaja põhjalikumalt uurida ka asjaosaliste suhtumist kaitseväeteenistusse.

Käesoleva artikli aluseks on Kuressaare Gümnaasiumis valminud uurimistöo (juhendaja õp Sirje Kereme), milles käsitlesin ka Eesti kaitseväe kujunemist ja ajateenistuse korraldust. Alljärgnevalt tutvustan uurimistöo põhiosa moodustanud uuringut (2007. a jaanuar–märts), milles võrdlesin ajateenistuses olijate, ajateenistuse läbinute ja tulevaste kaitseväelaste suhtumist Eesti kaitseväeteenistusse.

Minu uurimistöö eesmärkideks oli:

- uurida tulevaste kaitseväelaste, ajateenistuses olijate ja ajateenistuse läbinute hinnanguid ning arvamusi Eesti kaitseväge kohta;
- selgitada välja, mis põhjustel ja kuidas on muutunud suhtumine kaitseväkke.
- Eesmärkidest lähtuvalt seadsin ülesanneteks:
 - 1) uurida Eesti kaitseväge ajalugu;
 - 2) uurida ajateenistuse olemust;
 - 3) uurida praeguste kaitseväelaste ja juba ajateenistuse läbinud meeste suhtumist praegusesse Eesti kaitseväkke;
 - 4) uurida 16–19 aastaste noormeeste – kaitseväekohuslaste suhtumist Eesti kaitseväkke;
 - 5) uurida, kas 16–19 aastased noormehed tahavad kaitseväkke minna ja miks.

Toetudes oma tutvusringkonnas levinud arvamustele ja ajakirjandusest loetule seadsin järgmised **hüpoteesid**:

- enamik noormehi ei soovi läbida ajateenistust;
- enamik noormehi peab kohustuslikku kaitseväeteenistust ajaraiskamiseks;
- tänapäeva noormehed ei saaks arvatavasti hakkama omaaegses NSVLi sõjaväes;
- ajateenistuse juba läbinud on seisukohal, et tänapäeva noored ei taha kaitseväkke minna.

Uuringu läbiviimiseks koostas kolm küsimustikku (lisad 1–3):

- praegusele ajateenijale;
- ajateenistuse läbinule;
- neile, kel ajateenistus veel ees (X ja XII klasside noormeestele).

Kuna tegemist oli õppetöö eesmärkidel koolis koostatud tööga (uuritava vasse valimisse kuulus 60 X ja XII klassi noormeest, 10 kaitseväeteenistuses viibijat ja 13 kaitseväeteenistuse läbinut), siis ei pretendeeri esitatavad järeldused suuremale üldistusele, vaid jäävad aluseks järgnevatele uuringutele.

Autorile teadaolevalt on lähedastel teemadel ES Turu-uuringute ASI poolt Kaitseministeeriumi tellimusel 2000. a läbi viidud riigikaitse-teemaline avaliku arvamuse küsitlus, milles uuriti ka suhtumist Eesti riigi kaitsmisse ning valmisolekut ise riigikaitstes osaleda (Kivirähk 2000) ning 2002.

a korraldas Saar Poll uuringu „Riigikaitseõpetus koolides” (2002), kus küsiti ka noorte usaldust kaitseväe vastu (Riigikaitse koolides 2002).

Töö valmimisele aitasid kaasa paljud inimesed ja asutused. Suureks abiks olid Saare Maakonna Arhiiv ja Saare Maakonna Keskraamatukogu. Inimestest aitasid kaasa kõik, kes vastasid siinset uurimust puudutavatele küsimustele. Eriline tänu kuulub Tagalapataljoni ajateenijatele, kes leidsid teenistuse kõrvalt aega küsimustele vastamiseks. Kõige suuremad tänusõnad kuuluvad juhendaja Sirje Keremele ja Kuressaare Gümnaasiumi õppealajuhataja Maidu Varikule, kellest oli antud töö koostamisel suur abi.

MEESSOO ESINDAJATE SEAS KORRALDATUD UURINGUD AJAVAHMIKUS JAANUAR–MÄRTS 2007

1. KÜSIMUSTIKU „PRAEGUNE AJATEENIJA” VASTUSTE ANALÜÜS

Küsimustikule (vt lisa 1) vastas 10 Tagalapataljoni ajateenijat, kellest enamik oli vastamise hetkeks teeninud 5 kuud, kaks 8 kuud ja üks 4 kuud. Noormehed olid vanuses 19–23.

Mis oli algaja jaoks kõige raskem? Miks?

Kaitseväelaste väitel oli raske see, et alguses ei osatud midagi, oli raske harjuda ka mõttega, et peab suhteliselt pika aja ühes kohas veetma (alguses oli raske linnaluba saada). Mõned vastajad märkisid, et raske oli harjuda füüsilise koormusega, eriti hommikuste treeningutega, samas lisati, et sellega harjus ruttu. Muidugi oli üheks asjaks, mis välja toodi, varajane ärkamine (äratus argipäevadel kell 06.00; nädalavahetustel kell 07.00).

Ühe läbiva probleemina toodi välja distsipliiniga harjumine, mis on ka normaalne, kui inimest tavamaailmast nii järsku ära löigatakse. Kuna me kõik oleme harjunud, et karistada saab see, kes midagi valesti teeb, siis oli neil poistel raske harjuda sellega, et kui üks neist vea teeb, saavad kõik tagajärgedest osa. Nii vastas näiteks B: *Isiklikult see, et keegi saab jamaga hakkama ja terve allüksus saab pähe* (siin ja edaspidi on küsimustikest välja võetud tsitaadid esitatud kaldkirjas – toim.). Oli ka neid, kellele kindlatel aegadel söömine oli harjumatu.

Vastustest selgus, et noorukitel oli raske harjuda just sellega, et neid käsutavad vahel ka neist nooremad mehed. T: *Üle saada sellest, et sinust nooremad mehed sind kamandavad. Sõjaväeline pöördumine oli kõige raskem.*

A üldistab: *Kohaned uue paiga ja inimestega, kaitseväge distsipliiniga ja alluvuse korraga. Alguses ei tea kuidas käituda, tervitada, rivis olla jne. Põhjustab pingeid, stressi ja unehäireid.*

Kõige raskemaks ülesandeks peeti sõduri baaskursuse rännakut. S: *See on raske, kuna rännak toimub täisvarustusega 30 kilomeetrit ja olenemata ilmastikuoludest. Olla külmas lumes, samal ajal ise lige märg, mitu tundi.*

Raskusi valmistas: *Käsuliin ja distsipliin. Endast kõrgemast auastmest kaitsevälasele (olenemata vanusest ja auastmest) allumine. Osad inimesed pole harjunud kõrkiidele kuuletuma ja ei ole distsiplineeritud, aga kõik saavad selle selgeks. Kõik käis ajalisel ja kiiresti ning iga asja eest said pähe.*

Milline oli Teie suhtumine kaitsevärke enne oma teenistuse algust? Põhjendage!

Tabel 1. Ajateenijate suhtumine kaitsevärke enne teenistuse algust

Arvamus	Vastuste arv	Vastajate põhjendused
Positiivsed vastused	3	Kaks vastanutest olid militarismi pooldajad, ühe vastaja arvates tundus kaitseväge läbimine lihtsalt õige.
Negatiivsed vastused	5	Kõigi arvates tundus see mõttetu ajaraikamisena ja liiga pikana, oma elu jääb pooleli. Ühel oli selline arvamus tänu sellele, et nii oli räägitud.
Neutraalsed vastused	2	Üks vastanutest ei osanud kuidagi suhtuda, sest ei teadnud kaitseväge kohta eriti midagi. Teise arvates võiks selle läbi teha, kui tervis korras, samas parema meelega käiks tööl.

Milline on Teie suhtumine nüüd, kui umbes pool aega on teenitud? Kui suhtumine muutus, siis mis seda põhjustas?

Tabel 2. Ajateenijate suhtumise muutused teenistuskäigu ajal

Arvamus enne teenistust	Arvamus pärast poolt teenistusaega	Vastaja põhjendus
Negatiivne	Positiivne	Palju kursusi oli möödas ja lõpp oli lähedal. Selleks ajaks oli ta süsteemiga ära harjunud.

Positiivne	Positiivne	Tegemist oli noormehega, keda köidab militarism.
Positiivne	Positiivne	Tegemist oli noormehega, keda köidab militarism.
Positiivne	Positiivne	Väljaõpe on hea ja noormeestele kulub distsipliin ära ning tõstab ka füüsisist.
Neutraalne	Negatiivne	Mõttetu riigi raha kulutamine. Istume ja ootame siin niisama ajateenistuse lõppu.
Neutraalne	Negatiivne	Liiga palju mõttetut olemist. Peab tegema asju, mis ei meeldi.
Negatiivne	Negatiivne	Mõttetu ajaraiskamine.
Negatiivne	Negatiivne	Patsifistina jääb arvamus kaitseväest samaks.
Negatiivne	Neutraalne	Natuke on muutunud, ei tundu nii mõttetu enam, kuid väga asjalik ta ikkagi ei ole.
Negatiivne	Neutraalne	Positiivne pool: meditsiini õpe ja parameedikute eriala, jaoülemana juhtimiskogemus. Negatiivne pool: palju mõttetut istumist.

Kas Teie arvates peljatakse/kardetakse kaitseväeteenistust? Põhjendage!

6 ajateenija arvates teenistust peljatakse, sest:

- selle pikkus (8–11 kuud) hirmutab;
- ei teata täpselt, mida teenistus endast õigupoolest kujutab;
- tükk aega ei näe sõpru ja ollakse muust maailmast eraldatud;
- *arvatakse, et see on mingi karm koht, kuid tegelikult peale noorteaega väga lihtne. Inimene harjub kõigega;*
- *võid siin endale sellised traumad tekitada, mis eluks ajaks valu jäävad tegema;*
- kool või töö pooleli;
- peljatakse füüsilist põrumist.

Kas siiani on kaitseväeteenistus Teile midagi juurde andnud? Põhjendage!

Peamiste asjadena, mis oli teenitud aja jooksul juba omandatud, nimetati: distsipliin, aja planeerimine, juhtimiskogemus, uued sõbrad ja tuttavad, C- ja CD-kategooria juhiloa, oskus hinnata asju, millest oled eemal, füüsiline vorm, väljaõpe, kannatlikkus, meditsiinialased teadmised, enesekindlus, stressitaluvus, tiimitöö, patriotismi suurenemine.

Negatiivsete asjadena toodi näiteks välja: *Suure raha puuduse, kuna ei saa tööl käia; Jah sõda on kole ja väga raske. Eesti kaitseväl on kehv relvastus*

kahjuks. Olen ennast ületanud siin, mida tsiviilis ei suudaks või ei viitsiks.

Kas Teie arvates on hetkel kaitseväeteenistuses midagi „valesti” (kas on midagi üleliigset, kas midagi liiga raske, kas midagi häirib jne)?

Vastanute arvates on valesti kaitseväge ülesehitus; teenistuse pikkus (see on liiga pikk); saab liiga vähe palka, kuid see on juba paranenud (varem oli palk 150 krooni kuus, nüüd saadakse vastavalt auastmele 1500–4000 krooni kuus); rohkem võiks olla vabaajäritusi; kasarmutes on liiga vähe ruumi, kuna liiga palju võetakse korraga teenistusse ja soovida jätab ka kasarmute olukord.

A: Valesti minu meelest nagu eriti ei ole, häirib vaid osade ülemuste liigne, põhjendamata karmus ja kõrkus ning erinevate instruktorite erinevad arusaamad väljaõppe teostamisest.

Kas Teie arvates on kaitseväge läbimine noormeeste üldse vajalik? Miks nii?

Tabel 3. Ajateenijate arvamus kaitseväge vajalikkusest

Arvamus	Vastajate põhjendused
Vajalik (70%)	Minu meelest on KV teenistuse läbimine väga vajalik. Alates sellest, et ta aitab inimesel isiksust „vormida” mehelikumaks, asjalikumaks kuni selleni, et saadakse oskused oma Isamaa ja kodu kaitsmiseks. See õpetab iseseisvust ja annab kogemuse kogu eluks. Samuti annab see füüsilise vormi ja teadmisi, saab teistsugust elu ka näha.
Ei ole vajalik (30%)	Pooldan palgasõdureid. Kuna me ei suudaks enam sõjas selle varustusega hakkama saada. Pole mõtet raha raisata, tehke professionaalsed tapjad ja erikoolid huvilistele. Kaitseväes ei tee mingit drastilist muutust läbi, seega pole mõtet.

Ajateenistuse pikkust pidasid pooled vastajad parajaks ning pooled liiga pikaks.

Vastajad lisasid:

A: KV teenistus on kogemus kogu eluks, kust võib leida palju uusi sõpru ja tutvusi kogu eluks ning seiklusi ja nalja jagub nabani.

T: Loodan, et palgaarmee idee ei lähe läbi.

A: Siin sa teenid teistsuguseid õigusi, siin on omad reeglid, teine maailm. Vahel väga ebameeldiv. Nõrganärvilistel ei soovita. Tervis pannakse tugevalt proovile. Proovid ennast ületada. Tsiviilis läheb 8 kuud kiiremini!

ANALÜÜSI KOKKUVÕTE:

Audru Keskkoolis 2002. aastal aset leidnud konverentsil „Noored ja kaitsetahe” märkis kaitsevägejuhataja Tarmo Kõuts tabavalt (Noored ja kaitsetahe 2003): „Kaitsevägi on kool”. Saadud vastuseid kannabki ehk sellele vastav reaktsioon: kõik peavad käima koolis (kuni põhikooli lõpetamiseni või 17-aastaseks saamiseni), hoolimata oma tahtmisest. Võime aru saada kooli vajalikkusest ja leiada, et seal peab käima, kuid samas ei meeldi see meile vahel üldse. Nii on arvatavasti ka ajateenistusega, mis on noormeestele kohustuslik nagu koolgi, ja seega peetakse seda tihti mõttetuks ajaraiskamiseks. Tarkuse tagaajamine on algul ikka vastumeelne, selle tulemused on näha alles pikka aega pärast selle lõppu. Loodame, et nii läheb ka nende noormeestega, kes seda vastamise ajal ajaraiskamiseks pidasid.

2. KÜSIMUSTIKU „AJATEENISTUSE LÄBINU” VASTUSTE ANALÜÜS

Eesmärgiga teada saada ajateenistuse juba läbinute suhtumist nii oma läbitud ajateenistusse kui ka praegusesse Eesti kaitseväekke, esitasin ühesuguse küsimustiku (lisa 2) nii NSVLi armeeteenistuse (7 vastajat vanuses 39–72, teenistusaeg 2 või 3 aastat) kui ka Eesti kaitseväe läbinutele (6 vastajat vanuses 26–32, teenistusaeg 1 aasta).

Positiivsed küljed oma teenistusajast

NSVLi sõjaväe läbinute vastused:

- väga positiivne oli vene keele põhjalik omandamine;
- teenistuse ajal liiguti palju mööda NSVLi ringi ja tänu sellele nähti erinevaid kultuure;
- uue ja huvitava tehnikaga tutvumine;
- puhkusele saamine (üks oli saanud ühe korra puhkusele, teine kolm korda);
- teenistuse jooksul õpiti enda eest seisma;
- mehistuti ja saadi korralikke elukogemusi;
- *hea söök, head elamistingimused ja kindlasti see, et seal sai palju sõpru, kes siiani alles on;*
- *sai satunud sellistesse kohtadesse, kuhu tavaelus ei satuta. Sai näha omapärast loodust. Seda laiuskraadi läbis Golfi hoovus. Asusime ülevalpool (põhja)polaarjoont. Polaaröö, virmalised,*

temperatuur –47 kraadi talvel ja suvel +25 kraadi;

- kui sõdur saadeti koju puhkusele, käskisid ülemused tal Eestist tuua, kas kuivainete topse või likööri Vana Tallinn. See olevat olnud vastaja sõnul hea „maksevahend”: tänu toodud asjadele võis saada soodustusi.

Eesti kaitseväge läbinute vastused:

- teenistuses oldi rahul hea seltskonnaga ja sellega, et saadi palju uusi sõpru;
- korraliku füüsilise vormi saavutamine;
- teenistuse distsipliin andis juurde iseseisvust ja otsustamis-kindlust;
- hea toit;
- relvadega tutvumine ja nendest laskmine;
- avalikel üritustel turvamas käimine;
- mõistlikud ülemused, iga kahe nädala tagant sai kodus käia.

Negatiivsed küljed oma teenistusajast

NSVLi sõjaväge läbinute vastused:

- kesine ja vilets toit;
- *lund pidi väga palju rookima ja seda suure külmaga, kui jalad olid märjad ning enda unearajast;*
- alguses oli probleemiks vähene vene keele oskus;
- alguses ei teatud kuhu satud, sest NSVL oli suur;
- unearajast jäi väheseks, kuna tuli tõusta varakult ja öösiti olid vahtkonnad ja õppused;
- eriti raske oli olla ainuke eestlane oma väeosas, see pani emakeele järele igatsema;
- liigne ja mõttetu käsumajandus;
- noorsõdurite ahistamine ja vägivald;
- sõjaväkke võtmine oli sunniviisiline.

Eesti kaitseväge läbinute vastused:

- liiga väike kuupalk;
- vähene unearaj;
- pesemisvõimalused olid väga puudulikud;
- talvel olid ruumid külmad;
- *aastane teenistus oli sellise õppe jaoks liialt pikk, oleks piisanud 4 kuust;*
- *kiiresti söömine;*

- kaadrikaitseväelased (üleajateenijad-isikud, kes vastutasid ajateenijate eest) tarbisid tööajal alkoholi. Üleajateenijad veeretavad oma töökohustused ajateenijatele. Näiteks õppetunde pidid läbi viima jaoülemad. Spordipäevad pidid läbi viima üleajateenijate asemel ajateenijad.

Praeguse Eesti kaitseväe plussid ja miinused

NSVLi sõjaväe läbinute vastused:

Plussid:

- teenistusaeg on nüüd tunduvalt lühem kui neil omal ajal;
- tihedad koduskäimised ja puhkused;
- kodumaal teenimine;
- keeleprobleemi puudumine;
- hea söök ja korralikud riided;
- *teenistusaja pikkus, teenid Eestis, riietus viimase peal, sööd nagu restoranis. Iga nädal käiakse kodus. Minu poolt vaadatuna täielik sanatoorium, väikeste probleemidega.*

Miinused:

- lühike teenistusaeg;
- pidevad kojusaamised ja puhkused;
- liialt lihtne elu ja vähene koormus;
- noormeestel puudub keelepraktika;
- Eesti kaitseväe vilets relvastus.

Eesti kaitseväe läbinute vastused:

Plussid:

- *ajateenijatel on uuemad riietused, lahingrelvastusega saavad rohkem tutvuda, hügieeni eest on rohkem aega hoolt kanda, ajateenijad saavad rohkem palka.*
- suurem palk;
- parem elu;
- kaitseväes on kord praegu normaalsem;
- noored teevad vähekegi trenni.

Miinused:

- *peale noorteaga poleks enam mõtet olla;*
- teenistusaeg on liiga pikk sellise õppekava jaoks;
- range korra puudumine.

Mitmed faktid leidsid kõlapinda nii plusside kui ka miinuste poolel.

Ühelt poolt on meeste arvates olukord kaitseväes tänaseks muutunud võrreldes nende endi läbitud teenistusega paremaks. Samas on see vastajate arvates ehk muutunud liigagi heaks ja kaitseväeteenistus ei täida enam sellist ülesannet, nagu nemad sellelt ootaksid ning seetõttu on plussid nii mõnelegi samal ajal ka miinused.

Kas Teie arvates tahavad noored tänapäeval minna kaitsevärke? Põhjendage oma arvamust, miks see Teie arvates nii on.

NSVL sõjaväe läbinute vastused:

Kõik 7 vastajat vastasid negatiivselt, ehk et nende arvates ei taheta tänapäeval kaitsevärke minna. Põhjendused olid üldjoontes sarnased, põhiliselt öeldi, et kes see sinna ikka minna tahab. Välja toodi tänapäeva noormeeste liigne mugavus: nad ei taha käskudele alluda ja ei ole harjunud range distsipliiniga, noormehed on memmepojad, noormehed saavad aru asja mõtetusest.

Seal peab kõike ise tegema ja enda eest hea seisma. Nad on harjunud, et tehakse kõik nende eest ära.

Vaevalt keegi sinna tahab minna. Mida nad kardavad? Ei saa aru. Vene ajal polnud mingit võimalust valida tahad või ei, läksid kõik.

Eesti kaitseväe läbinute vastused:

5 vastaja arvates ei taha enamik noortest kaitsevärke minna. Selle põhjustena toodi välja näiteks see, et noorte arvates on teenistusaeg maha visatud aeg, samuti seal teenitav kuupalk on kordades tsiviilis teenitavast väiksem.

A: Ei taha minna. Nende jaoks maha visatud aeg ja väidavad, et sõjaväest ei ole mingit kasu. Kes maksab sõjaväes oldud aja jooksul nende makse?

Kas Teie arvates annab praegune Eesti kaitsevägegi noormeestele midagi juurde?

NSVLi sõjaväe läbinute vastused:

- *Arvan, et see üürrike aeg on väga väike, et sealt midagi juurde saada;*
- *teenistus annab juurde mehisust, järelikult ka praegune teenistus peaks poisist mehe tegema;*
- *praegune ajateenistus annab poistele ikkagi mingi ülevaate kaitseväest;*
- *Eesti kaitseväge õpetab noormeestele veidike korda.*

Eesti kaitseväe läbinute vastused:

distsipliin, reeglitest kinnipidamine, korralduste täitmine, parem füüsiline vorm ja teadmised lahingrelvastusest.

Eesti kaitseväeteenistuse läbinud mehed olid veidi paremini häälestatud. Selle põhjuseks võib jällegi olla see, et NSVLi ajateenistus oli raskem ja see-ga arvavad need mehed, kes selle on läbinud, et kord on niivõrd lödvene-nud, et teenistusest pole enam isegi kasu. Õnneks leiti ikkagi ka asju, mida ajateenistus noormeestele annab.

Kas Teie arvates saaks praegu 18-aastane noormees hakkama selles sõja-väes, kus Teie teenisite, miks nii?

NSVLi sõjaväe läbinute vastused:

Ka siin oli vastuseid ühest äärmusest teise. Kaks arvamust olid kindlalt ei, ühel põhjenduseks see, et tänapäeva noored ei oska enda eest seista. Kolme vastanu arvates oleks noormeestel väga raske hakkama saada, sest režiim oli hoopis teine, kui see on nüüd.

Väga raske. Noored on oma teada kõvad mehed. Selliseid suri kõige roh-kem.

Kindlasti tänapäeva noormehel oleks raskem, kuid nälg, külm ja eluisu panevad asjad paika.

Kaks vastajat märkisid, et noormehed peaksid hakkama saama küll. Ühe arvates siiski vaid juhul, kui varem on tegeletud spordiga. Teise meelest oleks hakkamasaamise pant vene keele oskus.

Eesti kaitseväe läbinute vastused:

Nemad arvasid, et tänapäeva 18-aastane noormees saaks nende läbitud teenistuses ikkagi hakkama.

I: Ikka saaks hakkama, aga ega see kerge ei saa olema kuna praegu on ikka, nagu ma kuulnud olen, kergem.

Hakkama saaksid peaaegu kõik (kui on tegemist saarlastega, hiidlastega ja nende isikutega, kes ei ole pärit suurlinnadest).

Mõni põnev sündmus või seik oma ajateenistusest, siin need on.

NSVLi sõjaväe läbinute juhtumised:

- *Tundras jääkarude eest põgenemine...;*
- *ühel suvepäeval läksime rooduga ujuma Neemeni jõkke. Teised ujusid ära oma 25 meetrit, mina ütlesin ülemusele, et mina ei oska ujuda. Major imestas, et saarel elav inimene ei oska ujuda. Siis ütles, et ülemuse käsku on vaja täita. Kuigi mina vaidlesin*

vastu ei jäänud mul muud üle kui jalad ees vette hüpata. Kui ma vee peale ei tõusnud, hüppasid teised mulle järgi ja päätsid ära. Ülemus ütles, et nüüd täitsid ülesande;

- *oli õhtune rivistus. Midagi ajas sõdureid naerma. Mina aga naeru pidama ei saanud ja jaokomandör pani mind WC-d puhastama. WC oli muidugi ennegi puhas.*

Üks näide Eesti kaitseväge läbinute juhtumistest:

„Ükskord tuli väljakutse, kus kohalik politsei ei saanud hakkama ja pidi-me teise kaaslasega appi minema. Oli vaja majast üks endine maadleja välja tuua, kes märatses. Nii me läksime aknast sisse ja tegime ukse politsei jaoks lahti.”

ANALÜÜSI KOKKUVÕTE:

Vastustest selgus, et NSVLi ja Eesti ajateenistuse erinevused on väga suured. Teenistus NSVLi sõjaväes sisaldas paljusid hirme, mis ühel umbes 18-aastaselt poisil võivad olla: teadmatuse, võõra maa, võõrkeelt kõnelevate ülemuste/kaaslaste ja väheste puhkuste ees. Eesti kaitseväge läbinud noormehed „pääsevad” seevastu leebemalt ja nende mured on enamasti seotud materiaalsete või olmeliste küsimustega. Kuna valitud kahe grupi läbitud teenistused erinesid üksteisest märgatavalt, siis on vahet näha ka praeguse kaitseväega seotud küsimuste vastustes.

Olulise faktina tuleb märkida, et kõigi vastajate (v.a üks, kes ei osanud vastata) arvates ei taha enamik tänapäeva noori kaitsevække minna. Selgus, et teenistuse läbinute arvates on tänapäeva noormees üldjuhul mugav, laisk ja teistest sõltuv – keegi, kes ei oska enda eest seista ja pelgab raskusi ning katsumuste ületamist. Sellest tuletatakse poiste vähene huvi kaitseväeteenistuse vastu. Noorukit peetakse tänapäeva ühiskonna naiivseks ohvriks, kes hullunult püüdleb kiire rikkuse poole ja peab kaheksat või ühteteist kuud liiga pikaks ja raisatud ajaks. Mõlemad küsitatud grupid töid põhjustena välja noormeeste liigse mugavuse, teistest sõltuvuse ning distsipliinituse, aga ka liigse rahaahnuse. Seega leidis tõestust töö alguses püstitatud hüpoteesi, et ajateenistuse juba läbinud meessooesindajate arvates ei taha tänapäeva noored kaitsevække minna. Samuti ei saaks nende arvates tänapäeva noormehed hakkama omaaegses NSVLi sõjaväes.

3. KÜSIMUSTIKU „10. / 12. KLASSID” VASTUSTE ANALÜÜS

Küsimustikule (lisa 3) vastas 30 Kuressaare Gümnaasiumi X klasside (vanus 16–17) ja 30 XII klasside noormeest (vanus 18–19).

Kas Te olete mõelnud oma tulevase kaitseväeteenistuse peale?

80% mõlema vanusegrupi vastanutest kinnitas, et on oma tulevasele teenistusele mõelnud

Kas Teie arvates on kaitseväeteenistus väga vajalik; vajalik; paratamatus; ebaoluline; mõttetu? Miks nii?

Tabel 4. X klasside noormeeste arvamus kaitseväeteenistuse kohta

Vastus	Vastuseid	Põhjendused
Väga vajalik	13%	Põhjendustena toodi välja, et seal on käinud peaaegu kõik; kuidas muidu Eesti ennast kaitseb; muidu ei saa poisist meest; õpib elus hakkama saama ja teistega arvestama.
Vajalik	57%	Peamised põhjendused olid, et peab oskama kaitsta oma riiki ja käitseda relva; teenistus teeb poisist mehe; saab hea füüsilise vormi ja eluks vajalikke oskusi.
Paratamatus	13%	Põhjenduseks oli, et see lihtsalt on nii ja et sellest ei saa kõrvale hiilida.
Ebaoluline	7%	Selgitati, et teenistus on valel ajal ja liiga kaua ning et seda pole üldse vaja.
Mõttetu	10%	Põhjendati, et elust läheb jupp aega lihtsalt raisku ja et see on jama.

Tabel 5. XII klasside noormeeste arvamus kaitseväeteenistuse kohta

Vastused	Vastanute arv	Põhjendused
Väga vajalik	3%	Põhjenduseks tõi vastaja välja asjaolu, et teenistus kasvatab eestimeelsust.
Vajalik	60%	Palju märgiti vajadust kaitsta riiki; teenistuse osa elust ja traditsioonide järgimist; kaitseväge distsiplineerib; teeb poisist mehe. Hea põhjendus oli see, et ilma kaitseväeta levib Eesti noorte seas moraallitus.
Paratamatus	17%	Peamine põhjendus oli, et see on kohustuslik ning et seda muuta ei saa. Öeldi ka, et tuleb valmis olla igasugusteks olukordadeks.
Ebaoluline	-	-

Mõttetu	17%	Enamasti öeldi, et ajateenistus on ajaraiskamine. Üks selgitus oli, et neile, kes edasi kaitseväelaseks õppima ei lähe, on kaitsevägi mõttetu.
---------	-----	--

12. klasside vastused olid veidi negatiivsemad kui 10. klasside vastused. See, et nooremate vastused olid veidi positiivsemad võib olla tingitud sellest, et vanemad noormehed hakkavad kooli lõpetama ja mõtlevad tuleviku peale ega pea ajateenistust hetkel oluliseks. 10. klasside poistel on tuleviku-plaanide tegemiseni veel aega ja võib-olla seepärast suhtuvad nad kaitsevärke positiivsemalt.

Kas Te tahate kaitsevärke minna? Põhjendage!

10. klasside noormeestest tahtis kindlalt kaitsevärke minna 13. Palju põhjendati oma vastust sellega, et ajateenistuses on huvitav ja saab nalja, saab ka ühe kogemuse võrra rikkamaks. Kolm vastajat tahtis kaitsevärke minna seetõttu, et neid paelub militarism ja sõjandus. Samuti distsipliini ja uute tuttavate leidmise pärast oldi valmis minema. Kaks noormeest soovisid teenistusse minna, sest nende arust distsiplineerib see poisse ja näeb ka teistsugust elu. Üks põhjendus oli, et kaitsevärke peab minema, sest see teeb poisist mehe. Ühe noormehe vastus oli järgmine: *Ja, hea võimalus ennast proovile panna ning saada hea füüsiline väljaõpe enda riigi kaitsmiseks.*

9 vastajat olid täiesti kindlad, et ei taha kaitsevärke minna. Neist 6 noormeest põhjendas seda sooviga edasi õppida või siis tööle minna ja raha teenida. Ühe arvates on ajateenistus ajaraiskamine ja teine ei taha minna seepärast, et siis ei saa kodus olla (vt joonis 1).

12. klasside noormeeste seiskohad olid kindlamalt paigas. 17 noormeest tahtis kindlalt kaitsevärke minna. Põhjendusteks toodi, et see on iga mehe kohus ja muidu ei saa poisist meest. Öeldi ka, et see on hea kogemus eluks. Samuti seepärast taheti minna, et kaitseväge arendab füüsilist, distsipliini ja ühtsustunnet ning kuna see on huvitav ja vaheldusrikas. Üks vastaja tahtis minna, kuna tema jaoks on riigi teenimine auasi. Samas teine noormees, kes samuti soovis kaitsevärke minna, põhjendas seda sellega, et seal on kena pikutada.

10 vastajat ei tahtnud kindlalt kaitsevärke minna. Põhiliselt öeldi, et see on ajaraiskamine ja ka seda, et ajateenistus ei huvita. Paar noormeest ei taha teenistusse minna, sest tervis ei luba. Üks vastaja ütles, et ta veedaks teenistusaja hoopis välismaal.

Kaitseväeteenistus kestab 8–11 kuud, on see Teie arvate vähe või palju?

Vastuste jagunemine oli mõlemas vanusegrupis sarnane (vt joonis 2), teenistuse pikkust peetakse pigem parajaks.

Kas Te mingil määral kardate või pelgate ajateenistust? Miks nii?

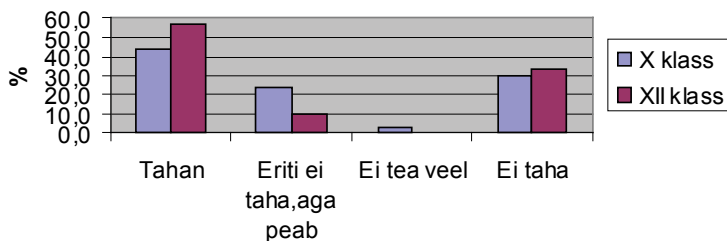
Tabel 6. X klasside noormeeste kartlikkus/pelglikkus ajateenistuse suhtes

Vastus	Vastanute arv	Miks nii?
Kui siis veidi	2	Selle aja jooksul juhtub palju asju. Aeg on liiga pikk ja suurem osa ajast pole midagi teha.
Jah	2	Õeldi, et ei taha sinna minna ja et see on jama.
Eriti mitte	11	Põhiliselt öeldi, et seal ei ole ju midagi karta. Veel mainiti, et tänapäeval pole kord enam nii karm ja inimestel on ju õigused. Üks vastaja pelgas vaid seda, et ta ei saa äkki arstlikust komisjonist läbi (ei tunnista tervislikel põhjustel kaitseväkõlblikuks).
Ei	9	Põhjenduseks toodi välja, et see on kerge ja teatakse, mis ees ootab ning see pole midagi väga rasket. Öeldi väga kuldsed sõnad: „Kõik, mis ei tapa, teeb tugevaks.”
Pole mõelnud	6	Öeldi, et seepärast pole mõelnud, kuna ajateenistus on mõttetu jama ja seetõttu, et ta ei lähe sinna.

Tabel 7. XII klasside noormeeste kartlikkus/pelglikkus ajateenistuse suhtes

Vastus	Vastanute arv	Miks nii?
Kui siis veidi	5	Öeldi, et on kuulnud igasuguseid jutte kaitseväge kohta (selle karmusest) ja ei tea, mis ees ootab. Üks noormees polnud kindel oma füüsilises vastupidavuses.
Jah	3	Üks noormees vastas, et kardab, et ajateenistus käib tal üle jõu (seda kuulujuttude alusel).
Eriti mitte	7	Öeldi, et seal pole midagi karta või peljata, on ju hullemaidki katsumusi, see on ju iga terve EV meeskodaniku kohus.
Ei	12	Põhiliselt öeldi, et seal pole midagi karta ja kui füüsiline vorm on hea, saab hakkama. Pole mõtet karta, sealt saab palju uusi sõpru ja kogemusi.
Pole mõelnud	3	-

Kaitseväeteenistusse minek

Joonis 1. X ja XII klasside noormeeste arvamused kaitseteenistusse mineku kohta

Mõlema grupi vastustest on näha, et enamik noormehi ei karda ajateenistust. Nooremate hulgas on kaitseväeteenistuse pelgajaid 13% ja vanemate hulgas 27%, viimased on pidanud asja üle ilmselt rohkem mõtlema.

Kas ajateenistus teeb poisist mehe?

Järgneval joonisel on noorte arvamused ühele vägagi levinud väitele ning on näha (joonis 3), et mõlema vanusegrupi vastajate enamus on selle seisukohaga nõus.

Kas kaitseväeteenistusel on Teie arvates negatiivseid külgi?

10. klasside noormeestest 60% arvas, et kaitseväeteenistusel on negatiivseid külgi:

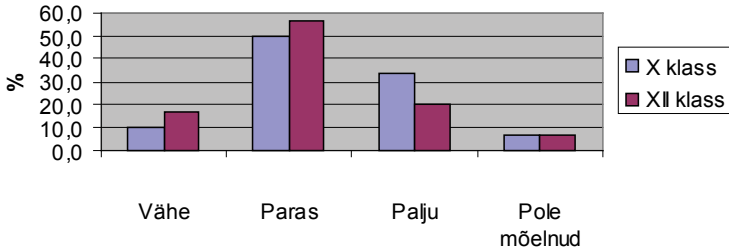
ajateenistus on mõttetu ajaraiskamine, kuna see on liiga pikk ja peab oma elu pooleli jätma; vabadus kaob ära; kohati leidub psüühilist vägivalda; nõrgemaid noritakse; mõnedes kohtades on liiga leebe kord.

12. klasside noormeestest arvas 63%, et kaitseväeteenistusel on negatiivseid külgi: ülbed venelased; liiga pikk aeg; saab vähe raha; noorteaeg; distsipliin on eri üksustes kõikuv; pole piisavalt range; piiratud vabadus; liiga range; viimased kuud on liiga kerged; tingimused võiksid olla kaasaegsemad; sportlaste vorm langeb.

Kas kaitseväeteenistusel on Teie arvates positiivseid külgi?

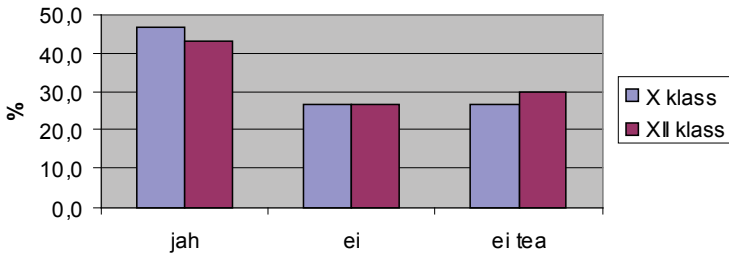
80% 10. klasside noormeestest tõi välja väeteenistuse positiivseid külgi: saab uusi tutvusi; kena kogemus, mida võib vaja minna; teeb distsipliini

Kaitseväeteenistuse pikkus

Joonis 2. X ja XII klasside arvamused ajateenistuse kestvuse kohta

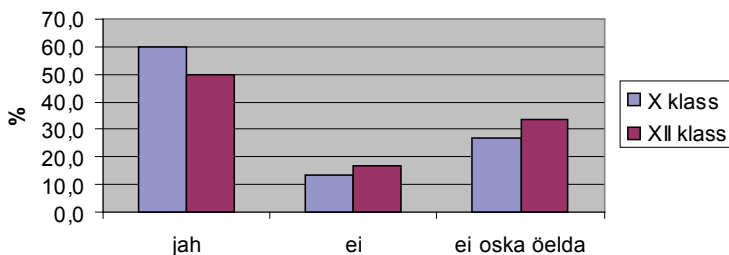
Kas ajateenistus teeb poisist mehe?

Joonis 3. X ja XII klasside arvamused ajateenistuse kestvuse kohta.

abil poisist mehe; õpib sõjatehnikat; õpib riiki kaitsma; parandab füüsis; harjutab rutiini; meeskonnatöö oskus. 12. klasside küsitlenuist oli samal seisukohal 83%, positiivsete külgedena nimetati järgmist: parandab füüsis; õpib korda ja viisakat käitumist; õpib ellujäämiseks vajalikke oskusi; psüühiline vastupidavus; uued sõbrad/tuttavad; uued teadmised; teeb poisist mehe; kena võimalus endast korralik inimene vormida; õpib tundma, mida tähendab moraal ja Eesti Vabariik; parandab kodumaa kaitsetunnet; distsiplineerib.

Kas auastme saamine motiveerib?

Joonis 4 . X ja XII klasside arvamused auastme ihaldusväarsuse kohta.

Kui Te oleksite juba ajateenija, kas Teid motiveeriks auastme omandamine?

Mõnevõrra üllatuslikult olid auastme saamise osas positiivsemalt meelestatud nooremad, kaheteistkümnendikud oli selles osas ükskõiksemad (joonis 4).

Vastajatel oli võimalus veel antud teemal midagi lisada:

„On jäänud mulje, et Eesti sõjavägi on muutunud leebemaks.”

„Sõjaväelasele palk ja kindla auastme omandamise järel kindel pension.”

„Poisid sõjaväkke kõik!”

„Mitte mingil juhul ei tohi minna palgaarmee peale üle.”

„Iga mees peaks kaitseväest läbi käima, see elus kasuks.”

ANALÜÜSI KOKKUVÕTE

16–19 aastaste noormeeste suhtumine ajateenistusse on varieeruv. Osa peab seda väga heaks ja vajalikuks, teised jällegi mõttetuks ja ajaraiskamiseks ning kolmandad ei oska kindlat seisukohta võtta ja leiavad teenistuses nii head kui ka halba. Ent nagu küsimustiku vastustest selgus, on valdav enamus siiski kaitseväe suhtes positiivselt häälestatud. Isegi kui noormees pole väga vaimustunud ajateenistuse läbimisest, saab ta aru, et see on ta kohus ja nii on vaja, mis on käesoleva töö autori arvates kiiduväärt.

KOKKUVÕTE

Iseseisvuse taastamise järel on Eesti arenenud kiiresti ja muutused on puudutanud ühiskonna kõiki külgi. Tähtsal kohal on olnud oma kaitseväge ja selle väljaõppesüsteemi arendamine. Ühiskonnaga koos on muutunud ka arvamused ja hoiakud kaitseväge ning sõjaväeteenistuse osas.

N-ö ametliku seisukohana on teenistus kaitseväes kodaniku kohustus ühiskonna ees, aga demokraatlikule ühiskonnale iseloomulikult on meil ka selles valdkonnas arvamuste paljusus: igal kohustusel ja seadusel on omad pooldajad, vastuseisjad ja need, kes peavad õigeks lihtsalt leppida olemasolevaga.

Töö käigus tutvus autor Eesti kaitsejõudude ja kaitseväega seotud materjalidega Eesti kaitseväge kujunemise ja ajateenistuse olemuse kohta. Püstitatud hüpoteeside tõestamiseks korraldatud uuringutest ajateenistuses oliivate, selle läbinute ja kutse-eellaste seas, võis uuritud kontingendi põhjal tõdeda järgmist:

- neid, kes tahavad kaitsevärke minna või on ükskõiksed selle suhtes, on rohkem kui mitte-tahtjaid;
- 16–19 aastased noormehed on ajateenistuse suhtes üldjoontes positiivselt häälestatud ega pea seda ajaraiskamiseks;
- omaaegse NSVLi ajateenistuse läbinud meeste arvates ei saaks tänapäeva noormehed hakkama nende läbitud teenistuses, kuna noormehed on muutunud liiga mugavateks ja nõrkadeks;
- endiste ajateenijate arvates on tänapäeva noormehed liiga mugavad, distsiplineerimata ja rahaahned ega soovi ajateenistusse minna.

KIRJANDUS

E e s t i k a i t s e j õ u d 2003–2006. Tallinn: Eesti Vabariigi Kaitseministeerium. Kättesaadav Kaitseministeeriumi kodulehelt:

<http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=83>.

E e s t i k a i t s e v ä g i . <http://www.mil.ee/> (07.02.07)

K a i t s e v ä g i . – Eesti Kaitsejõud 1991–1996. 1996. Tallinn, lk 13–17

K e r t , Johannes. 1996. Kaitse ja rahvas. – Eesti Kaitsejõud 1991–1996. Tallinn, lk 5–6

- K u r v i t s , Maire. 2004. Naiste teenistuse korraldamise võimalused kaitseväes. – Kaitse Kodu, nr 4 (52), lk 13–17
- K i v i r ä h k , Juhan. 25.05.07. Kaitsetahtest ja ajateenistusest. Postimees. <http://vana.www.postimees.ee:8080/leht/00/03/13/arvamus.htm>
- N o o r e d j a k a i t s e t a h e : 25. aprillil 2002 Pärnumaal Audru Keskkoolis aset leidnud üleriigilise konverentsi toimetised. 2003. Tallinn: Eesti NATO Ühing
- R i i g i k a i t s e j a s e a d u s a n d l u s . 40 slaidi. pshg.edu.ee/files/Riigikaitse%20ja%20seadusandlus.ppt (19.02.07)
- R i i g i k a i t s e õ p e t u s k o o l i d e s . Sotsiaal- ja turuuringud. Saar Poll. <http://www.saarpoll.ee/riigikaitse.php> (25.05.07).
- T e a b e p o r t a l . Kaitsevägi. http://www.eesti.ee/est/riigikaitse/eesti_kaitsejoud/kaitsevagi/ajateenistus?style=2 (07.02.07).

SUULISED ALLIKAD

- B r a n d t , Björn, ajateenija 2006– 2007; 23. a (16.02.07)
- K a l l a s , Omar, ehitaja, ajateenija 1998– 1999; 27. a (01.03.07)
- K e s s e l , Andres, ajateenija 2006– 2007; 22. a (16.02.07)
- L e h t m a , Indre, ehitaja, ajateenija 1999– 2000; 28. a (01.03.07)
- L e m b e r , Aleksander, ajateenija 2006–2007; 22. a (16.02.07)
- L õ h m u s , Priit, ehitaja, ajateenija 2006– 2007; 22. a (03.04.07)
- L õ u g a s , Marko, automehhaanik, ajateenija 1986– 1988; 39. a (01.03.07)
- P a j u s s a a r , Lembit, tuletõrjuja, ajateenija 1979– 1982; 46. a (01.03.07)
- P a l o m e t s , Aleksander, ajateenija 2006– 2007; 21. a (16.02.07)
- P õ l d , Ülo, tuletõrjuja, ajateenija 1972–1974; 52. a (01.03.07)
- S a a r , Imre, ehitaja, ajateenija 1997– 1998; 28. a (01.03.07)
- S a a t , Raugo, ajateenija 2006– 2007; 20. a (01.03.07)
- T e r v e , Toom, ajateenija 2006– 2007; 22. a (16.02.07)
- T o r n , Harald, autojuht, ajateenija 1984– 1986; 42. a (01.03.07)
- T u i s k , Mikk, ajateenija 2006–2007; 22. a (16.02.07)
- T u r j a , Hannes, ehitaja, ajateenija 2004; 26. a (19.02.07)
- T u u r , Silvar, ehitaja, ajateenija 1998; 28. a (01.03.07)

Taavi Turu. Andrus Kivirähk "Rehepapp" (kuivnõel).

MERILYN VIIN
PARKSEPA KESKKOOL
XI A KLASS

ÜHE MEHE ELU XX SAJANDI MUUTUSTE KEERISES

KODU-UURIMISTÖÖ
JUHENDAS ILME VAHTRA
PARKSEPA 2007

Käesoleva töö autor valis uurimistöö teemaks oma vanaonu Joel Viini raske eluloo, mis seoses XX sajandi paljude keerdkäikude, eriti sõja ja võimuhetustega, on terves Viinide praeguses suguvõsas üks huvitavamaid. Suguvõsa nooremad liikmed ja need, kellele sõda, vangistus ja küüditamine on tundmatud, kuulavad meeleldi Joeli meenutusi.

Kuigi Joel on praegu 80-aastane, on tal suurepärase mälu ja ta on hea jutustaja. Põhilise materjali sai autor temalt. Selleks külastati töö kirjutamise ajal neljal korral Joeli kodu, vesteldi tema ja ta pereliikmetega. Külastused kestsid tavaliselt ühest päevast mõne päevani. Meenutada aitasid veel Asta Viin, Ellen Viin, Hilda Viin, Koidula Kuus, Laine Ivask, Leida Indus, Liina Viin, Luule Viin, Tiina Viin, Inna Tarmak ja Einar Viin.

Koos Joeliga vaadati üle säilinud fotod ja dokumendid, mida võiks kasutada uurimistöö ilmestamiseks. Osa fotosid on pärit Liina Viini fotokogust, samuti saadi tema käest perekonnaseisutunnistus, testament, tunnistus № 49, wastuwõttu leht № 299 ja propusk № 12.

Elamuslikuks kujunes autorile Rõuge Hooldekodus elava Hilda Viini (Joeli tädi) külastus. 1919. aastal sündinud vanadaam oli külastajate üle

õnnelik ja jagas meelsasti infot. Küllastatava suurepärase mälu aitas sugupuud täiendada. Autor ja Hilda kohtusid elus teist korda, eelmine kohtumine toimus umbes kaheksa aasta eest Nursis Hilda kodus.

Töö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk „Joel Viin – õnnesärgis sündinud mees“ jutustab viies alapeatükis Joeli lapsepõlvest ja lapsepõlvekodust, elust karjalapse ja sulasena, koolihariduse saamisest Nursis, Saksa tööteenistusest, lahingutest ning venelaste kätte sõjavangi sattumisest ja elust vangilaagris Komi ANSV-s. Elu

Foto 1. Joel 3,5-aastasena.

muutus veidi vabamaks, kui ta toodi üle Eesti pinnale. Vabanenud vangistusest, astus Joel töömehe ellu. Sellest jutustab autor teise peatüki esimeses alapeatükis. Järgnes oma pere loomine, sündisid lapsed ja lapselapsed. Sellest tuleb juttu teise peatüki teises alapeatükis. Töösse on paigutatud 7 fotot, (külgendaja, kui sa ruumi tõttu fotosid välja jätab, palun muuda see lause õigeks!) mis pärinevad Joel Viini ja Liina Viini fotokogudest.

Täna Joel Viini ja kõiki sugulasi (Asta Viini, Koidula Kuusi, Laine Ivaskit, Ellen Viini, Luule Viini, Liina Viini, Leida Indust, Hilda Viini, Tiina Viini, Einar Viini ja Inna Tarmakut), kes aitasid lahkelt kaasa töö valmimisele. Täna ka suurepäraselt juhendajat Ilme Vahtrat ning arvutiõpetajat Antti Leppikut.

1. JOEL VIIN – ÖNNESÄRGIS SÜNDINUD MEES

1.1. LAPSEPÕLV JA LAPSEPÕLVEKODU

Joel Viin sündis 29. detsembril 1926. aastal Võru maakonnas Nursi vallas endises Vastse-Nursi karjamõisas mõisa moonamajas pere teise lapsena (täna seni moonamaja säilinud pole, sinna on ehitatud korterelamu). Nimi on Joelile pandud tema isa venna Joel Viini järgi, kes oli Tallinnas meremees ja kes suri enne Joeli sündi. Joeli vanematel ei olnud oma elumaja, nad kolisid

ühest kohast teise. Vahepeal elasid nad umbes ühe aasta ühes mini-kõrtsis, kuni said Nõukogude võimu poolt päriseks endise Lompka kõrtsihoone. Viimane pole tänaseni täielikult säilinud, ainult eluruumid on alles, kuid hetkel ei ela seal keegi.

Lompka kõrtsihoone oli pikk ehtis, kus ühes otsas asusid eraldi ruumid loomadele, teises otsas aga eluruumid – kõik ühe katuse all. Eluruumide ja loomadele mõeldud ruumide vahel oli esikutaoline ruum, kust sai minna alla keldrisse. Tol ajal pidid kõrtsihoonete all olema keldrid, kus saaks hoida sööke-juoke. Lompka kõrtsihoones oli kaks elutuba, köök ja isa töötuba, kus puutööd tehti. Kogu suur perekond pidi leppima kahe toaga. Mõnikord tuli isegi mitmekesi ühes voodis magada. Sisustus oli tagasihoidlik: voodid, kummut, laud ja riidenagid. Peaaegu igas maakodus oli elutoas ilus käte-rätinagi, kus rippus ilurätt, millele olid peale tikitud lilled. Neid, tavaliselt sokusarvede all eksponeeritavaid rätikuid oma hariliku otstarbe kohaselt ei kasutatud, vaid need olid kaunistuseks.

Lapsepõlves oli Joelil kõige halvem läbisaamine õe Lehtega, kellega esines vahel näaklemist. Seevastu Asta ja Laine olid alati Joeli poolt, nendega sai ta väga hästi läbi. Hiljem, nii vähe kui nad ka kokku puutusid, olid Joeli ning Lehte suhted head: enamasti hoiti ja aidati üksteist.

Perekonna majanduslik olukord oli tagasihoidlik, oli tegemist vaese rahvaga. Loomi pidasid nad selleks, et ära elada. Toidulaual oli aiavili, loomadelt sai liha ja piima. Põhiliselt aeti läbi enda kasvatatud saadustega. Ise küpsetati ka leiba ja saia. Pood oli küll olemas, aga seal oli kaupa vähe ja eriti ei tahetud toidule raha kulutada, sest seda vajati muuks otstarbeks.

Isa Albert tegi tiseritööd, ema Hilda oli kodune ja kasvas lapsi. Hilda oli tubli ema: ta pesi kümne lapse riided, kusjuures võsukesed olid alati olnud puhtalt rõivil. Ema õmbles ka ise riideid. Need olid lihtsad, sagedasti ka (küünarnukkide kohalt ja mujalt) lapitud. Ainult piduriided olid paikamata, kuid neidki polnud eriti palju, sest enamik rõivaid oli mõeldud igapäevasteks toimetusteks. Sokid ja kindadki kooti ise.

Igal sügisel osteti lastele saapad. Vanemad lapsed (Lehte, Joel, Asta ja Laine) said veel pasteldega läbi, perekonna nooremad võisid aga hakata juba saabastega käima. Talvel suusatati enda valmistatud suuskadega. Joel mainis, et vaid ühel poisil olid ostetud suusad.

Lapsepõlvest mäletas Joel seda, et ema oli leebe, seevastu isa aga karm ja range. Ema hoidis lapsi rohkem ja seisis alati laste eest. „Hilda oli haruldaselt hea inimene olnud,” kõlab kõigi tema laste suust ühtviisi. Joel olevat ainult ühe korra oma ema käest karistada saanud, kuid ta arvab, et seda ei

Foto 2. Joeli isa Albert
1957. aastal

Foto 3. Joeli ema Hilda
1967. aastal

saa vitsa saamise alla lugeda. Oma isa hakkas Joel austama alatest ajast, mil ta tundis, et on temast füüsiliselt üle. Siis olla Joel olnud umbes 16-aastane. Vanematesse suhtuti austusega, mida kästi, tuli vastuvaidlemata teha.

Üks eredamaid mälestusi Joeli lapsepõlvest sesotub ajaga, mil viieaastane Joel sõbrustas endast viis aastat vanema poisi Karl Gailitiga (August Gailiti vennapoeg). Kord olid poisid koos Nursi veski (kutsuti Gailiti veskiks) paisjärve ääres kalal käinud. Hetkel, kui Joeli kork vee alla läks, astunud ta sammukese kõrvale ja kukkunud purdelt vette. Joel ei osanud veel ujuda ning Karl, kes oli küll hea ujuja, haaras purdelt Joeli käest ja riietest kinni ning tõmbas ta välja. Joeli kirjeldus sellest hetkest kõlab optimistlikult: „Tema naerune nägu ja läikivad prillid...“ - see ei ununevat iialgi, Karl oli elupäästja.

Autor arvab, et õnnesärk kaitses Joelit varasest lapsepõlvest alates: kümnelapselisest ning alati kokkuhoidvast perest ei murdnud lihtne toit või riieitus, tõved ega õnnetused kedagi maha. Ka uppumisohust pääses Joel õnnelikult tänu sõbrale.

1.2. KARJALAPSE JA SULASE ELU

Suvel käisid Lehte, Joel, Asta ja Laine taludes karjas – nii sai suur pere täiendavat sissetulekut. Joel käis karjas kokku seitse suve (alates kaheksandast eluaastast). Karjalapse elu polnud kerge: väga vara pidi üles tulema, juba

päikesetõusuga, vihmase ilmaga oli külm ja märg. Ühesõnaga kõik, mis kaela tuli, pidi vastu võtma. Vihm oli kõige ebameeldivam. Vihmavarju või vihmakeepi ei kasutatud, neid ei tundudki taluperedes. Suvel olid õhtupoolikutel parmud ja kiinid lehma kiusamas, mille kohta käis nimetus „Lehmad läksid kiini” st nad hakkasid jooksuma, hakkasid. kodu poole tõttama, pagesid padrikusse või tihedasse metsa.

Hommikuks söödi piima ja leiba. Karja võeti kaasa leivaraasuke koerale, karjasele endale midagi kaasa andmata. Kari oli kesapõllul, viljapõllud ümberringi. Kehv lugu oligi siis, kui kari läks naabri vilja sööma, eriti, kui naabrid ei saanud omavahel kuigi hästi läbi. Juhtus aga sedagi, et karjane jäi magama ja lehmad läksid siiski viljapõllule. Seda, kas vilja oli söödud või mitte, oli viljapõldude servade järgi näha. Karjase töö kvaliteeti hinnatigi kahe omaduse järgi: esiteks selle järgi, kui täis olid lehmade kõhud, ja teiseks selle järgi, kui hästi oli karjane hoidnud lehma eemale viljapõllust.

Lõunaks aeti kari koju. Lõunavaheajal süüa sai, kuid puhata ei saanud, sest sigadele oli vaja korjata umbrohtu, mis tuli omakorda veel peeneks raiuda ja tünni panna. Sügisel korjati peedilehti, mis oli tunduvamalt lihtsam kui umbrohu korjamine ja raiumine. Karjas olles pidi karjapoiss pere naisele luudasid, vihtasid ja pudrumände valmistama. Üks ülesanne oli karjasel veel: talle anti karja kaasa punt linu, millest karjane pidi pastlanööri punuma.

Karjapoisid olid tavaliselt lihtsalt riides: nad kandsid lühikesi põlvpükse, jalas olid neil pastlad, ümber jalgade olid linased jalarätid ja peas kaabu, mis aitas nii päikesepaistelise kui ka vihmase ilma korral. Nuga - tavaliselt musta peaga taskunuga - oli igal karjasele kõige tähtsam asi. Kuna noad olid kallid, ei tohtinud seda mitte mingi hinna eest ära kaotada. Kui juhtus, et nuga kadus, tehti üht noa leidmise rituaali: hein keerati keerdu, mis veel omakorda kahekorra kokku keerati. Lühike heinast köis pandi seejärel kivi alla, andes seeläbi mõista, et „Vanakuradi kael pandi kivi alla”. Rituaali juurde kuulus ka noa otsimine, mis pidi kestma senikaua pidi, kuni higi väljas. Tavaliselt nuga enam üles siiski ei leitud.

Selge ilmaga oskasid karjalapsed ise ilma ennustada: kui hommikuti udu maha läks, tuli kuiv ilm, kui udu üles läks, tuli vihmane ilm. Päikesepaistelise ilmaga sai ka kellaega arvestada, seda enda varjupikkuse ning jalapikkuste arvu järgi varjul. Et karjas lõbusam oleks, meisterdati mitmesuguseid pille, millel erinevaid meloodiaid mängida. Valmistamise poolest üks keerulisemaid oli pasun, mis tehti kokku keeratud lepakoorest: mida pikem pasun, seda kõvem hää. Hommikusel vaikuses puhusidki karjapoisid pasu-

naid. Valmistati ka üldtuntud vilepille, mida ajaviiteks puhuti.

Aeg-ajalt tuli ette ka kohtumisi teiste karjustega. Nende miinuseks oli see, et kui kokku taheti saada, siis tuli karjad võimalikult üksteisele lähedale ajada, võimalikult piiri äärde. Kui karjused omavahel vestlesid ja igasuguseid rituaale läbi viisid, unustati kari sageli ära. Näiteks noa kvaliteedi määramise rituaal oli selline, et karjused võrdlesid ja proovisid, kummal oli nuga kõvema teraga või kallim. Et veel huvitavam oleks, ajasid karjused pulle kokku, et näha nende omavahelist pusklemist. Seda tegelikult ei tohtinud teha, sest pullid võisid üksteist vigastada, aga ikkagi tehti ja poistel oli huvitav.

Enamasti sai karjane karjaskäimise eest suvel söögi, sügisel palgaks ülikonnariide ja kooliminekusaapad, vahel veel muudki. Palgast ei teadnud karjused eriti midagi. See ei olnudki laste asi, vanemad ise arveldasid.

Karjapõlve järel töötas Joel kaks aastat sulasena, tehes kõiki talutöid. Palka ei saanud alati rahas, vaid võis saada ka moonana (näiteks vilja, kartuleid, küttepuid ja muid eluks tarvilikke tooteid). Enamasti olenes palk sellest, kuidas kaup oli tehtud: suvekuudel maksti ühe kuu eest 30 krooni (tol ajal oli see suur raha), loomulikult oli peremehe poolt söök ja tööriietus. Talvel palka tavaliselt ei makstud, töötati ainult söögi eest. Talvine päev oli lühike, seega jäi ka tööaeg lühikeseks. Samuti oli talvine teenistus mõneti kergem kui suvistest põllutöödest, kuivõrd tööd tehti peamiselt laudas või toas.

Lapsed, kes käisid vaatamata oma noorele eale karjas või töötasid võõrastes peredes sulastena, said juba maast-madalast tunda töö raskust ja distsipliini. Kui võrrelda Joeli olukorda tänapäevaga, mil täiskasvanuks loetakse 18-aastast noort inimest, ja noorematele kehtivad tööpäeva pikkuse või näiteks tõstetavate raskuste osas piirangud, ning allmaa-töödel ei või lapsi üldse rakendada, siis Joelil polnud ei karjase- ega sulasepõlves mingit virisemist. Ühest küljest on see hea, et tänapäeva lapsed hoiavad endid ega koorma oma lihaseid ja luid, teisest küljest õpetab see last ka logelema ning ei osata väärtustada töö tähtsust. Praegu tunnistas Joel, et kuigi karjalapsena ja sulasena töötamine tõi perele ja talle endale lisisissetulekut ning ta õppis igat tööd hästi tegema, oleks ta tahtnud siiski rohkem koolis käia.

1.3. KOOLIHARIDUS

Joel õppis Vastse-Nursi Algkoolis aastatel 1934–1940, omandades kuueklassilise hariduse. Tol ajal oli Vastse-Nursi koolis lapsi umbes sada. Koolis läks Joelil õppimine hästi, kuid käitumisega oli probleeme, sest ta oli elav

laps, kes kippus mürama ja oli alati suur kambajõmm. Joel lõi kaasa paljudes kooli näitemängudes ja pallimängudes. Kord olevat üks õpetaja Joeli emale Hildale öelnud: „Ei püsi pudelis ka paigal!“. Lemmikõppeaineks oli Joelil matemaatika. Tema matemaatikaõpetaja olla öelnud, et kui Joel ei tea, siis ei tea keegi.

Lõputunnistusel oli Joelil kaks kolme (usuõpetus ja eesti keel), ülejäänud neljad-viied. Eesti keel oli keskmise koolipoi si hinne seetõttu, kuna Joelile ei meeldinud kirjandeid kirjutada: tal polnud selleks kuigi palju püsivust. Usuõpetus oli kohustuslik, selle alla kuulusid palved, käsud, mis tuli loomulikult pähe õppida. Joelit usuõpetus eriti ei huvitanud, kuigi ta ise oli ristitud ja hiljem ka leeritatud. (Tollel ajal ristiti kõiki lapsi, kedagi ei juletud paganaks jätta.)

Kahjuks ei ole Joeli Vastse-Nursi Algkooli klassitunnistused säilinud. Hiljem on Joel läbinud traktoristide kursused, tal on ette näidata kõige kõrgema esimese liigi traktoristi dokument.

1.4. SAKSA TÖÖTEENISTUS, LAHINGUD JA VANGISTUS

1944. aasta juulis läks seitsmeteistkümneaastane Joel Saksa Riigi Töötteenistusse (Reichsarbeitsdienst (RAD)). Kasaritsa vallast saadeti sinna neli poissi, kelle seas oli ka Joel Viin. Eelnev „moosimine“ toimus märtsikuus. Ruumis, kus viibiti, olid vallavanem, tõlk ning kaks vormi kandvat meest Saksa Töötteenistusest. Poisse mõjutati psüühiliselt, tegelikult väljapääsu eriti ei antudki. See tähendab, et RAD-i näidati paremas valguses, kui see tegelikult oli. Samuti näidati uhkeid vorme ning lubati soodustusi edasiõppimisel. Täiesti vastumeelselt siiski ei mindud, teatud huvi töötteenistuse vastu poistel ometi tekkis, mille Joel võttis kokku lausesse: “Vabatahtlik vastu tahtmist.“ Seepeale andsidki noormehed allkirjad, said komisjoni kutse ja pidid Valgas arstliku komisjoni läbima.

Esimene moment, mil Joel tõsisemalt aru sai, et nüüd tuleb kodust võibolla väga pikaks ajaks lahkuda, oli siis, kui rong hakkas 9. juulil 1944. aastal Võru jaamast Valga suunas liikuma. Pisarad voolasid, vaevalt nägi Joel veel vaguni aknast neid, kes olid teda ära saatma tulnud. Olukord muutus veidi rõõmsamaks, kui noored hakkasid vagunis vestlema ja naljatama. Edasine saatus oli küll tume ja tundmatu, kuid sellele siis ei mõeldud. Valgas pandi nad teise rongi peale, millega algas sõit Tallinnasse. Seal anti poistele selga pruun töötteenistuse vorm, et jätkata teekonda Saksamaale. Nad ei jõudnud aga sinna, kuna Riias võeti noormehed - kokku ligikaudu 330 poissi - rongi

pealt maha ja suunati Riia umbes 60 km kaugusele, kus nad jaotati kaheks üksuseks. Esimene üksuse moodustasid Tallinnas 1926. aastal sündinud ja teise Pärnus 1927. aastal sündinud poisid. Võrumaa poisid pandi ka viimaste hulka.

Riia lähistel pidid nad kaitseliine (punkreid ja kaitsekraave) ehitama. Pärast seda, kui päevane töönorm, mis oli küllaltki suur, oli täidetud, tehti ka väga tugevat riviõpet. Elati ühes suures talu küünis, kus magamisasemeks oli maha pandud põhk ja lina selle peal. Iga hommik algas pesuväel rivitusega ja pesemisega umbes 100 meetri kaugusel asuva oja ääres, kus sai end loputada. See oli ainsaks pesemisvõimaluseks. Sellest tulenevalt tehti igasuguseid puhtuse kontrole väga tihti ja põhjalikult. Siiski tulid kõhuhai-gus, epideemia, mis ei säästnud ka Joelit. Esimesed tagasilöögid saabusid, kui kodust kaasa võetud pekk ja või said otsa, sest koapealne toit oli lahja ja portsjon väike, nii et kõht oli alatasa tühi.

20. septembril 1944. aastal põgeneti Riia linna, kuna rinne oli lähedale tulnud, jäädes kaitsekraavidest vaid 5–6 km kaugusele. Rinde eest evakueeruti rivi korras, jalgsi tuli läbida umbes 60 km, seda sellesama kõhuhaigusega.

Riias paigutati noormehed viiekorruselisse hoonesse. 23. septembril rivistati poisid üles ühes niisuguse maja hoovis, kus Saksa ohvitser andis tööteenistuse poisid üle SS-ile (so relva SS-ile, rindeväeosale). Siis viidi nad sadamasse, kus need 330 noormeest mahutati ühte väiksesse sõjalaeva. Kõik nad pidid laeval hakkama saama üheainsa WC-ga. Kajutiruumi pol-nud, mistõttu pidi kolm päeva veetma laeva tekil. Algas sõit Liibavi (praegu Liepaja) sadamasse. Ilm oli tormine ja vihmane.

Jõudnud peagi sihtkohta, ei tahtnud aga sadam nende väikest laeva vastu võtta, mille tulemusena tuli kõigil ronida üle teise väikese puksiiri neile saadetud abilaeva peale. Liibavis viibisid nad umbes nädala, oodates edasi-pääsu Saksamaale, kuhu sõideti juba kolmekorruselise köis-ripptreppidega kaubalaevaga, mis oli kaubalaevast kohandatud inimeste vedamiseks. Laev, mille peal Joel viibis, oli kõige suurem. Sellel oli umbes 3500 inimest: naisi, lapsi, sõdureid ja põgenikke. Laev sõitis sadamast välja reidile. Hakati koguma konvoid st kauba-, transpordi- ja abilaevade ning neid saatvate ja kaitsvate sõjalaevade ja lennukite ajutist koondist. Joel jutustas, et laevad seisid reidil ankrus, kui umbes 30 Vene lennukit tuli ja hakkas neid pommitama. Laevade pardarelvadest avati vastutuli ja kaks lennukit tulistati alla. Mitte ükski laevadest pihta ei saanud, kuid olid mõned haavatud. Joeli arvates oli see juhtum jälle hea õnne märk.

Sama päeva õhtul alustati sõitu Saksamaa suunas, mis kestis ligikaudu 5 päeva. Kui nad olid kaks või kolm päeva sõitnud, kohtus Joel juhuslikult lapsepõlvesõbra Karl Gailitiga. Nende omavahelisest jutuajamisest selgus, et Karl oli viibinud laeval, mis Kuramaa nurgal põhja läks. 3000 inimese hulgast pääses vaid parkümmend, Karlgi nende seas. Seekord aitas ujumis- oskus ja vee peal püsimine tal endal ellu jääda. Loomulikult oli suur rõõm ja üllatus oma lapsepõlvesõpra kohata, pealegi veel sellistes tingimustes – keset Läänemerd. Seda võib nimetada kokkusattumuseks.

1989. aastal Nursi 260. aastapäeval toimunud kooli kokkutulekul kohtusid Joel ja Karl üle pika aja uuesti. Karl olevat küsinud Joelilt, et millal nad viimati kohtusid? Joel vastanud, et Läänemerel...

Danzigi (praegu Gdansk) sadamast edasi sõideti jõelaevaga piki Vislat, siis rongiga Saksamaale Neuhammerisse, kuhu oli ehitatud spetsiaalne hoonete, väljakute ja platsidega sõjaväe õppelaager. Õppelaagris moodustati väerühmad, kompaniid, rühmad ja õppused võisidki alata. Joel pandi 45. rügemendi teise pataljoni kaheksandasse kompaniisse, kahekümnendasse SS diviisi, Eesti väeossa. Sinna kuulus ainult üks Austria päritolu saksa kindral, diviisi ülem, ülejäänud olid kõik eestlased. Neuhammeri õppelaagris algas sõdurielu: iga päev toimusid õppused, süüa anti vähe...

Sõjaväeõppuste pikkuseks oli ette nähtud kuus kuud, kuid need jäid pooleli, kui olukord Saksa rindel muutus kriitiliseks. 23. jaanuaril 1945. aastal saadeti Joel koos teiste sõduritega rindele. Teade mineku kohta võeti vastu rõõmuga, sest nüüd saab sellest õppelaagri „nõõgist lahti.“ 1945. aasta jaanuari lõpupäevil läks Eesti diviis õppelaagrist riivistama ehk takistama Oderi jõest üleminevaid venelasi. Toimus Oppelni lahing.

OPPELNI LAHING

Joelil on eriti hästi meeles üks 1945. aasta jaanuarikuu päev, aeg, mil Oppelni lahing oli käinud nädala. Kell üks algas lahing, kuhu Joeli poolelt suundus 120 sõdurit. Kui kell viis lahing lõppes, oli koosseisus vaid umbes 30 sõdurit. 90 sõdurit oli saanud surma või haavata.

Ühed kõige kurvamaist mälestustest on Joelil seotud esimese lahinguga. Rünnakule mindi üle põllu. Joelist mõnikümmend meetrit eemal sai üks nende sõdur haavata. Too karjus ja hüüdis appi. Haavatud sõdur ei suutnud tõusta, ta toetas ennast ühe käe küünarnukiga, teise käega lehvitas, üritades endast märku anda. Sõdurid tahtsid oma mehele appi minna, kuid jaoülem ei lubanud, öeldes, et küll sanitar tuleb ja abistab.

Umbes nädal aega hiljem tagalasse minnes mööduti juhuslikult sellest-samast kohast, kus nädal tagasi oli lahing toimunud. Mehed märkasid ühte lumekuhja. Ja oülem koos sõduritega läks vaatama, mida see endast kujutab. Lükanud lume pealt ära, lebas lume all seesama mees. Sellest ajast alates pidasid sõdurid vimma ja oülema peale, kes ei olnud lubanud haavatule appi minna.

Lahingu ajal tuli granaadiheitjat viia ühest kohast teise. Koos granaadiheitjaga pidid sõdurid transportima ka granaate. Üks granaat kaalus kolm kilogrammi. Joel pidi tassima kuut granaati, mis olid raami ning rihmadega kinnitatud tema seljale. Et rihmasid ei olnud aga hoolikalt kontrollitud, läksid need poolel teel katki. Granaadid kukkusid Joeli selja taha asfaldi peale maha. Mitte ükski granaat ei plahvatanud. See oli järjekordne vedamine Joeli elus.

Järgmisel korral, kui Joel taas Saksa kaigasgranaate vedas, sõitis ta jalgrattaga. Sedapuhku oli neli käsigranaati pandud tema vöörihma vahele. Kui granaadi avamiseks pidi üldjuhul nupu lahti keerama ja seejärel sütikust tõmbama, siis sageli hakkasid nupud ka ise lahti keerduma. Sõidu ajal oligi üks granaat ennast lahti keeranud ja sütik jäänud ümber jalgratta sadulatoru. Kukkumine või sadulalt tõusmine oleks saatuslikuks saanud. Seda aga ei juhtunud, sest Joel, ohtu märgates, peatas jalgratta hoo. Ta pani jalad maha ning harutas sütiku aeglaselt sadulatoru ümbert lahti, jälgides samal ajal, et nöör poleks pingule tõmmatud.

Eesti diviisi pani rinde seisma. Rindeelu kestis 1945. aasta märtsi lõpuni. See oli muidugi hoopis midagi muud, kui sõdurid olid ette kujutanud: lahingud olid küllaltki ohvriterohked; talv oli Saksamaa kohta 1945. a jaanuaris karm - lund ja külma oli päris palju. Suur probleem tekkis seoses magamisega, sest ette tuli isegi seda, et nädal otsa ei saanud üldse magada.

Joeli sõnul ei tulnud sõjas olles sellist mõtetki pähe, et on suur võimalus kuuliga või mürsu- kildudega pihta saada. Käsualusena tuli täita kohustega olnud aega mõelda, kas täna saab surma või mitte. Sõduri kangelaskikkus ei mängivat mingit rolli. Pealegi, kui olla liiga uljas, võib see saada saatuslikuks. Enamasti ei olevat sõjas kuulid täpselt kellelegi pita sihitud, sest üldiselt sihiti vähe. Rindel olla Joel endalt küsinud: „Miks peaksin just mina pihta saama?“ Isegi, kui sõdur kartis, ei tohtinud ta seda välja näidata, eelkõige teiste naeru ja irvitamise pärast.

Eesti diviis hoidis rinnet kinni, sakslased taganesid. Pärastpoole jäi Eesti diviis Oppelni lahingus piiramisrõngasse ning eestlased hakkasid põgenema. Põgenejail tuli minna üle väikese jõe. Joel oli minejate seas viimaseid,

kes jooksis, kuid jõeni jõudes pidi seistama, sest venelased lasid vette hoia- tuseks automaadivalangu. Vangilangemise hetkel oli Joel täiesti üksinda. Joel ise on hinnanud seda hetke, kui ta enne jõge seisma jäi, niiviisi: „Minu elusaatus oli ühe sammu kaugusel, ju siis oli jällegi õnne.“ Kahe-kolme päe- vaga koguti metsadest kokku ülejäänud piiramisrõngast põgenenud eestla- sed. Nii jäigi Joel koos 500 sõduriga kolme tühja barakki Oppelni aladele paariks nädalaks venelaste kätte vangi.

Joelile meenub, kuidas vange hakati pundiviisi üle kuulama. Ta ei tead- nud, mis temast saab, sest ta ei saanud vene keelest aru. Ülemused viitasid valvuri suunas, nad tahtsid, et Joel läheks temaga kaasa. Valvur võttis puusa pealt relva ja pani selle põue. Joel arvas, et ta tegi seda juhuks, kui vang ka- vatsab põgeneda, ning arvas, et ta lastakse kuskil sealsamas aiamaal maha. Pisarad tulid silma. Esimesena meenusid ema Hilda ja kodu, see oli kui lü- hike filmilint silme ees, kuid seda oli vaid hetkeks – Joel pandi autosse.

Joelilt võeti ära tema dokumendid, sealhulgas ka tema lõputunnistus¹. Üle- kuulatavaid ka peksti. Ta tunnistab, et eriti palju peksta siiski ei saanud. Kõige tähtsam küsimus oli alati see, mitu venelast keegi on tapnud. Joel vastas, et ta ei tea. Sellele järgnes tihti mõni „litakas“ (Joeli väljend). Pärast ülekuulamist viidi vangid keldrisse, kuhu jäädi ootama, mis edasi saama hakkab. Kindla valve all, tunnivalvurite saatel, hakati vange viima jalgsi väiksesse Briegi lin- na. Ühemehekongi paigutati seitse meest, kus oldi niiviisi kuu aega.

Ükskord rivistati mehed vangihoovis üles ja jälle algas jalgsimarss 60–70 km kaugusel asuvasse Oppelni vangimajja. Oppelni vangimajas istuti taas kuu aega, kusjuures ühemehekongi paigutati seekord kaks meest, aga Joel pandi koos 40 mehega tööruumi. Joeli sõnul algas nüüd hulga lõbusam ja lahedam koosolemine kuni toimus rivistumine ning hakkas järjekordne 70 km pikkune jalgsimatk vangilaagrisse nimega Laaband, kus oli suur Vlas- sovi armee, millesse kuulus umbes 15 000 vangi. Joel koos ülejäänud 500 mehega toimetati eraldi kahekorruselisse suurde majja aiaga piiratud töö- liselamus.

Seega kunagi uskusid noored Saksa Tööteenistusse suundunud poisid, et saavad välismaale tööle; vabatahtlikult minnes loodeti paremaid tingimusi ehk pääseda ka armeeteenistusse kutsumisest... tegelikult läks aga teisiti. Ees ootasid ikkagi lahingud, tapatalgud, millest pääsesid vaid vähesed. Joelil on siiski õnne olnud: alates lapsepõlves kogetud uppumisohust on kaitseingel teda ka edaspidi hoidnud ja surmasuust mitmeid kordi päästnud.

1 Hetkel peaks Joeli lõputunnistus olema Tõnismäel NKVD arhiivis.

1.5. VANGISTUS VENEMAAL JA EESTIS

1945. aasta mais Saksamaa kapituleerus, sõda sai läbi. Vabadust venelaste küüsis olevatele vangidele aga ei saanud. Septembri esimeses pooles (9. või 10. kuupäeval) 1945. a toodi Laabandi laagrisse ülejäänud 1200 Eesti meest, kes olid läbi teinud „Tšehhi põrgu“.

Vangid pandi 45 kuni 100 kaupa vagunitesse, sõltuvalt sellest, kas vagun oli suurem või väiksem, ja algas läbi Ukraina kulgev sõit Moskva poole, kus tehti peatus nimega „täipõrgust läbi“. Seal võeti meestelt riided seljast, ühes ruumis kuumutati need täide hävitamiseks, teises olid mehed saunas.

Edasi sõideti Moskva ja Jarosvli kaudu Komi ANSV-sse Petšoorra jõe äärde. Vagunis tuli tunda nälga ja janu: juua anti väga vähe ja söögiks sai kuivikuid. Oktoobris, pärast kolmekümnepäevast rongisõitu, võeti Kožva jaamas osa vange vagunitest maha ja paigutati Petšoorra jõe pargasele so pargas laeva taha kinnitatavale kaubaveoks mõeldud paadile. Ülejäänud 1000 meest, kes vagunitesse jäid, sõitsid edasi Vorkutasse, kus kestis parajasti polaaröö.

Pargase jaoks algas vastuvoolu teekond lõuna poole. Sõitnud umbes 80 km, võeti vangid laevalt taas maha. Kuna temperatuur oli küllaltki madal, hakkas jõgi, mis oli rüüsi jääd täis, kinni külmuma, mistõttu ei olnud võimalik edasi liikuda. Vangid majutati mahajäetud tühja lauta, kus nad viibisid umbes nädala. Igale mehele anti kaks pätsi leiba ja neli soolasärge. Seejärel algas järjekordne jalgsimatk mööda jõe äärt. See olevat olnud üks ränk matk: lumi oli põlvini ja kõht oli tühi. Kui kolm päeva oli kõnnitud, Joelil jalg enam ei tõusnud, otsmik oli kuum ja jõudu ka polnud. Üks mees eest, teine tagant aitasid Joeli külani.

Külas müüs Joel oma kampsuni maha. Vastu sai ta pätsi leiba, mille jagas enda ja kahe mehe vahel, kes olid ta külasse aidanud. Nad magasid hommikuni, puhkasid veel veidi ja liikusid siis edasi järgmisesse külla. Iga päev liikusid nad vähemalt 30 km. Et küladesse ei läinud aga ühtegi teed, tuli orienteeruda jõe kallast pidi. Iga öö möödus erinevas külas. Viimases peatuspaigas aga majas magamise võimalus lõppes, sest polnud enam küla ning seetõttu ööbiti metsas lõkke ääres.

Oli päevi, mil külmakraadid ulatusid alla -40°C , mõnikord oli pakast isegi -50°C . Kokku kõnniti ligikaudu 120 km, kuni lõpuks jõuti laagrisse, kus mehed barakkidesse paigutati. Laagriskid olid elamistingimused äärmiselt halvad: barakid olid külmad, ei leidunud mingeid magamisriideid (ei madratseid, ei tekke, olemas olid ainult paljad laudadest narid). Kõigele liiks anti viletsat toitu.

Laagris algas metsatöö. Töötati ka 160 m sügavuses kivisöökaevanduses

ja tehti telliskive. Joel tegi nädala kaevandustöid, teise telliskive, kuid enamasti viibis ta siiski metsatöödel, kus varuti laagrile kütte- ning kaevanduse käikude toetusmaterjali. Enamasti Joel saagis ja kandis puid seljas metsast välja. Töö oli raske, riided kehvad, kõht tühi ja jõudu vähe.

Joel jutustas, et Komis peeti laagri üle ranget valvet. Nelinurkse laagri igas aianurgas asus vaatlustorn, mis võimaldas valvuril saada hea ülevaate toimuvast. Laagri ümber oli kõige esimeseks tõkkeks tõmmatud okastraat, teiseks tõkkeks oli mõni meeter keelutsooni, mis lõppes kolme meetri kõrguste tihedalt kõrvuti asetsevate teravate puust vaiadega. Keelutsooni sattunu lasti ilma hoiatuseta maha.

Komis olevad vangid, k.a Joel, jäid väga-väga kõhnaks. Kui mehed tahtsid näiteks peopesast vett juua või nägu pesta, see neil eriti hästi ei õnnestunud, kuna näpud olid niivõrd peenikesed, et vesi jooksis sõrmede vahelt välja; või nagu Joel veel ütles: "Kui mehed pesema läksid, siis võis seebitüki asetada meeste vaagnaluu ülaserava peale."

Joel arvab, et just paljude inimestega kooselamine aitas raskest olukorrast üle saada. Omavahel nõõgiti, mürati, maadeldi ja kindlasti naerdi, mis väga palju aitas. Tegelikult polnud ju aimugi, kas kedagi üldse ellu jäetakse. Joel tunnistab, et kui konvoi oleks püssi palgele tõstnud ja maha lasknud, poleks tal silmgi pilkunud, sest ta oli siis omadega niivõrd läbi, tüdinud, et eluisu oli kadumas.

Joel viibis Komi laagris 1946. aasta juulini. Lahkumise eel kuulati Joel üle. Ta saadeti laagrist välja ning talle anti ühiselamusse voodiase ja toidukaart. Joel hakkas tegema betoneerimistöid, mille eest talle ka maksti, elades ja töötades põhimõtteliselt vabana, ainult ilma dokumentideta. Septembri lõpus maksti Joelile tehtud töö eest viimaks ka raha ning ta pandi Petšoorra jõelaevale. Kuna jõevee tase oli madal, jäi laev aga keset jõge kinni ja jõel tuli veeta 4 ööpäeva söömata-joomata kuni puksiirid selle välja tõmbasid. Et laev pääseks lahti, süvendati põhja lõhkeainega.

Kui laev oli lahti saadud, sõideti Kožva raudteejaamani. Seal said mehed 15 päeva toiduvarususe: viie päeva leiva, ülejäänud päevade jaoks herneid ja kuivaineid. Kahte vagunisse toimetati umbes 70–75 meest. Sõitu organiseeris saatja, kes sai kaubale ühe rongiga, mis võttis kaks vagunit omale sappa. Kirovis võttis kiirrong need kaks vagunit endale järgi. Selliselt jõuti kümne päevaga Eestimaa pinnale – Narva linna. 10. oktoobri õhtul sõitsid nad üle Narva silla. Rongivagunites valitses rõõmustav meeleolu: mehed võtsid üksteiselt ümbert kinni ja laulsid Eesti hümmi. See oli väga suur elamus.

Veel meenutas Joel, et tema nime kirjutati iga kord isemoodi. Kuna dokumenti tal polnud, siis ei hakanud ta ka vastu vaidlema, sest laagris olid meestel need nimed, mis nimekirjas seisis. Näiteks Komist lahkus ta hoopis Elmarina. See, kes hakkas oma nime vaidlustama, jäeti laagrisse seniks, kuni väidetav nimi oli välja nuhitud. Joel oli iga nimega nõus, mis talle pakuti, peaasi, et võimalikult kiiresti minema saaks. Nime küsimine toimus alati kuhugi vastu võtmisel ja kuskilt ära viimisel, arvatavasti tekkisid vead kas hääldamisel või tõlkimisel. Ka Narvas tehti nimekiri ja Joelilt küsiti tema nime. Joel oli küll Elmarina kirjas, kuid olles kindel, et Narvast enam tagasi ei saadeta, nimetas ta ennast Joeliks. Küsimusele, miks nimekirjas on teisiti, olevat Joel öelnud, et tema nimi on ikkagi Joel ja et keegi on kusagil valesti kirjutanud.

Narvas võeti mehed rongilt maha, pandi rivvi ja mahutati mingisse suuremasse hoonesse, kus viibiti ühe nädala. Edasise eluaseme kuni juuni esimeste päevadeni said nad Tõrvala külasse, kuhu olid ehitatud 2–4 ja 6–7-kohalised palkidest punkrid, muldkatus peal ja väikesed raudahjud sees. Joel elas 4-kohalises punkris. Temaga kokku elama sattus ka üks pottsepp, kes ehitas nende punkrisse veel väikese pliidi ja soemüüri. Ajaviiteks kütsid mehed raudahju nii kõvasti, kuni see punaseks läks, raputasid selle kohal oma riideid kuni kuulda oli nn kadakapõletamise praginat – kui täid, kes olid Joelil neli aastat truud seltsimehed, alla ahju peale kukkusid.

Mehed pidid tegema metsatöid: raiuma puid, koristama vanu lanke ja põletama haohunnikuid. Et palke ja küttepuid veeti metsast välja hobustega, siis oli nüüd atöö veidi kergem kui laagris. Õhtul tehti riviõppust, sest kord oli väga halb. Üks kapten olevat lausa vihanud seda punkti, kus Joel oli.

Joel kirjutas oma esimese kirja kodustele Narvast 1946. aastal. Kõik need aastad ei teadnud ju mitte keegi pereliikmetest, kas Joel on elus või mitte. Kardeti kõige hullemat. Joel kirjutas kirja alles siis, kui ta Eestimaa pinnale Narva jõudis. Ta saatis kirja oma ema, Hilda Viini, nimele. Kuna Nursis elas tol hetkel ka Joeli isa venna Artur Viini tütar Hilda Viin, siis läks kiri hoopis nõbu Hildale. Hilda sai aru, kellele kiri tegelikult mõeldud oli, ja viis selle oma onu perekonda. Kohe, kui kodused olid kirja lugenud, tahtis Joeli isa Albert oma poega näha ning sõitis Narva teda külastama. Kohale jõudnud, sai ta teada, et Joel oli nende nädalapäevade jooksul, mil kiri Nursis käest kätte käis, metsa üle viidud.

Seejärel viidi Joel üle Sillamäele. Elati telkides. Ühte telki paigutati üks-teist meest – niiviisi elati novembrikuuni. Sügisel paigutati mehed ümber ümmargustesse barakkidesse, mis mahutasid kuni viiskümmend meest. Joel

Foto 4. Joel (pildil ees keskel)
Sillamäe valvemeeskonna
sõprade ja koeraga

Foto 5. Joel (vasakul) koos
sõbraga Sillamäel valvemees-
konnas 1950. aastal

töötas ehitusel krohvijana ja 1948. aastal, kui moodustati valvemeeskond, lisandus töö Sillamäe erineva otstarbega ladude (varustusladude, materjaliladude, söögiladude ja lõhkeaineladude) valvurina. Päeval pidid vangid ehitustöid tegema, öösi sai Joel koos oma grupiga ka ülesande ladusid valvata. Kokku üheksa kuud oli Joel Sillamäe endises Tüksamäe mõisahoones ka uksevalvur. Seal paiknes Sillamäe tolleaegne valitsus. Joel valvas hoone esimest osa, kuid oli teadlik sellest, et hoone teises osas hoiti salajasi dokumente. 1946. aastal oli periood, kui sealkandis tapeti (peamiselt pussitati) peaaegu igal öösel mõni vang. Pärast uksevalvuri töökohta valvas Joel taas ladusid, niiviisi kuni 1951. aasta märtsini.

Lisaks töökohustustele oli meestel võimalus Sillamäel ka sporti teha: mängida kolhoosivõistkondades võrkpalli ja rahvastepalli. Kuigi Joel polnud kolhoosnik, käis ta ikkagi hobi korras kolhoosivõistkonna nime all võistlemas.

1948. aasta oktoobris sõitis Joel salaja nädalaks ajaks koju (Joel nimetas seda "hüppes käimiseks"). Seega rikkus ta Vene sõjaväe distsipliini, mille

Foto 6. Kaku veski 2003. a.

eest vahele jäämise korral oleks saanud seitse aastat vangistust. Kojuminek tuli tegelikult täiesti ootamatult, sest Joel sai Sillamäel juhuslikult kokku ühe tuttava Võruautojuhiga, kes tegi ettepaneku koju sõita. Mõtlemisaega anti väga vähe. Koduigatsus oli nii suur, et hirm vahelejäämise pärast ununes. Oma meestega räägiti kokku, et need valvaksid Joeli eest. Alguses oli kokku lepitud kolmepäevane äraolek, kuid Joel oli lõpuks ära seitse päeva.

Umbes kell üheksa õhtul hakkasid nad Sillamäelt sõitma ja võtsid suuna Kaku veskile, kus tol ajal töötas tema isa Albert. Joel jõudis koju kell neli hommikul - so parajasti ajaks, mil tavaliselt veskilised vilja jahvatamiseks järjekorda tulema hakkasid. Joel koputas uksele ja Albert tegi ukse lahti. Joel teretas. Albert teretas vastu ning keeras ümber ja hakkas ees minema. Kuna oli küllaltki hämar, ei tundnud isa oma poega ära. Joel ütles oma isale, et ta lasi võõra mehe uksest sisse, ilma et küsiks, kes too on. Isa Albert vaatas nüüd uuesti otsa ja tundis oma poja ära. Rõõm kohtumise üle oli suur.

Kodus oli sestpeale palju sabinat: Joeli õde Koidula mäletab tänaseni, kuidas ta meeste valju jutu peale oli üles ärganud. Koidula nägi enda mäletamist mööda Joelit esimest korda just tol varahommikul. Enne Joeli sõtta minekut oli Koidula olnud kaheaastane, seega ei saanud ta venda mäletada. Kui Koidula läks kööki vaatama, mis toimub, sai ta teada, et tal on endast kuusteist aastat vanem vend Joel. Koidula mäletab, kuidas Joel oli teda tol

hommikul sülle võtnud.² Joeli ema Hilda rõõm oli kõige suurem. Pere kõige nooremad ei osanud sellest aga eriti midagi arvata, sest nad olid nii noored, et vaevalt mäletavadki seda, pealegi polnud nad oma vanemat venda varem näinud. Joeli teiste õdede Asta³ ja Laine⁴ sõnul ei osanud keegi tema tulekut oodata. Üllatus oli kõigile väga suur, kuid sellest ei tohtinud ometi rääkida.

Tagasisõit Sillamäele oli põnev. Joel sõitis erariietes, vormi kanda ta ei tohtinud, muidu oleks riskitud patrullijatele vahelejäämisega. Joelil oli seljas kodust võetud mantel, mille ta vormipükstele ja särgile peale tõmbas, sineli ja mütsi pani ta kohvrisse. Joel viidi hobusega Võru jaama, kust algas sõit tagasi Sillamäe suunas. Ümber istuma pidi ta Valgas ja Tartus. Tapal tuli kell viis hommikul istuda Tallinn-Leningradi kiirrongi peale. Kuna rong Vaivaras (Sillamäelt kolme kilomeetri kaugusel) ei peatunud, läks Joel maha Jõhvi peatuses, mis on Sillamäelt kolmekümne kilomeetri kaugusel, ja hakkas jalgsi Sillamäe suunas minema. Pärast kodust kaasavõetud riiete vahetamist sõjaväevormi vastu, hääletas ta taganttuleva auto peale, millega sai viis kilomeetrit edasi. Öhtuks jõudis Joel Sillamäele. Tagasi jõudnud, oli ärevus suur, sest ta ei teadnud, kas ülemused olid teada saanud hüppest või mitte. Õnneks ei olnud ta vahele jäänud.

Järgmisel korral, 16. detsembril 1949, sai Joel ametlikult viieteistkümneks päevaks koju puhkusele. Seda tänu Eesti NSV relvajõudude minister ja sõjakoormissar kindral-leitnant Lembit Pärnale ja kodurahvale, kes kirjutasid kindralile kirja põhjendusega, et poeg pole kaua aega kodus käinud. Joeli õde Koidula mäletab, kuidas siis üheskoos peeti Joeli 24. sünnipäeva (Joeli sünnipäev on 29. detsembril): üsna suur seltskond oli koos ja toimus esma- või taaskohutumine paljude sugulastega. Nagu pidudel ikka kombeks, võeti napsu, mis andis julgust, ning lauldi isamaalisi ja vanu eestlaste laule. Ära tuleks mainida, et isamaaliste laulude laulmine oli rangelt keelatud kuni taasiseseisvumiseni.

16. märtsil 1951. aastal pääsesid sõdurid ametlikult koju.

Kuigi paljud sõjavangid jätsid laagritesse oma tervise ja isegi elu, võib Joel öelda, et õnnesärk või kaitseinglid ei jätnud teda ka seekord. Võib veel lisada, et kooliharidus piirdus küll 6 klassiga, aga see oli tugev haridus (hinded olid Joelil head, eriti matemaatika), ning iga inimene saab ju elus end ka ise harida. Kindlasti õpetas tööteenistus ka head: kaaslaste hindamist, leiva jaotamist, mõningate tööde tegemist (kaevandamine, metsatööd, telliskivide valmistamine).

2 Kuus, Koidula (sünd 1942.a.) suuliselt autorile 2006. ja 2007.aastal.

3 Viin, Asta (sünd. 1929.a.) suuliselt autorile 2006. ja 2007.aastal

4 Ivask, Laine (sünd. 1931.a.) suuliselt autorile 2006. ja 2007.aastal

2. TÖÖAASTAD JA OMA PERE LOOMINE

2.1. TÖÖAASTAD

1951–1953 töötas Joel Võru Tarbijate Kooperatiivi abimajandis põllutöölisena. Seejärel läks ta koos Võru kooperatiivi abimajandi juhatajaga Aarike Invaliididekodu abimajandisse.

1953–1958 töötas Joel Aarikel põllutöölisena ja laohoidjana.

1958–1966 töötas ta abimajandis traktoristina. Vahepeal (1962. aastal) läks Joel Elva EPT juures toimuvatele traktoristide kursustele, mis olid kolmekuused ja kohustuslikud ja mida läbimata ei lubatud töötada. Seal õpiti tundma masinaid – traktoreid ja põllutööriistu, peale selle õpetati agronoomiat.

1966. aastal suundus Joel Kambja sovhoosi tööle, kus ta töötas traktorist-kombainerina ehk mehhanisaatorina.

1986. aastal hakkas ta saama pensioni, kuid töötas siiski edasi.

1988. aastal lõpetas Joel töötamise⁵.

Ükskõik, kus Joel ka töötas, kõikjal jäädi temaga rahule. Ta sai mitmeid aukirju, tänukirju, diplomeid, tunnistusi.⁶

2.2. OMA PERE LOOMINE

Joel tuli 1953. aastal Aarikesele põllutööliseks ja laohoidjaks. 1960. aastal tuli Aarikesele elama ja töötama ka Elsa Ots koos oma tütre Tiina Otsaga ja lapselapse Estaga. 24-aastane Tiina ja 34-aastane Joel kohtusid Aarikesel. Alguses oldi lihtsalt tuttavad noored nägid üksteist küllaltki tihti ja ajasid juttu. Sealt aga arenes midagi rohkemat, kui Tiina ühel hetkel tundis, et Joel hakkab talle rohkem tähelepanu pöörama, näiteks käisid nad koos kohalikus Unipiha rahvamajas kinos. Tiina mäletab, kuidas Joel talle alati šokolaadikomme tõi.

Varsti algasid pikad jalutuskäigud sumedatel kuuvalgetel augustikuuöödel. Niiviisi nad jalutasidki abielusadamasse. Lepiti kokku, et asi vormistatakse ametlikult: 23. septembril 1961. aastal registreeriti nende abielu Elva perekonnaseisuametis. Joel ja Tiina abiellusid nii, et peaaegu mitte keegi ei teadnud. Registreerimisel oli neil kaasas ainult Tiina ema ja veel paar-kolm inimest. Pärast registreerimist istuti umbes tund aega ühes kohalikus res-

5 Viin, Joel (sünd. 1926.a.) kirjalikult autorile 2006. ja 2007.aastal.

6 Käesoleva artikli aluseks oleva uurimistöõ originaali lisades 7-16 on valik diplomeid ja tänukirju.

toranis, kus tehti väikesed napsud ja pulmad olidki peetud. Nädalavahe-
tusel läksid Joel ja Tiina Võrumaale
külla. Joeli õde Laine oli kuskilt teada
saanud, et Joel tuleb koos pruudiga.
Võrumaale jõudes märgati sõrmust,
mille peale Joeli isa Albert olla kü-
sinud: „Mis te arvate, et ma ei oleks
oma pojale pulmi pidada jõudnud?“
Eks üllatus oli kõigile suur. Värske
abielupaar sai elukoha Aarikesel en-
dise veskisilla varemete peale ehita-
tud majas, kus nad elasid 1966. aas-
tani.

1966. aasta aprillis kolisid nad
Tatralle Anni talusse. Anni talus ela-
takse tänase päevani.

Tiinal oli eelnevast kooselust kaks
last – Esta Ots (sünd. 22.02.1959) ja
Gunnar Ots (sünd. 03.02.1961), neile
jättis Tiina oma neiupeõlvenime. Kolmas laps on Eve Viin (sünd. 08.02.1963),
neljandana sündis Maarika Viin (sünd. 10.07.1964) ja viimasena Laur Viin
(sünd. 16.03.1976). Joel suhtus neisse võrdselt ning kasvatas kõiki nagu oma
lapsi. Ta oli hea isa, kes viis lapsi kevaditi Oruorgu metsa, kus õpetas ja tegi
vilepille nagu oma karjasepõlveski.

Joelist sai ka vanaisa. Tütrel Estal on kaks last – Katre ja Kristjan. Gun-
nari lapsed on Mari-Liis, Oliver ja Heikko. Eve lapsed on Mairi ja Marten
(Marten on meie hulgast tänaseks lahkunud). Tütar Maarikal on kaks poega
– Rainer ja Hardi. Joeli kõige nooremal lapsel Lauril on laps Kaspar, kes on
hetkel Joeli kõige noorem lapselaps. Joel võib lugeda end õnnelikuks isaks,
vanaisaks, sest lapsed kasvavad kenasti, on õppimises ja töös tublid, peavad
lugu vanematest inimestest.

Abikaasa Tiina ei nurise oma mehe üle, sest abielus on oldud ikkagi 45
aastat, selle aja jooksul on kodu rajatud, lapsed ilmale toodud ja üles kas-
vatatud. Tiina kirjeldab Joelit kui head meest, kes ei ole joodik olnud, kes
on alati laste ja kodu eest hoolitsenud.⁷ Õe Koidula meelest on Joel ideaalne

Foto 7. Joel Viin ja Tiina Ots abielu
registreerimise päeval 23. septemb-
ril 1961. a

7 Viin, Tiina (sünd. 1937 .a.) suuliselt autorile 2007.aastal.

inimene, tõeline džentelmen: ta on abivalmis, hea jutuga, töökas ning pealekauba ka kena. Leida mäletab, et siis kui Joel veel poissmees oli ja ta teda külastas, tegi Joel hästi süüa. Ta on väga hea kokk siiani, vaaritades erinevaid moose ja hoidiseid. Leida kirjeldas Joelit kui töökat, sõbrallikku, lahket ning vastutulelikku meest.

Jälle võib naljatamisi öelda, et ikka on õnnesärk kaitseks olnud ja lasknud Joelil kõrge vanaduseni vastu pidada, et oma noorematest pereliikmetest rõõmu tunda.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös anti ülevaade 29. detsembril 1926. aastal Vastse-Nursis sündinud Joel Viini pikast eluteest. Tema lapsepõlv sa alguse Hilda ja Albert Viini kümnelapselise pere teise lapsena. Uurimistöös tõdeti huvi, aga ka ehmatusena, et viieaastaselt oleks Joel ehk uppunudki, kui hea sõber poleks teda päästnud.

Võõrastes taludes karjalapseks käies teenis Joel omale söögi, jalatsid ja riided kooliminekuks. Sellele järgnes sulasepõli. Sulasel oli teha põllutöid kevadest sügiseni, aga tööd jätkus ka talvel. Nii oli suures peres üks sööja vähem, aga sai ka lississetulekut.

1943. aasta detsembris sai Joel 17-aastaseks. Karta oli, et hakatakse võtma Saksa sõjaväkke ja rindele saatma. Võimalus oli minna ka Saksamaale tööteenistusse, mis läbi loodeti rindele saatmisest pääseda. Nagu uurimistöös kirjeldatud, laskiski Joel ennast koos kolme kohaliku noorega tööteenistusse värvata, Saksamaale aga ei jõutudki. Juba Riia lähedal pandi noorukid kaitsekraave ja punkreid ehitama. Läbi mitmete peatuste asutati lõpuks Saksamaa suunas liikuma. Üle Läänemere sõidul kohtus Joel ka lapsepõlvesõbra Karl Gailitiga.

1945. aasta jaanuaris oli olukord Saksa rindel väga kriitiline ja noored poisid saadeti lahingusse Oppelni alla. Lahing oli ohvriterohke, kuid Eesti diviis hoidis pealetungivaid venelasi mõnda aega kinni. Saksused taganesid, kuid eestlased jäid venelaste piiramisrõngasse. Joel oli Läänemerel laevade pommitamisest eluga pääsenud - õnnesärk hoidis teda nii lahingute ajal kui ka piiramisrõngasse sattununa.

Sõja lõpu eel langes Joel venelaste kätte ja ta viidi sõjavangina Venemaale Komi ANSV-sse, kus toidu- ja veepuudus, pikad jalgsirännakud talvekülmas ja lumes teedeta maastikul murdsid mehi. Oleks ka Joeli võtnud, kui

kaks sõpra poleks vajalikul hetkel toetanud. Sestpeale algasid metsatööd, töö kaevanduses, telliste valmistamine. Elamiseks muldonnid või barakid, kehv toit ja kaaslasteks ka täid.

Viibinud Komi laagris kuni 1946. aasta juulini, lubati osa mehi Eesti-
maale. Eesti pinnal töötas Joel mõnda aega Narva ümbruses, siis Sillamäel
kuni 1951. aasta märtsini, mil ta asus tööle Võru Tarbijate Kooperatiivi abi-
majandisse, kus tehtavat põllutööd tundis ta ju juba lapsest saadik.

17-aastane Joel lahkus kodust teadmatuks ajaks, kui ta naases, et jääda
koju lõplikult, oli ta 24-aastane. Joel tunnistab, et raskusi ikka oli, kuid ta-
gantjärele võib nimetada seda inimese saatuseks. Ta ei kahetse midagi.

Käesolevat uurimisööd oli huvitav koostada. Tutvusin ja sain kokku mit-
mete suguvõsa liikmetega, kellega palju aastaid polnud kohtunud. Soovik-
sin järgnevatel aastatel jätkata uurimustööd ja sugupuu uurimist.

KASUTATUD MATERJALID

Perekonnaseisutunnistus

Testament

Tunnistus № 49

Wastuwõttu leht № 299

Viinide sugupuu

Propusk № 12

Audiplom Kambja sovhoosi kutseala parimale 1978.a.

Audiplom Kambja sovhoosi kutseala parimale 1980.a.

Kutse Kambja sovhoosi asutamise 40. aastapäeva tähistamisele 1988.a.

Diplom spordilahingult „Jõud“ 1971.a.

Tänukiri Kambja sovhoosi 35. aastapäeva puhul

Tänukiri üleliidulise põllumajandustöötajate päeva puhul 1967.a.

Tänukiri V.I. Lenini 110. sünnipäeva puhul

Aukiri parimale traktoristile 1985.a.

Tänukiri kauaaegse töö eest 1988.a.

Tänukiri Kambja sovhoosilt seoses 60. juubeliga 1986.a.

Tänukiri Kambja Vallavalitsuselt 2003.a.

Ülemaailmse Eesti Vabadusvõitlejate Keskuse tunnistus II Maailmasõja
mälestusristi omistamisest

võitluses omakaitse koosseisus.

Ülemaailmse Eesti Vabadusvõitlejate Keskuse tunnistus II Maailmasõja mälestusristi omistamisest
Oppelni ruumi lahingutest osavõtu eest
Ülemaailmse Eesti Vabadusvõitlejate Keskuse tunnistus II Maailmasõja mälestusristi omistamisest
võitluse eest Eesti 20. diviisi koosseisus

KIRJALIKUD MEENUTUSED

V i i n , Joel. Autorile 2006. ja 2007. aastal.

SUULISED MEENUTUSED

I n d u s , Leida. Suuliselt autorile 2007. a.
I v a s k , Laine. Suuliselt autorile 2006. ja 2007. a.
K u u s , Koidula. Suuliselt autorile 2006. ja 2007. a.
T a r m a k , Inna. Suuliselt autorile 2007. a.
V i i n , Asta. Suuliselt autorile 2006. ja 2007. a.
V i i n , Einar. Suuliselt autorile 2006. a.
V i i n , Ellen. Suuliselt autorile 2006. a.
V i i n , Hilda. Suuliselt autorile 2007. a.
V i i n , Joel. Suuliselt autorile 2006. ja 2007.a.
V i i n , Liina. Suuliselt autorile 2006. ja 2007. a.
V i i n , Luule. Suuliselt autorile 2006. ja 2007.a.
V i i n , Tiina. Suuliselt autorile 2007. a.

Liis Linno. Charles Baudlaire "Raibe" (kuivnõel).

PILLE PULLONEN
HUGO TREFFNERI GÜMNAASIUM

NÕIAPROTSESSID EESTIS

UURIMUS
JUHENDAJA AARE RISTIKIVI
TARTU 2007

Käesolev töö käsitleb nõiaprotsesse Eestis, keskendudes eelkõige protsessi läbiviimisele, mitte nõiakunstile üldisemas tähenduses. Alateemad on valitud nii, et oleks võimalik jälgida kohtumenetluse erinevate osade iseärasusi iseseisvate üksustena. Pärast lühemat teema üldülevaadet tulevad eraldi käsitlemisele süüdistused ja inimesed, keda need puudutasid, kohtuprotsessi läbiviimine ja sellega seonduvad toimingud ning protsesside tulemused.

Valisin sellise teema, sest nõiaprotsessid on Eesti ja kogu Euroopa ajalugu väga tugevalt mõjutanud ning nende tõttu on hukkunud tuhanded inimesed, aga tavakäsitluses leiavad nad siiski pigem vähest kajastamist. Samuti on eesmärgiks tuua välja Eesti nõiaprotsesside iseärasused ja omapärased jooned ning analüüsida, kuidas selline kohtlemine inimeste maailma mõjutas.

Töös on peamiselt toetutud Villem Uuspoo ja Juhan Kahki sama teemat käsitlevatele kirjutistele, üldiselt on tegemist erinevate väljaannete jaoks kirjutatud artiklitega. Reeglina puuduvad allikates väited kindlate arvude kohta, neid võib siiski leida Maia Madari artiklist “Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini”. Mõningates allikates esines ka väiteid, et mõni juhtum oli esimene omataoline, aga kõigi andmete kokkupanemisel osutusid sellised faktid kohati valeks. Enamik kirjutisi on neutraalsed ja ei anna omapoolset hinnangut nõiduse võimalikkusele, erandiks on M. J. Eiseni

“Eestimaa nõidade põletamine”, kus ta sageli rõhutas, et nõidade näol on tegemist süütute inimestega. Töö ühendab endas suurt osa praeguseks kirja pandud infost Eesti nõiaprotsesside kohta.

Ennekõike on töös kasutatud kättesaadavaid materjale üksikute protsesside kohta ning konkreetsete protsesside kaudu on paika pandud üldised jooned ja analüüs. Kokku õnnestus välja selgitada 75 protsessi, millest 65 on pärit XVII sajandist. Samas on osa protsesse omavahel tihedalt seotud ja mõnel juhul võiks neid üheks juhtumiks lugeda. Kahjuks pole ka nende protsesside puhul tavaliselt teada kõik andmed. Lisaks on veel paar juhtumit, kus on lihtsalt märgitud, et põletati mingi hulk inimesi, aga muu informatsioon puudub ning neid ma eraldi protsessideks ei lugenud.

NÕIAPROTSESSIDE ÜLDISEST ISELOOMUST

Eestlaste muinasusundist on teada targa motiiv, kes tundis hästi loodust, oskas taimedega ravitseda ja kelle kaudu toimus sageli ohverdamine; tark oli inimene, kes suutis väge paremini kasutada ja tunnetada. Ühtlasi oli ta kogukonna juht. Sarnaselt oli ka mujal Euroopas maagia kaua aega õpetatud ja tugevate isikute traditsioon, mis alles hiljem liikus kuradi ees lõimitava nõia kujutluseni. Selline maag suutis deemoneid oma tahte kohaselt kasutada ja jäi puhtaks, samas kui nõiad hukutavad enda (Valk 1994: 22). Ka eestlased ei öelnud kiiresti lahti oma uskumustest ja traditsioonidest: ristiusu leviku algusest pärast muistset vabadusvõitlust läks pikalt aega esimeste nõiaprotsessideni.

Kuna nõiaprotsessid tulenevad kirikust ja võimust, mitte rahvast, ei saa usu aeglane levik rahva hulgas olla ainus põhjus, miks esimeste nõiduses süüdistamisteni nii kaua aega läks. Üheks põhjuseks võib olla see, et kuigi nõiahullus oli Euroopas välja kujunenud juba XV sajandil, jääb selle kõrgaeg siiski aastate 1560 ja 1660 vahele ning sellel ajal saab juba rääkida Eesti nõiaprotsessidest (Russell 2001:99). Nõiahulluses on süüdistatud ka katoolikluse ja väljakujuneva protestantliku kiriku vastuolusid ja ususõdasid, mis omakorda tekitasid sotsiaalseid pingeid. Oma osa protsesside vähesel levikul on kindlasti ka sellel, et alguses ei üritatudki rahvast ristiusustada, vallutajatele oli tähtis hoopis formaalne maa omamine ning võimalus makse koguda. Just kiriku püüe mingil hetkel oma võimu tugevdada võis esile kutsuda nõiaprotsesside laine. Ka hiljem oli siinsetel aladel palju sõjalisi konflikte ning on võimalik, et seetõttu pöörati nõiakunstile vähem tähelepanu. Protsesside hiilgeaeg jääb ikkagi aega, mil Eesti oli Rootsi võimu all.

Kuigi esimene nõia põletamine on teada aastast 1527, on siiski raske märkida, millal nõiaprotsessid Eestis üldse alguse said. Näiteks juba XIII sajandist on teada karistusi paganliku kombe kohaselt ohverdamise eest. Seda, kes laskis ohverdada, karistati rahatrahviga, ohverdajat ennast aga peksuga kirikusambas (Vassar 1956: 57). Kirikuvõimud üritasid ka edaspidi paganlike asjadega tegelemist keelata ning nõiaprotsessid tehti eelkõige võimalikuks 1519. aasta Saare-Lääne piiskopi visitatsioonikorraldusega, milles nõuti surmanuhtlust nõidadele ja seda, et visitaatorid teeksid kindlaks, ega piirkonnas ei ole lausujaid või ketserluses kahtlustatavaid (Madar 1987: 125). Siiski jääb muinasusund pikemaks ajaks inimestele hinge, nii on näiteks teada Urvaste pastori sõnad 1644. aastast, kus ta eestlaste kohta ütleb, et suur osa neist pole muud kui paganad, kes on küll ristitud, aga ei tea usust midagi (Öpik 1956: 92).

Nõiaprotsessid on tugevasti piirkondliku iseloomuga, milles oma osa on arvatavasti ka sellel, et inkvisitsioonikohust Eesti aladel ei eksisteerinud. XVII sajandi lõpus võib märgata nõiaprotsesside hääbumist. Viimane teadaolev surmajuhtum on pärit 1699. aastast (Madar 1987: 130). Samas olid nõiaprotsessid selleks ajaks eestlastesse oma jälje vajutanud: 1720. aastast on teada talupoeglik omakohus, kus omal käel võeti kinni varas ja toimetati temaga nii, nagu kohtutes oli nähtud. Enne tuleriita pääses talumees küll minema, aga varem olevat jõutud teda isegi piinata (Kahk 1987: 167). Nõia halvustav nimetus jääb elanike seas tuntuks edaspidigi. Näiteks on 1892. aastal Kõnnu vallakohtus arutusel juhtum, kus Peeter Kruusmann kaebab Hindrek Mikiveri peale, sest viimane peab teda nõiaaks ja süüdistab teda härja nõidumises nii, et loom tegi lehmadele kahju (Eesti Ajalooarhiiv 2630.1.295). Samuti on nõid jäänud tänapäeval sõimusõnaks.

Nõiajaht oli suuresti kiriku katse levitada oma võimu paganlikele aladele. Eesti nõiaprotsessid jäävad üldiselt protestantliku kiriku aega, kuigi ristiusustamist alustas katoliku kirik. Suurem nõiaprotsesside laine oli just Rootsi võimu ajal, mil valitses ka protestantlik kirik.

Eesti nõiaprotsesside hiilgeaeg jääb XVII sajandisse, varasemast ja hilisemast ajast on teada vaid üksikud kohtumenetlused. Paraku on raske midagi kindlat väita, sest suur osa kohtupidamisest toimus mõisakohtutes ja sellest pole dokumente eriti säilinud, küll aga on hästi võimalik uurida erinevate maakohtute materjale. Siiski jääb sageli küsitavaks, kas toimus piinamine või veeproov, sest vahel pole neid otseselt protsessiprotokolli märgitud, aga protsessi käik lubab seda siiski oletada. Teisalt ei peegelda Eesti protokollid ka süüdistatavate sotsiaalset tausta ega isikuandmeid.

SÜÜDISTAMINE

SÜÜDISTUSED

Läbi ajaloo on nõidumisega seotud süüdistusi olnud väga erinevaid. Üks esimesi nõiaprotokolle viitab lihtsalt ebausule: nimelt varastati poodu seljast rõivaid, sest see pidavat õllemüüki soodustama (Madar 1987: 126). Samas on oluliselt rohkem teateid juhtumitest, kus kedagi otseselt kahjustati. Väga levinud on mõne inimese haigeks või koguni surnuks nõidumine, samuti teise karja kahjustamine. Minu juhtumitest, mille puhul süüdistus on teada, on selliseid süüdistusi 44% ehk 28 juhtumit. Kõiki neid süüdistusi hõlmab 1640. aasta Tartu nõiaprotsess, kus talupoega süüdistatakse mõisa karja äranõidumises ja samuti mõisaproua ning tema laste haigestumises (Postimees 02.03.1936: 5). Paralleelselt nendega on teada ka väidetavalt ainult kogemata sooritatud kahjustav nõidus: mõisa moonakas olevat 1699. aastal Tartus möldri kogemata ära neednud ja üritanud teda pärast tervenemata (Kahk 1983: 1118). Valdavalt jäävad süüdistused elulisele tasandile, mainides lihtsalt kellegi haigeks nõidumist või viljasaagi kahjustamist, mis võivad ka reaalselt esineda. Samas on ka veidramaid kahtlustusi, näiteks 1640. aasta Tartu protsessis olevat naisele konnad kõhtu nõiutud (Postimees 02.03.1936: 5).

Kui eestlaste rahvausundis on sageli kajastatud tuulispasana ringi käimist, siis nõiaprotsessidesse ulatuvad rohkem siiski mujalt Euroopast tuntud libahundiks või libakaruks käimised. Ometi on nende üldarv väike ning libahundisüüdistuste osatähtsus on ~2%. Üks põhjalikum libahundi juhtum on pärit 1651. aastast ning selle protokollis on kirjeldatud ka libahundiks käimise olemust. Hansu-nimeline noormees sai hundinaha ühelt vanalt mehelt ja kui ta seda ei kasutanud, peitis ta seda hiireurus. Veel tunnistas ta, et kogu keha läks hundiks ja ta tundis ennast loomana (Madar 1987: 138; Jakobson 1991: 65). Hansu puhul pole teada, et ta oleks kellelegi kahju tekitanud, samas levinumad libahundisüüdistused viitavad just loomade murdmisele. Üks esimesi selliseid protsesse oli 1615. aastal Tallinnas (Kivialune 1913: 64-67).

KURADI MOTIIV

Ristiusus on nõidust seostatud eelkõige kuradi kummardamisega, temaga lepingu sõlmimisega või muidu temaga ühenduses olemisega. Eestlaste muinasusundi targad oma nõidustes kuradi abi ei vaja, samas ilmub pör-

guvürst küllalt kiiresti ka Eesti nõiaprotsesside kirjeldusse. Kokku võib seda motiivi kohata umbes 27%-l juhtumitest. Kuradi ilmumiseks on mitmeid kujusid, kuid vahel on ka arvatud, et kurat tuleneb üksnes tõlkest, näiteks ühes 1699. aasta protsessis on võimalik, et protokollis on veehaldjast tõlke käigus saanud jõekurat (Uuspuu 1938: 20-21). Kuradit kujutatakse erinevalt, alates mustast koerast ja lõpetades saksa moodi riides härrasmehega (uuspuu 1937: 116-118).

Kurat esineb kõige leebemas versioonis lihtsalt õpetaja või nõuandjana. Näiteks on teada kaks juhtumit 1666. ja 1670. aastast, kus kurat soovitas laps salaja ilmale tuua ja maha matta (Kahk 1983: 1121). Samas on viiteid kuradi kaasabil nõidumise, temaga pidutsemise ja kuradi nimel ristimise kohta. Kõik need esinevad 1642. aasta Pärnu maakohtu protokollis. Kõige kaugemale on arenenud 1641. aasta Pärnu maakohtu süüdistus Ello vastu, kus väidetakse, et ta magab oma isandaga (Uuspuu 1938: 120). Viimane süüdistus on väga omane paljudele Euroopa protsessidele.

Eesti aladelt on teada ka suuremad nõidade kogunemised, mis viitavad üldiselt väga levinud ettekujutusele nõiasabatist. Kirjeldused on pärit 1619. aasta Tartu protsessist, kus on juttu 50 nõia kogunemisest ühel mäel, kus süüakse ja kummardatakse kuradit ning on välja kujunenud omalaadne hierarhia (Kahk, Salupere 1991: 603-605). Siiski ei tähendanud kuradiga suhtlemine või lihtsalt tema nägemine veel otsest lepingut kuradiga.

SÜÜDISTAJAD JA SÜÜALUSED

Üldiselt on Eesti aladel peetud protsessid eestlase rahvuse piiridesse jäävad. Kõige tavalisem on, et nii süüdistaja kui ka oletatav nõid on lihtsad talupojad. Samas on teada üksikuid juhtumeid, kus nõiduses kahtlustatavad on näiteks soomlased. Sellised on 1616. aasta Andrese (Kivalune 1913: 74-77) ja 1615. aasta Brigita (Kahk, Salupere 1991: 594; Eisen 1923: 1635) protsessid. Teisalt ei jää nõidumiskunstist puutumata ka mõisnikud. Erakordne on protsess, kus Põlula mõisnik süüdistab 1542. aastal oma naist ja mõningaid talupoegi katses teda nõiduse vahenditega tappa (Madar 1987: 126). Juhuseid, kus mõisnik süüdistab oma talupoegi, on muidugi märgatavalt rohkem kui süüdistusi mõisnike vastu. Üldiselt on mulle teada 30 juhtumit, kus on olemas ka konkreetne süüdistaja ning nendest 9 juhul on tegemist mõisniku või pastoriga. Võis ka juhtuda, et kogu küla süüdistas ühte inimest.

Üks huvitav viis tõendeid koguda on ka teiste nõidade ülelunnistused. Juhtumeid, kus nõiaaks tunnistatu süüdistuse alusel leitakse ka teisi nõidu,

on kokku 10. Suuremaks teineteise vastu ütleliste juhtumiks on 1640. aasta Pärnu Maakohtu protsessid Karksis, kus mõisahärra süüdistab talupoeg Pavel Willapulcka, kes omakorda vihjab Kiewase Henu tegevusele, ning viimase tunnistuste alusel viiakse kohtu ette ka Nossü Henn (Uuspuu 1937: 116-121). Eesti protsesside puhul on haruldane ka see, et süüdistatutest umbes 60% on minu andmetel mehed, samas kui üldiselt on Euroopas nõiduskunsti seostatud valdavalt naistega.

NÕIDUSE KASULIK KASUTAMINE

Eesti rahvausundis on tarkadel tähtis roll ravitsejate ja abistajatena, mitte teiste vara kahjustajatena, mistõttu on raske uskuda, et ristiusu levikuga oli nõiakunst edaspidi alati kurjast. Süüdistuse juures on sageli märgitud, et pärast kahju tegemist üritati kannatanut tervendada, vahel ka õnnestunult. Üheks selliseks kirikut eriti hirmutavaks juhtumiks on 1633. aasta Pärnu juhtum, kus Gret tervendas Neitsi Maarja nimel, aga seda peeti nii hirmsaks, et isegi nõiasõnu ei julgetud protokollis kirja panna (Kahk 1983: 1120; Uuspuu 1937: 115). Vastupidi toimus aga 1682. aastal Annega, kes üldiselt ravis, kuid üks ta patsientidest läks hulluks ning ta tembeldati nõiaks (Kahk 1983: 1115). Ravitsemist on märgitud 27%-l juhtumitest.

Huvitavad on veel juhtumid, kus nõiduse teel üritatakse leida mõnd teist kurjategijat. 1694. aasta Pärnu Maakohtu protokollides on mainitud meest, kes aitas soolaga varast püüda (Kahk 1983: 1116). Samuti on teada juhtum 1637. aasta Saaremaalt, kus ebausuhenditega otsiti ja leiti uppunu surnukeha (Pedakmäe 1999: 18-19).

SÜÜDISTUSTE TAGAMAAD

Keeruline on mõista, mis pani ühte inimest teist nõiaks pidama. Põhjuseks, miks sageli süüdistati nõida kellegi haigestumises või surmas võis olla erinevate haiguste vähenenud tundmine ja suur hirm nende ees. Samuti oli kerge nõiaks pidada lihtsalt ebameeldivat isikut või kedagi, kelle vanemaid oli nõiduses süüdistatud. Selliseks näiteks on 1636. aasta Ohukatsu nõia juhtum (Eisen 1923: 1636-1637). Nõidumises võidi ühtviisi süüdistada isikuid, kes kostsid aeg-ajalt mõne hea sõna (ütlesid, et kellelgi on tugev poeg ja varsti poeg haigestus (Kahk 1987: 146-147)) kui ka neid, kes pidevalt sajatasid ja tiigetseid. Iga vähemgi ebatavaline tegu võis põhjustada nõidumiskahtluse, näiteks mõisaprouale maasikate viimine (Uuspuu 1937: 121-122). Samuti kadedusest

on võimalik süüdistada kedagi, kes on lihtsalt paremal järjel kui süüdistaja. Sellist mõtet on arendanud ka üks süüalune ise (Kahk 1983: 1116).

Sageli on nõid varem tervendajana silma paistnud, aga mõne ebaõnnestunud juhtumi järel on hakatud teda kahjustamises süüdistama. Näiteks on üks juhtum, kus mõisnik süüdistab talupoegi oma naise haigeks nõidumises ning ütleb ka, et külas austatakse süüdistatavaid ravitsejatena (Madar 1987: 135-136).

SÜÜDISTUSTE MÕJU INIMESTELE

Üldine näitaja nõia protsesside ajajärgul on see, et muinasusundi järgi austatud targast sai vihatud ja kardetud nõid. Samas ei kao nõiduse väärtustamine kiiresti, näiteks 1636. aasta Pärnu protsessis on mainitud, et talupojad austavad süüdistatavaid ravitsejatena, süüdistajaks on selles juhtumises mõisnik (Madar 1987: 135-136). Muinasusundi silmis võib nõia protsessesse käsitleda eliidi hävitamisena.

Kui üldiselt süüdistati nõidu omal käel ja enda jaoks millegi tegemises, seda eriti veel kuradiga lepingu korral, siis osa nõidade kohta on teada, et nad aitasid siiski ka teisi inimesi. Näiteks töötas tasu eest Tartus nõid Pubell (Pudell) (Madar 1987: 135). Eestlased käisid arvatavasti kirikus palvetamas ja vajadusel ka nõia käest abi palumas.

Nõia protsesside funktsioon seisnes ka hirmuvalitsuse tekitamises, et kindlustada kiriku võimu. Kuna süüdistada võis inimest väga lihtsalt, siis oleks nõia protsessid võinud lõppeda sellega, et kõik inimesed toetavad kirikut ja täidavad kombetalitusi ning saavad omavahel hästi läbi. Poleks lihtsalt olnud kedagi süüdistada. Samades piirkondades, kus tegutses inkviisitsioonikohus, oli olukord keerulisem, sest sageli võis protsess olla kavalalt sepsitsetud selleks, et saada endale süüaluse vara. Sellised protsessid pole siiski ülekaalus (Russell 2001: 99-100).

Kuigi nõiakunsti suhtuti taunivalt, ei kadunud usk nõiduse võimalikkusesse. Protsesside aeg lõppes siis, kui kohtutes enam nõidusesse ei usutud ning kaebustesse ei suhtutud enam nii tõsiselt kui varem, rahva hulgast aga ei kadunud nõiahirm veel niipea.

KOHTUPROTSESS

Kohtumõistmise aluseks oli 1532. aastal Karl V koostatud kurikuulus Constitutio Criminalis Carolina ja selle alusel 1626. aastal Riias kirjutatud

“Üheksa nõiajutlust”. Üldiselt kehtis Rootsi alal nende alusel seis, et kui keegi on saatanaga lepingu sõlminud või nõiub, tuleb ta surma mõista, igasuguse ebausku (paganliku õnnistamise, ennustamise, ohverdamise) eest tuli karistada vangistuse või trahviga (Madar 1987: 130-131). Kohtumenetluse eesmärk oli panna süüalust tunnistama, sest Carolina järgi saab vaid sellisel juhul kedagi süüdi mõista (Leesment 1931: 187). Carolina järgi ette nähtud karistused on reeglina karmid.

Nõiaprotsesse on peetud ka mõisakohtutes, aga praeguseks on võimalik uurida vaid maakonnakohtute protokolle. Küsimuse arutamisele kohtus eelnes piinamine, mis kohtades, kus oli olemas piinakamber, toimus piinakambris, aga mujal (näiteks sepa juures) piinati käepäraste vahenditega. Piinamist viis läbi timukas, kelle ülesandeks oli ka kohtuotsus täide viia.

Ühtlasi oli kohtuotsuseid võimalik edasi kaevata, näiteks Taani Kuninglikus Ülemkohtus on 1639. aastal arutatud ka ühe Saaremaa nõia juhtumit, kuhu süüaluse jõukal järjel olevad pojad olid oma ema vangistamise edasi kaevanud. Nad saavutasid selle, et nende ema kuninga käsul vabastati, kuigi tema head nime ei taastatud. Reimerske jäi uuesti nõidumisega vahele ning ta saadeti maalt välja (Pedakmäe 1999: 20-24).

VEEPROOV

Veeproovi kasutati nõidade kindlakstegemiseks juba Vanas-Egiptuses ja Babülooonias. Euroopa kohtumenetluses võeti see kasutusele XVI sajandil. Euroopa nõiahulluse ajal oli see levinuim katse nõia kindlakstegemiseks, olles sealjuures ainus, mida Eesti aladel on kindlasti kasutatud. Teised katsed olid kaalu-, torkimis- ja rauaproov, millest esimese põhimõtte seisneb selles, et kaalumisel on nõid raskem kui piibel, teise käigus üritati nõia kehalt leida tuim punkt ehk saatana märk ning viimase ajal pidi nõid kuuma rauda kätel kandma, süütut ei pidavat see põletama.

Veeproovi põhimõtte on ilmselt laialdaselt tuntud. Selle puhul visati nõid vette, kui ta põhja vajuks, siis oli ta süütu, aga pinnale ujuma jäämine tähendas seda, et kahtlusalune on nõid. Vesi kui püha element pidi patuse endast ära tõukama, aga süütu vastu võtma. Üldiselt kõik Eesti aladel veeproovi mainivad protsessid viitavad sellele, et nõid jäi vee peale ujuma. Teisalt on olemas ka mäрге, et 1636. aastal ebaõnnestus Pärnus Andrese veeproov timuka oskamatus tõttu (Uuspuu 1937: 122). Kahjuks pole teada selle protsessi lõpptulemus ning seetõttu ei saa ka kindlalt väita, mida ebaõnnestumine võis tähendada. Kiriku ja kohtu seisukohalt peaks see aga ilmselt olema

juhtum, mille puhul süüalune vajus põhja. Lisaks on teada juhtum, kus ühe suurema protsessi juures sulane, keda veel ei olnud süüdistatud, nõudis veeproovi läbiviimist ja vajus põhja (Eisen 1923: 1589).

Mõningatel juhtudel on ühe veeproovi tulemuse vastu protestitud ja siis on katse teist korda läbi viidud (Sarapuu 1998: 14; Kruus 1926: 74). Näiteks on võimalik, et timukas hoidis köit liialt pingul ja oletatav nõid ei saanudki vette vajuda. Veel on ühe veeproovi iseloomustuses märke, et ujuma jääb ka siis, kui latiga tõugatakse. Viimane pärineb 1640. aasta Karksi protsessist Nossü Henu üle (Uuspuu 1937: 119-121). Kokku on aastatest 1615–1640 teada 9 juhtumit, kus on veeproovi kasutatud, kuid mõningate korduskatsete tõttu on aset leidnud 13 proovi, millest 11 näitavad kindlalt süüd. Lisaks on teada üks juhtum, kus süüalune palus veeproovi, aga pole teada, kas see ka läbi viidi (Kivialune 1913: 67-72).

Üldiselt loeti veeproovi piisavaks, et nõida süüdi mõista, aga paremaks peeti siiski seda, kui oli olemas otsene ülestunnistus, vette viskamist kasutati pigem vahendina seda välja meelitada. Pärast 1640. aastat pole veeproovi kasutamise kohta enam protokollides märkmeid. Juba varem hakati kahtlema proovi õigsuses, sest vesi võis inimese hüljata ka mõne teise patu, mitte ainult nõidumise pärast.

PIINAMINE

Piinamine on väga tõhus meetod, et inimestelt ülestunnistusi välja meelitada, ometi hakati selle kasutamist piirama. 1632. aastal keelustati aadlike piinamine, 1686. aastal keelati tortuuri Liivimaal ja 1699. aastal Eestimaal. Pärast Vene võimu alla langemist 1721. aastal oli piinamine uuesti lubatud 1801. aastani (Leesment 1931: 189-190). Samas võib arvata, et tortuuri kasutamine keeldude tekkimisega kohe ei kadunud, aga seda ei märgitud enam protokollidesse. Tegelikuses on protokollides mainitud piinamist vaid 1608–1645. aastate vahel ja seda 22 korral 40 juhtumist.

Reeglina ei ole protokollides pikemaid kirjeldusi piinamisprotsessist, osal juhtudest pole tõenäoliselt isegi märgitud, et piinamine toimus. Pärast 1645. aastat puuduvad üldiselt viited tortuuri kasutamise kohta. Väheste pikemalt tortuuri puudutavate protokollide kõrval on rohkem selliseid, mis lihtsalt mainivad selle kasutamist või näiteks on mainitud, et kasutati “suuremat piinamist.”

Põhjalikumalt on piinamist mainitud 1616. aasta Gurti protsessi juures. Algul oli kahtlusalust lihtsalt ähvardatud. Ta pandi piinamistooli ja talle

näidati “valumasinaid,” seejärel piinati teda põidlakruvide, venitamise ja kõrvetamisega (Kivialune 1913: 67-72). Põidlakruvisid ja venitamist on mainitud veel mõningatel kordadel, sagedamini on juttu vee ja tulega piinamisest, sest Eesti aladel polnud eriti palju piinakambreid.

Hoolimata kohtuaparaadi pingutustest ei tahetud alati ka piinamisel süüd omaks võtta. Nii on 1623. aasta Meremõisa protsessis märgitud, et nõid tunnistas libahundiks käimist alles pärast neljandat piinamist. Sarnaselt illustreerib vaikimist üks teadaolev näide, kus kahtlusalune suri piinamise käigus ja eitas kõike (Kahk, Salupere 1991: 594; Eisen 1923: 1588).

KOHTUOTSUSED

Kõige levinum viis nõidu karistada oli nende elusalt põletamine, mille juures toetuti sageli Vana Testamendi lausele “Nõida ei tohi ellu jätta.” Esimene teadaolev nõia põletamine Eestis toimus Tallinna lähedal 1527. aastal, viimane 1699. aastal Tartus (Madar 1987: 126, 130). Kokku on 77 süüdistatavast 60 mõistetud tulesurma. Ka pärast 1699. aastat on surmaotsuseid langetatud, aga need on jäänud täide viimata. Näiteks 1723. aastal asendati Tartus otsus nõid rattal purustada, neljaks raiuda ja nõuda rahatrahvi eluaegse vangistuse ja trahviga (Madar 1987: 130; Uuspuu 1938: 128). Samas on veidi varasemast, nimelt 1694. aastast Virumaalt teada juhtum, kus eluks ajaks vangi mõistmine asendati poomissurmaga (Madar 1987: 127). Lisaks rohketele surmaotsustele on mõned protsessid tühistatud, sest kaebus võeti tagasi või otsustati, et nõia vastu pole piisavalt tõendeid (Kivialune 1913: 63). Teada on ka üks juhtum, kus paluti luba avalikuks hukkamiseks, aga seda Pärnu raelt ei saadud (Uuspuu 1938: 122-123).

MASSITAPMISED

Euroopas on tuntud lood sellest, et korraga võidi põletada sadu nõidu. Nii on näiteks teada, et Bambergis oli aastatel 1625–1630 rohkem kui 900 nõiaprotsessi (umbes 600 nõida hukati) ja Braunshweigis põletati aastatel 1590–1600 mõnel päeval koguni 12 nõida (Jakobson 1991: 56-58). Eestis pole selliseid massitapmisi eriti olnud. Teada on, et 1615. aastal põletati Paines 9 nõida ja samal aastal olevat ka Ambblas palju nõidu hukatud (Madar 1987: 127). Üldiselt jääb ühes protsessis puudutatavate nõidade arv alla 5 ja sageli pääses mõni neist kergema karistusega.

KERGENDATUD KARISTUSED

Üldiselt võib kergendatuks lugeda kõiki karistusi, mis määrati nõidumise-ga tegelejatele, mille puhul neid elusalt ei põletatud. Siinhulgas on näiteid sellest, et inimesel lüüakse enne tulle heitmist pea maha, mis on üldiselt levinud 17. sajandi lõpus. Muuhulgas leidub ka üks protsess, mille kohta on otseselt öeldud, et tegemist on kergendava karistusega, sest kaebealune tunneb hästi ristiusku. Nimelt seoti talle enne põletamist püssirohutünn kaela (Uuspuu 1938: 126). Karistustena on võimalikud ka ihunuhtlus või maalt väljasaatmine.

Samuti on kerged viimastes nõiaprotsessides langetatud otsused: 1787. aastal Pärnus said kõik asjaosalised vaid pastori manitsusi, 1799. aastal määrati kehaline karistus, aga ka see jäeti süüdistatava kõrge vanuse tõttu ära ja 1816. aastal saadeti kahtlusalune pärast peksu kirikusambas nekrutiks (Mark 1938: 26-31). Üldiselt lõppesid sellised protsessid inimese nõidumise-st õigeks tunnistamisega, kuid neid karistati rahva ebausuu teele juhtimise pärast.

ERITI JULM KARISTUS

Kõige julmem ja üldse üks väheseid Eesti aladel kasutatud komplekskaris-tustest langetati 1642. aastal Pärnus. See nägi krahvi tapmise ja kuradiga ühenduses olemise eest ette süüdistatava mehe karistamist mitmel erineval viisil. Alustuseks kõrvetati teda tuliste oradega, edasi löödi jäsemed liikme-te kohalt puruks, rebiti süda välja, keha põletati tuleriidal, aga pea aeti tee äärde teibasse. Tema kaasosaline sai samasuguse karistuse, ainult südame väljarebimise osa jäi vahele (Madar 1987: 140; Uuspuu 1938: 120-122).

KOKKUVÕTE

Eesti aladel ei saavutanud nõiaprotsessid kunagi väga suurt ulatust, siiski on siit teada küllaltki omanäolisi juhtumeid. Paraku ei ole võimalik välja tuua eriti täpseid arve hukkunute või süüdistatavate kohta, sest mõisakohtutes enamasti üksikasjalikku kirjalikku arhiivi ei peetud ja tänapäevaks on need allikad valdavalt kadunud, uurimiseks on jäänud vaid suuremate kohtute dokumendid. Eestis oli küll inkvisiitori ametikoht, aga suuremat inkvisit-sioonikohust ei moodustatud siin kunagi, seetõttu on protsessid regitsooniti erinevad, sõltudes eelkõige kohalikust kohtuinstiitutsioonist.

Euroopa üldisest nõiakujutlusest eristab Eestit eelkõige see, et siisetel aladel pole nõidumine olnud vaid naiste kunst. Võib arvata, et see on põhjustatud varasemast tarkade kultusest ning sellest, et nõiakunstil pole rahva jaoks olnud halvustavat tähendust. Samuti on siinsete protsesside mastaabid väiksemad ning üks protsess hõlmab üldiselt väheseid inimesi. Veel on üheks suureks erinevuseks see, et Baltikumist pole teada eriti kirjeldusi nõiasabatist ja ka kuradi kultus langeb seetõttu veidi tagaplaanile, samas kui üldiselt on nõidumist just kuradiga seostatud ja ühe osa süüdistustest moodustavad just suured võikad peod oma isandaga.

Üldiselt arvatakse, et süüdistused kasvasid välja kogukonnasisestest pingetest, mitte niivõrd hirmust nõiduse ees. Paraku on seda tagantjärele väga raske hinnata. Nõidumises oli kedagi küllaltki lihtne süüdistada, sest kohus võis uskuda kõike, alates sellest, et hea sõnaga tehti halba lõpetades sajatamisega. Nii võis nõiaprotsessidest saada kerge vahend omavaheliste vastuolude lahendamiseks.

Tänapäevaks on selline nõiausk kadumas ja pigem kerkib esile jälle muinasusundit iseloomustav sensitiivide austamine. Nõiaprotsessid on oma ajastu piiridesse jääv nähtus, kuid nende järeelmõjusid võib tunda tänapäeva keeles ja rahva suhtumises.

KIRJANDUS

- E e s t i A j a l o o a r h i i v . 2630.1.295
- E i s e n , M. J. 1923. Eestimaa nõidade põletamine. Agu nr 49
- E i s e n , M. J. 1923. Eestimaa nõidade põletamine. Agu nr 50
- J a k o b s o n , C. R. 1991. Kolm isamaa kõnet. Kriitiline väljaanne käsikirjast kommentaaride ja järeلسõnaga. Tallinn: Eesti Raamat
- K a h k , J. 1983. Inimesed ja olud “vanal heal” Rootsi ajal. Looming nr 8
- K a h k , J. 1987. Ristiusk, teadus ja nõiaprotsessid XVII sajandil. Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis III, Tallinn: Eesti Raamat
- K a h k , J., S a l u p e r e , M. 1991. Nõiamoorid, pisuhännad ja maatargad. Tartu 1916. aasta nõiaprotsessist ja selle taustast. Akadeemia nr 3
- K i v i a l u n e , M. 1913. Eestimaa 300 aasta eest. Tallinn: J. Ploompuu
- K r u u s , H. 1926. Eesti ajaloo lugemik II. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus
- L e e s m e n t , L. 1931. Piinamise ehk tortuuri kaotamine Eesti- ja Liivimaal. Ajalooline Ajakiri nr 4

- M a d a r , M. 1987. Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini. Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis III, Tallinn: Eesti Raamat
- M a r k , L. 1938. Nõiaprotsessidest Eestis 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alguses. Ajalooline Ajakiri nr 1
- N õ i a p r o t s e s s i d T a r t u s . 02.03.1936. Postimees nr 59
- P e d a k m ä e , P. 1999. Nõiausust Taaniaegsel Saaremaal: nõiaprotsessidest 17. sajandil – Saaremaa Muuseum: kaheaastaraamat 1997-1998
- R u s s e l l , J. B. 2001. Nõiakunsti Ajalugu: Nõiad, ketserid ja paganad. Tallinn: Kunst
- S a r a p u u , J. 1998. Eesti ajaloo lugemik 2. osa põhikoolile. Viljandi: Kirjastus J. Sarapuu
- U u s p u u , V. 1937. Nõiaprotsesse Pärnu Maakohtu arhiivist kuni 1642. Usuteadusline Ajakiri nr 3/4
- U u s p u u , V. 1938. Eesti nõiasõnade usulisest iseloomust. Usuteadusline Ajakiri nr 1
- U u s p u u , V. 1938. Surmaotsused Eesti nõiaprotsessides. Usuteadusline Ajakiri nr 2-4

„AKADEEMIAKE“ VÕTAB VASTU ÕPILASTE ARTIKLEID

“Akadeemiake” on eelretsenseeritav ajakiri. See tähendab, et Akadeemiakese kolleegium, kuhu kuuluvad Tartu Ülikooli erinevate erialade magistrandid ning doktorandid, hindab ja võtab õpilaste artikleid vastu aastaringsest. Autorile teatatakse e-posti teel või telefonitsi, kas esitatud töö kuulub avaldamisele.

MILLIST ARTIKLIT OODATAKSE?

Uurimistö, populaarteaduslik essee, analüüsi sisaldav referaat, uuring ... – kõik need sobivad avaldamiseks ajakirjas „Akadeemiake“. Avaldatava artikli aluseks olev uurimistöö võib olla mistahes ainst, mistahes teemal. See võib olla nii isiklik töö kui ka grupitöö vormis valminud töö. Oluline on, et selles oleks avaldanud uudseid mõtteid, mida väärrib teistega jagada. „Akadeemiake“ avaldab iseseisvat teaduslikku panust sisaldava töö, mis on korrektselt vormistatud ja viidatud, järgides ajakirja “Akadeemiake” viitamisjuhendit ning ajakirja “Akadeemia” viitamissüsteemi eeskjuu. Avaldamisele ei kuulu referatiivsed tööd. Vt lähemalt: <http://www.metsaylikool.ee/akadeemiake/>

Artiklile palume lisada:

- autori nimi, vanus, kool ja klass;
- juhendaja või õpetaja nimi ning kool või asutus;
- autori telefon, aadress ja e-post;
- teave sellest, kas artikkel (või selle aluseks olev uurimistöö) on osalenud konkurssidel ja varem avaldatud.

Artikkel saata elektrooniliselt liina@metsaylikool.ee ja triin@metsaylikool.ee ning postiga SA Akadeemiake aadressile: Vaksali 21-30, Tartu 50409.

Akadeemiakese kolleegium on väga tänulik iga noore autori, õpetaja ja kooli initsiatiivi eest uurimistööde kirjutamisel ja ootab töid rõõmuga!

AJAKIRJA „AKADEEMIAKE“ TELLIMINE

“Akadeemiake” ilmub 3 korda aastas, järgnevalt jaanuaris ja mais 2008. Levitamise toimub ettetellimise alusel. Tellimuse saab esitada kodulehel. Ajakirja üks number maksab 40 krooni, aastatellimus 120 krooni.